STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01265

DI KLIATSHE

Mendele Mokher Sefarim

Permanent preservation of this book was made possible
by Jenny Heller & David Hammond
in memory of
Yeraskael & Fejga Heller

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דיא קליאטשע

אָדער

צער בעלי-החיים.

אַ מעשה וואס האט זיך פארוואַלגערט צווישען דיא כתבים
פון ישראליק דעם משוגענעם

— בייא —

מענדעלי מוכר ספרים.

דרוק אונד פערלאַג פון

היברו פאבלישינג קאמפאני
50-52 עלדרידוש סט., ניו יארק.

HEBREW PUBLISHING CO.
50-52 ELDRIDGE ST.
NEW YORK.

הקדמת מענדעלי מוכר ספרים.

אמר מענדעלי מוכר־ספרים. זאָגט מענדעלי מוכר־ספרים: **געלויבט איז דער בורא**, וואָס נאָכדעם וויא ער האָט בעשאַפען דיא גאַנץ גרויסע וועלט האָט ער זיך מישב געווען מיט דער פמליא מלאכים אין הימעל און צום לעצט געמאַכט א קליין וועלטעלע, דאָס מיינט מען דעם מענשען, וואָס ער הייסט „עולם־קטן", ווייל דאָס מענשיל, וויא איהר קוקט איהם אָן, האָט אין זיך אלע מיני ברואים און בעשעפע־ניש. איהר געפינט אין איהם אקערליי ווילדע חיות, אויך פארשידענע מיני בהמות; איהר געפינט אין איהם א יאַשטשעריקע, א פּיאַווקע, א שפּאַניש־פליג, א פּרייס וכדומה אזעלכע שלעק, אזעלכע מיני שרצים; איהר געפינט אין איהם אפילו אויך א רוח, א שווארץ יאָהר, א שטן, א מקטרג, א לץ, שונא ישראל, וכדומה אזעלכע מזיקים, מחבלים, אָנשיקעניש; איהר זעהט אין איהם אויך וואונדערליכע סצענעס: וויא א קאַטץ, א שטיינער, שפּילט זיך מיט דער מויז; וויא א טחור חאַפּט זיך אריין אין א שטייג מיט עופות און דרעהט זיי געביך אָפּ דיא קעפּ; וויא מאַלפּעס קרימען יענעם נאָך אלסדינג, וואָס ער טהוט; וויא א הונט סלוזשעט, דרעהט דעם ווײדעל פאר איטליכען, וואס ווארפט איהם אונטער א שטיקעל ברויט; וויא א שפּין פארנארט צו זיך א פליג, פארפּלאָנטעט, פארשפּארט זיא און נאגט זיא אויס; וויא קאָמאָרען פליהען עמיצען נאָך און זוישען איהם אָן פולע אויערען וכדומה נאָך אזעלכע משונה וואונדערליכע זאכען. איך בין עס אָבער נישט אויסען. געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, וואָס זעהט צו שווייגענדיג אלסדינג, וואס אין דעם דאזיגען „קליין וועלטעלע" געהט פאָר און שלאָגט מיט איהם פאָרט נישט קיין כפּרות; וואָס דער־לייגערט זיין צארען, פארטראגט דיא עברות, און טהוט גרוים חסד מיט דעם זינ־דיגען מענשען. איך בין דאָ אויסען צו דערצעהלען דיא גרויסע גענאָד, וואָס השם־יתברך האָט אויך מיט מיר, ארמען בעל עברה, געטאָן, נאָכדעם **אז ער האָט מיך** פריהער אביסיל געשטראָפט.

דיא קליאטשע

ברייננט פאר א מתנה דעם ווייב

דער מחבר.

דיא מתנה, וועלכע איך ברייננ דיר דאָ, מיין ווייב, איז עפּיס נישט אזא איינגענעהמענע, וויא דוא פאַרדינסט פאַר אזוי פיל מיה, וואָס דוא ביסט געווען אויסגעשטאַנען מיט מיר אויף דעם שווערען וועג פונ'ם לעבען, פון דיא יונגע ביז אין דיא עלטערע יאהרען אונזערע. לייט שיינקען זייערע ווייבער קארעטעס מיט פערד צום פאַרגניגען; פון מיין „קליאטשע״, מישטעהנעם געזאגט, קען מען קיין גרויס פארגניגען נישט האבען. זיא איז א דארע, א שלאפע, א דערשלאַגענע נעביך, און דיא צוביסענע פעל איהרע, פול מיט וואונדען, איז עפּיס אויך נישט אזוי שיין. נאר וואָס זאָל מען טאָן? דוא ווייסט זעהר גוט מיין אַרט שטעלע ביי אונזער אָרעם פאָלק און דיא בעשעפטיגונג מיינע ביי איהם. קיין נחת און גרויסע גליקען קען דאָס יודישע לעבען נישט געבען, הארצוועהטיג נאָר, מכות און יסורים איבערגענוג. — אוי, קיין אנדערע, בעסערע מתנות, וועה איז מיר, האב איך נישט!....

"רבותי, הפערדיל שלי מת! מיין פערדעל, רבותים, איז נעפּיינגערט, מיין געטריי פערדיל, וואָס כל ימיו, דאָס גאַנצע לעבען זיינס, איז עס געווען אין דער עבודה געדינט געטריי און נישט געוואוסט מעהר וויא אונזערע ספרים; וואָס איז געווען א מפורסם, א בקי אין אלע וועגען, א גרויסער בעל-זכרון וואו ערגיץ א קרעטשמע; וואָס איז מיט מיר אויסגעפאָהרען כמעט בכל תפוצות ישראל, צווישען די אלע יודישע קהילות און איז געווען אומעטום בעקאַנט — זה הפערדיל, אָט דאָס פערדיל הלך למיתה האָט א מיתה משונה איינגענומען ל"ג בעומר אין גלופּסק! עס איז מיר א וועהטיג צו זאגען, נאר ארעם איז נישט קיין שאנד, עס איז נעביך געפּיינערט פאר הונגער. זיין עסען איז געוועהנטליך געווען אביסיל סיטשקע, א מאָל עטליכע דאַרע שטיקלעך ברויט, וואָס איך פלעג אוועק-קויפען ביי אָרמע לייט מיט טאַרבעס. אז אַך און וועה דעם פערדיל, וואָס עס פאלט אריין צו א יודישען מוכר-ספרים! שלע-פען שלעפּט זיך עס שטענדיג ארום און האָרעוועט אפשר נאך מעהר פון יענע, וואָס פיהרען טהייערע סחורה, און עסען אבער עסט עס נעביך מכות. א יודישער מוכר-ספרים האָט אליין מכות וואָס צו עסען און פּייגערט מיט זיין ווייב און קינדער צעהן מאָל אין טאָג פאר הונגער! איך בין עס אבער נישט אויסען. השם יתברך האט מיך נעביך געשטראָפט, איך בין געבליבען אהן א פערדיל. קויפען איין אנדערס האב איך נישט געהאט פאר עפּיס, און דאָ בעדאַרף מען פאָהרען אויף ירידין. עס איז מיר געווען זעהר שלעכט!

און וויא איך זיטץ מיר אזוי פארזארגט, קומט אריין איינער, מיינער א בע-קאַנטער, געהט צו גלייך צו מיר און רופט זיך אָן:

— רב מענדעלי, איהר וועט קויפען א קליאַטשע?

— איך וואלט אוודאי געקויפט, ענטפער איך מיט א קרעכץ, נאר וואו נעהמט מען די קאַטץ?

— עט, מאַכט ער, נישקשה! איהר וועט נישט בעדארפען אצינד געבען א גראשען. עס קען אפשר נאך מעגליך זיין, מען זאָל אייך נאך עפּיס אויסלייען. מען ווייסט, נישקשה, אז איהר זענט איין עהרליכער מאַן.

— אויב אזוי, זאג איך צו איהם, קויף איך די קליאַטשע זעהר גערען, טאַקי באלד אהן שיהות. קומט, זייט מוחל, לאָמיר געהען די סחורה אנקוקען.

— איהר פארשפּארט צו געהען, רופט ער זיך אָן, איך האב די קליאַטשע דא, טאַקי ביי מיר.

— וואָס חייסט, איהר האט זיא דא? פרעג איך איהם פארוואונדערט:

— דא, טאַקי ביי מיר אונטער דעם מאַנטעל, ענטפערט ער מיט א שמייכעלע.

— איהר לאַכט פון מיר, רב קרוב! זאָג איך צו איהם מיט פאַרדראָס. געפינט איין אַנדערען פון וועמען צו לאַכען. קאַ־טאַוועס געהט מיר אַצינד נישט אין קאָפּ.

— חלילה! איך טרייב גאַרנישט קיין קאַטאַוועס, זאָגט ער צו מיר און נעהמט באַלד טאַקי אַרויס פון אונטער דער פּאָלע אַ גרויסען פּאַק מיט פּאַפּירען. ועהט איהר רב מענדעלי, דאָס אין גאַנצען געהער איינעם, מיינעם אַ גוטען פריינד. זיין נאָמען וועט איהר געפינען דאָ אָנגעשריבען אויף דיא זאַכען, וועלכע ער האָט געמאַכט. איינע פון דיא דאָזיגע זאַכען הייסט, פאַרשטעהט איהר מיך, מיט דעם נאָמען „דיא קליאַטשע”. דער מחבר אַליין איז אַצינד, לא עליכם, עפּיס, וויא רופט מען עס.... צומישט, נאַר צוטראָגען. אונז אַלע, זיינע גוטע פריינד, גלוסט זיך זעהר אַז זיינע מעשׂיות זאָלען כסדר אָפּגעדרוקט און פאַרקויפט ווערען. און וועמען אַנדערש האָבען מיר געקענט אויסקלייבען, דערמיט זיך מתעסק צו זיין, ווען טאַקי נישט איך, רב מענדעלי, וואָס איהר האָט אין אונזער ווינקעל אַזאַ שם? מיר פאַרלאַנגען פון אייך, איהר זאָלט גוט איבערקוקען דיא פּאַפּירען, אויסשטעלען איטליכע מעשׂה אַקוראַט וויא מען בעדאַרף, דאַרויף פאַרלאָזען מיר זיך שוין אויף אייך, און נאָר צום ערשטען זאָלט איהר אָפּדרוקען דיא קליאַטשע, פון בעלוינונג וועלען מיר שמועסען שפּעטער, איהר וועט נישקשה, זיכער צופרידען זיין. אויב איהר גע־נייטיגט זיך אַצינד אין געלד וועלען מיר אייך דערווייל געבען אויף דעם חשבון. נו, ווילט איהר, רב מענדעלי?

— אַ פרעג אַביסיל אויב איך וויל! איך וויל מיט דעם גאַנצען לעבען. האָב איך געענטפערט און פּשוט געטאַנצט פאַר גרויס פרייד.

נאָכדעם אַז איך האָב מיך אָפּגעפּאַרטיגט מיט מיינע געשעפטען האָב איך מיך גענומען געשמאַק צו דער קליאַטשע — זיא צונויפגעשטעלט, וויא עס געהער צו זיין, איינגעטהיילט זיא אין קאַפּיטלען און איטלעכס קאַפּיטעל אַ נאָמען געגעבען וויא איהם פּאַסט — אַזאַ איין אַרבייט, וואָס נאָר דערפאַר אַליין שרייבען זיך אַנדערע אונטער אויף יענעמס כתבים און הייסען מחברים.... קורץ איך האָב מיך נישט געפוילט און געטאָן מיין זאַך גאַנץ געטריי.

חיינט רבותי, עטליבע ווערטער מכח דער קליאַטשע!

דיא קליאַטשע איז געשריבען אויף אַ הויכען גאַנג, אויף דעם גאַנג וויא דיא אַלטע האָבען געשריבען. איטליכער וועט זיא פאַרשטעהן כפי זיין פאַרשטאַנד און זיין מדרגה. פאַר מענשליך פון אַ קליינער מדרגה וועט זיא זיין פּשוט אַ וואונדער שיינע מעשׂה, זיי וועט גלאַט געפעלען דער פּראָסטער פּשט. דיא דאָזיגע אָבער פון

א גרעסערער מדרגה וועלען שוין אין איהר געפינען עפּיס א ווינק, א רמז אקעגען אונז זינדיגע מענשען. איך, א שטיינער, אין מיין מדרגה, האב אין איהר געפונען כמעט אלע יודישע נשמות, אלע אונזערע נפשות און דעם סוד, וואס זיי טהוען דא אויף דעם עולם. איך בין ביי מיר גאנץ זיכער, אז בשעת לייענען וועלען א סך פון אייך, רבותים, איטליכער אין זיין גראד, זיך נישט קענען איינהאלטען, איינער וועט מיט פייער א געשריי טאן: אי, דאס איז איין אנצוהערעניש אקעגען אונזער רב יאסין! נאך איינער: אי, דאס מיינט מען נתן רב חייקעס! זלמן-יעקעלי רב מאטעלעס! הערשקע רב אבעלעס! א דריטער: אי, אי, איך האב געפונען דעם סוד פון אונ־זערע טאקסעס, פון אונזערע בעלי טובות און פון אונזערע אלע פיהרונגען וכדומה...

איך האב געפרעגט א שאלה ביי דיא גלופּסקער דינים און ביי אלע דארטיגע פיינע בריות פון דער גוטער כנופיא: אזוי וויא איך האב דעם עולם צוגעזאגט ארויסצוגעבען א צווייטען טהייל פון „דער טאקסע" און האב דערביי נישט גע־זאגט „בלי נדר", בכן איז דאך מיין ווארט שוין גלייך טאקי וויא א נדר, היינט וויא איז דער דין, רבותים, האב איך זיי געפרעגט, אז איך גיב אצינד ארויס מיין קליאט־שע, אויב איך קען מיט איהר יוצא זיין מיין נדר? זיי האבען געקלעהרט, געקלעהרט, זיך געביך געקראצט, געקראצט און האבען צום סוף אזוי געזאגט: יא, רב מענדעלי, אזוי וויא מיר האבען דא דערשמעקט א ריח, א תמצית פון דער טאקסע, זענין מיר אייך דעריבער מתיר נדר. הקליאטשע הזו, דיא דאזיגע קליאטשע, חשובה לכם, איז אייך גערעכענט כאילו קיימתם, גלייך וויא איהר וואלט געהאלטען ווארט און ארויסגעגעבען החלק השני דעם צווייטען טהייל מהטאקסע בכל פרטיו, מיט אלע פּישטשעווקעס, נישקשה, מען קען מיט איהר זעהר גוט יוצא זיין לכל הדעות!...

כמה מעלות טובות למקום, וויפיל דאנק בין איך דעם אויבערשטען שולדיג: ווען איך וואלט דערטאפּט דיא קליאטשע גכאט, גאר אהן געלט פאראויס, צוקויפען מיר א פערדיל, איז דאך דינו. ווען איך וואלט זיא דערטאפּט מיט געלט פאראויס און זיא וואלט אין זיך נישט געהאט א תמצית מהטאקסע, איז דאך דינו. ווען זיא וואלט אין זיך געהאט א תמצית מהטאקסע און דיא דינים וואלטען מיר נישט גע־ווען מתיר נדר זיין, איז דאך דינו. ווען דיא דינים וואלטען מיר געווען מתיר נדר זיין און דערביי זיך נישט משונה געקראצט, איז דאך דינו. ווען זיי וואלטען דערביי זיך משונה געקראצט און איך וואלט נישט געוואוסט פאר וואס, איז דאך דינו. ווען איך

וואָלט געוואוסט פאר וואָס און וואָלט נישט פארשטעהען, אז דיא קליאטשע איז א פנים מסוגל מען זאָל פון איהר זיך קראַצען, איז דאָך דינו.

על אחת כמה וכמה בעדארף איך דעם אויבערשטען דאַנקען, וואס איך האָב דערטאַפּט דיא קליאַטשע און נאָך מיט געלט פאָראויס צו קויפען א פערדיל און זיא האַלט אין זיך א תמצית מהטאַקסע און דיא דיינים האָבען מיר מתיר-נדר געווען און זיי האבען דערביי זיך משונה געקראצט און איך ווייס פאר וואָס און איך פאַר-שטעה, אז דיא קליאַטשע איז א פנים מסוגל, מען זאל פון איהר זיך קראַצען, לכפר על כל עונותינו, איין אפּקומעניש אויף אונזערע זינד.

אָט דאָס, רבותים, בין איך אויסען מיט מיין קורצער הקדמה. וואָס אויף דער לונג, דאס אויף דער צונג !

ר״ח אלול, אויף דער בויד מיט ספרים, צווישען גלופּסק און טעטעריווקע.

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

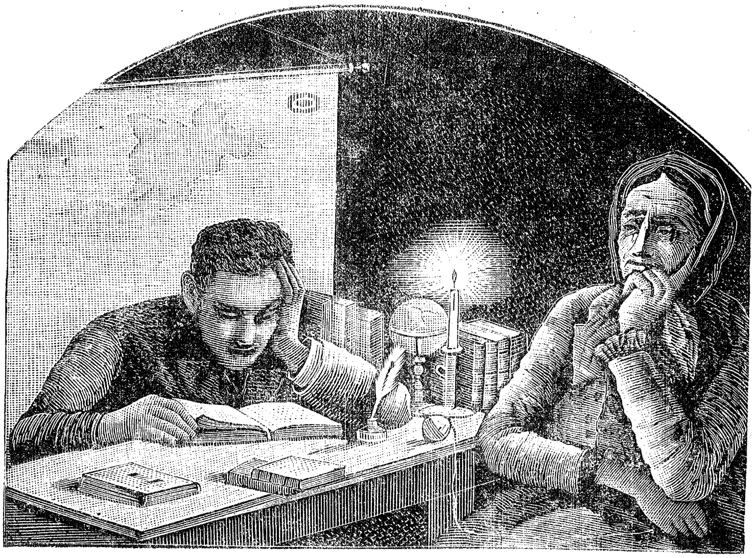

1.

ישראליק וויל ווערען א מענש.

אזוי וויא נח איז דורך נסים ניצול געוואָרען פונ'ם מבול וואסער, אין זיין צייט, בין איך, ישראליק, אויך ניצול געוואָרען אין אונזער צייט פונ'ם מבול שדכנים, וואָס האָבען זיך געלאָזט צו מיין מאַמען מיר אנצושלאגען שידוכים. מיין מאַמע — א פּראָסטע, נאר א קלוגע יודענע, איז געווען איין אלמנה, קיין רייכע, אבער ארם אויך נישט. זיא האט געהאט פּרנסה פון איהר קלייט צעלניק, געגאנגען א האלז פעריל, געלעבט גאנץ פיין. איך בין ביי איהר געווען א בן יחיד, זיא האט זיך אין מיר געשמאָלצען, מיר נאָכגעגעבען אלסדינג, וואס איך האב פארלאנגט. דעריבער, אז איך האב מיך איינגעשפּארט נישט יונג חתונה צו האבען, האב איך עס אויסגעפיהרט. תחלת האט זיא אפילו געפּריווט מיך איבער־צורײדען מיט אזא גאנג:

— ישראָליק! וויפיל האב איך גאָט געבעטען, איך זאל דערלעבען דיא צייט, מען זאָל דיר ריידען שידוכים. דוא ביסט דאָך מיין איין אויג אין קאָפּ, איך מיין דאָך טאָקי נאָר דיין טובה, פאָלג־זשע מיך, חלעבין, און האב חתונה! שוין צייט, צייט, ישראָליק. דיינע חברים האבען נאך צו דער בר מצוה חתונה געהאט. פאָלג חלעבין א מאַמע, טהו וואס גאט האט געבאָטען און לאָמיך פון דיר נחת האבען!

נאָר אז זיא האָט געזעהען , אז עס איז אַרויסגעוואָרפענע רייד , וויפעל זיא זאָל נישט ריידען האַלט איך מיך טאקי בייא מיינעם . אלץ ניין און ניין , האָט זיא מיר נאָכגעגעבען און שוין מעהר דערפון נישט גערעדט אפילו קיין וואָרט. איך האָב איהר ארויסגעזאגט גאנץ קלאהר דעם ריינעם אמת , אז איך בין גאר געזאָנען צו לעהרנען אלסדינג, וואס מען לעהרענט אין דיא קלאַסען , אָפּצוגעבען דערנאָך עקזאמען און אריינגעהען אין אוניווערסיטעט, צו לעהרנען דאָרט חכמת-הדאָקטאָריע כדי איך זאָל דערמיט שפּעטער ניטצליך זיין זיך און דער וועלט.

— מאַמע ! האב איך צו איהר זיך אנגערופען, עס איז היינט שוין עפּיס איין אנדער וועלט. שוין צייט, חלעהין, צו זעהען דיא גרויסע גליקען, וואס יודען מאכען היינט מיט זייערע פריהע חתונות, דיא גרויסע גדולה׳ס פון אונזערע יונגע בעלי-הבית׳ליך ! א מאל האבען עלטערען חתונה געמאכט זייערע קינדער מיט דעם בטחון: נאט האט אונז צונעשיקט צום לעבען, מסתמא וועט ער זיי אויך עפּיס צושיקען און זיי וועלען, נישקשה, נישט שטארבען פאר הונגער. אין יענער צייט איז בטחון נאָך וויא-עס-איז אָנגעגאנגען, אבער היינט ווערדט מען דערמיט פארשווארצט. שווער, זעהר שווער צו לעבען היינטיגע צייט פון דיא פינף פינגער און מאכען פון שנעע נאָ-מעלקעס, מען מוז עפּיס קענען, עפּיס זיך אויסלעהרנען און טראכטען פאר שפּעטער. דוא ביסט דאָך, מאַמע, א קלוגע, דוא פארשטעהסט דאָך אליין, אז אצינד איז עפּיס גאר אנדערש. עס איז קיין תכלית נישט אזוי צו בלייבען, מען מוז עפּיס זאָרגען, עפּיס טראכטען פאר שפּעטער !

אזעלכע ווערטער פלעג איך אלץ זאגען דער מאַמען און איהר ברייננען ראיות פון א סך יונגע לייט אין אונזער שטאָדט, וואָס האבען גליקליך חתונה געהאט און אריינגעפאלען אין א שמאלץ-גרוב. דיא שמאלץ איז דערנאָך אויסגערונען און דיא גרוב איז נעבליבען,—א טהייל האבען זיך צושלעפּט, א טהייל זענין געווארען מלמדים און א טהייל, מישטעהנס געזאָגט, טויגען אפילו דערצו אויך נישט. אין-ברירה, דיא מאמע האט מיר שוין נאכגעגעבען אי דאָס אויך, אז איך זאל לעהרנען, נאר פריהער האב איך איהר געמוזט צוזאגען, אז איך זאל בלייבען איין עהרליכער יוד.

איך האב געהאט זעהר א גוט קעפּיל, קיין זאך אין דער גמרא איז פאר מיר נישט געווען צושווער. מען פלעגט שמיעסין אין דער שטאָדט, אז פון מיר וואקסט א גרויסער רב. איך האב מוחל געווען אנדערע דאס רבנות, זיך פארשפארט בייא מיר אין שטיבעל אקעגען א פאר יאהר און זיך גענומען געשמאק אויסצולערנען אלע זאכען, וואס זענין נייטיג צום עקזאמען. מאטעמאטיקע, דאס הייסט חשבון, אויך פהיזיקע, גראמאטיקע, און דיא שפראכען זענין ביי מיר געגאנגען גרינג וויא א

פוטער, שווער איז מיר נאר אנגעקומען דיא היסטאריע, אויך דאס, וואס מען רופט עס אין זייער לשון „סלאָוועסנאָסט". אויסוועניג האב איך בעדארפט אלץ אויס־קליעפען פוסטע מעשיות און מלחמות, וויא אזוי מענשען האבען פון זינט דיא וועלט שטעהט ביז אצינד, זיך געהארגעט געשלאגען, איינער דעם אנדערען געמאכט דעם טויט, אנגעטאן צרות, געבראטענע לייד און נאך געדיינקען אין וואס פאר א יאהר. אין וואס פאר איין ארט! דאס וכדומה נאך אזעלכע זאכען האבען געהייסען היסטאריע.... דערצו האב איך ווייטער געמוזט אויסלעהרנען עפּיס ווילדע בייקעס, מעשיות מיט שרעקליכע גבורים, מיט שטארקע שכורים, מיט בעריהמטע גזלנים; מעשיות מיט גלגולים, מיט מכשפים און מכשפהטעס; מעשיות פון דעם לעבעדיגען און טויטען וואסעריל, פון גילדענע עפּעליך און גילדענע פערדליך. חוץ דעם האב איך נאך בעדארפט קענען אוועקפלוידערען, אזוי וויא א פּאפּאגייא, איבער יענעמס עפּיס א שטיקעל מליצה מיט גוט לשון, אריינלייגען דרינען קנייטשליך, אפשניטצליך און פשעטליך אזעלכע, וואס נישט איך, נישט דער שרייבער פון זיי אליין, נישט דער, וועלכער עס האט מיט מיר געלעהרענט האבען זיי פארשטאנען. מען האט בעדארפט דערבייא שטארק פארפלאָמט זיין, ארויסגעהען פון דיא כלים, שרייען אויף א קול, מאכען מיט דיא הענט און מיט דיא פיס און ריידען מיט א ברען, עפּיס וויא סתרי־תורה, קבלה־ווערטער. מען האט געמאכט א גרויסע ווארע, זעהר פיל הקדמות, וויא אזוי מען זאל דיא זאך אביסיל פארדרעהען, מרחיק מן השכל זיין און מען זאל עס גאר עפּיס אנדערש, נישט גלאט אזוי פארשטעהען. יענע אלע פזמונות, שמאכטעלייען, מיט דיא אלע פשטליך האבען געהייסען „סלאָוועסנאָסט"... זאגט אייך וואס איהר ווילט, אין דיא עלטערע יאהרען איז זעהר שווער אויסצו־קלעפען און צו טראגען אויף דעם מוח אזעלכע מיני זאכענישען, בפרט נאך דעם, וואס האט א גוטען קאפּ און גרויס לוסט צו לעהרנען עפּיס ניטצליכערע זאכען. איך זאג אייך נאך א מאל טאקי, מיר, זעניו דיא דאזיגע מעשיות זעהר שווער אנגעקומען דאס בעשטענדיגע קליעפּען האט מיר פשוט דעם קאפּ פארשלאגען, עס האט ביי מיר צוגענומען אין גאנצען דאס געזונט, לייב און לעבען און מיך געמאכט צום גולם. איך פלעג דערפון פשוט א מאל ווערען פארדולט און ארומגעהען צומישט, וויא א נעכטיגער. עס האט מיר געדרישט אין דעם קאפּ, זיך געדרעהט וויא א ווינטמיהל, נאר טאקי פארריקט צו ווערען. צייטענווייס האב איך גאר אנגעהויבען מסופק צו ווערען אויב עס וועט מיר געראטען דער פלאן מיינער אריינצוגעהען אין אוניווער־סיטעט. א קשיא, וואס עס קען זיך מאכען? גראד וועל איך ביי דעם עקזאמען נישט געדיינקען עפּיס א נארישע מעשה, אדער איך וועל מיך אויסגלימשען אויף יענעמס א

פזמון, דענסטמאל וועל איך מיט א מאל צוברעכען דעם קאפ — און איין עק פון מיין גאנצער מיה, פון מיין לעהרנען און פון מיין דאקטאריע, וואס איך האב זיא אזוי געוואלט דערגרייכען; דענסטמאל ווערדט א תל פון אלע מיינע האפנונגען און פון מיר אליין! וואס וועל איך טאן און וואס פאר א פנים וועל איך האבען? איך וועל בלייבען א דערשלאגנען יודעל, איך וועל פארשווארצט ווערען און אויסשטעהען אין דער וועלט פון איטליכען, גלייך מיט אלע אנדערע יודליך, חרפות, בזיונות. איך וועל בלייבען א קראפט אהן שטאף, דאס הייסט: איך וועל פיהלען אין מיר א כח עפיס צו טאן, נאר איך וועל אבער נישט האבען דאס מעגליכקייט דעם כח ארויסצוברייגנען, צו וואס איהם איינצואווענדען און מיט איהם ניטצליך צו זיין, וויא א סך אזעלכע, נעביך, וואס געפינען זיך צווישען אונזערע יודען.... איך וועל בלייבען א יוד און נישט קיין מענש... איך וועל בלייבען א רעטהעניש: עפיס א פאניע, וואס קעהרט אויס, רייניגט אומעטום אויס און באהאלט זיך אליין אין מיסט, ערגיץ אין א ווינקעל, דאס מיינט מען א בעזעם! עפיס א פאניע, וואס דרעהט זיך ארום דא, און איז פארט נישט דא אויף דעם עולם; וואס איז פלייש און בלוט און זיא דאכט זיך פארט איטליכען אויס, עפיס איז זיא גארנישט!.... ווען אבער נאט העלפט, עס וועט אפלויפען בשלום און איך וועל אויסשטודירען, דענסטמאל, האב איך געטראכט, איז דיא וועלט מיינע, דענסטמאל בין איך מיר א גאנצער מענש.

דאס בעשטענדיגע לעהרנען און צוגלייך דאס בעשטענדיגע איבערטראכטען, טאמער חלילה וועט זיין אומזיסט דיא גאנצע מיה, דאס אלסדינג אין־איינעם האט מיך פשוט אויס מענש געמאכט. איך בין געווארען מאגער, דאר וויא א שפענדעל, זעהר אפגעשוואכט, דערצו נאך שטענדיג פארזארגט, פאר־מרה־שחורה'ט, אזוי אז מען האט מיך כמעט נישט דערקענט. דיא מאמע פלעגט וויינען אויף מיר קוקענדיג און האט אנגעהויבען אראפברייגנען צו מיר דאקטוירים און רופאים. זיי האבען נעגעבען מיר פלעשעלעך, געגאסען אין מיר רפואות, אויך שטארק אנגעזאגט, אז זומער זאל איך למען־השם ולמען־השם געהען א סך שפאצירען, אטהמען פרישע לופט אונטער דער שטאדט און ווייניגער טראכטען.

אך ווען דיא דאקטוירים זאלען בעסער פארשטעהען און מיך בעפרייען פון יענע שמאכטעלייען, וואס האבען מיך קראנק געמאכט און מיר פארשלאגען דעם קאפ!

2.

ישראליק און דיא קליאטשע.

זומער אין איין שיינעם טאָג בין איך ארויסגעגאנגען אונטער דער שטאָדט און געשפאצירט גאנץ ווייט אויף דעם פרייען פעלד. עס האָט מיר דענסטמאָל עפּיס שרעקליך זיך געדרעהט דער קאָפּ, געקלאפּט אין דיא שלייפען, אין הארצען האָט מיר געקאָכט וויא אין א קעסעל און בין געווען שטארק צוטראָגען, ערגער וויא תמיד. א היבשע צייט האָב איך מיך ארומגעדרעהט, נישט רעכט צו וויסען, וואָה'ן דיא פיס מיינע טראָגען מיך. אלץ געגאנגען, געגאנגען ביז איך בין דערנאָך אנידערגעפאלען אונטער א בוים, ערגיץ לעבין א קאנאל, מיך אויסציהענדיג וויא גרויס איך בין. באלד ביי מיין אנידערפאלען איז מיט מיר צוגלייך, דאכט זיך, געפאלען דיא גאנצע וועלט. פינסטער איז מיר געוואָרען אין דיא אויגען, געהילכט, געשאָסען האָט מיר אין דיא אויערען, גלייך וויא דורך זיי זענין געפלויגען קנאקעדיג ראקעטען. עס האט מיר זיך געדאכט, איך זינק אין א טיפען אָפּגרונט וואסער, זינק אלץ טיפער, טיפער און ארום מיר רוישט זיך נאָר א שרעק. איך וויל עפּיס אָנטאפּען, און וואָס עפּיס זיך אָנחאַפּען. נאר איך פיהל אבער נישט קיין הענט, קיין פיס. עפּיס בין איך וויא ארויסגעשפרונגען פון דער הויט, ארויס פון דיא כלים, בין גלאט אזוי א י ש ר א ל י ק, א לופטינס, אהן לייב, אהן אברים, נישטא פון מיר גארנישט, נאר דיא בלויזע נאקעטע נשמה. פלוצלים נים עס מיך א טראָג ארויף, עס טראָגט מיך אלץ העכער העכער ביז איך טאפּ אָן דיא ערד, וואו איך בין געלעגען, און דערפיהל וויא דיא זון באקט מיר אי: דעם רוקען. עפּיס בין איך גאָר וויא נייא געבוירען, אין גאנצען וויא איבערגעביטען געוואָרען, נאָר עפּיס איין אנדער מין בעשעפעניש. אלסדינג ארום מיר: דיא ערד, דער הימעל, ביימער און גראָז זענין אויך וויא ערשט פון'ם איי ארויסגעקראָכען. זיי שפּרינגען שאָקלען זיך, וויטען זיך, נישט איינשטעהענדיג אויף איין אָרט, און ווינק ן ווינקען צו מיר גלייך וויא געערדט: קומט העצקען זיך, חאפּען א טענציל, פעטער!-צווייא גרילען שפרינגען טאנצענדיג ארויס פון צווישען דעם גראָז מיר אקעגען, קוק:ן מיך אָן מיט נארעשע גרויסע אויגען, מאכענדיג דערבייא מיט דיא פּיסלעך, און אָט-אָט קריכען זיי, דאכט זיך, אריין אין מיר.

איך האָב א מאך געגעבען מיט דער האנד, אויסדרעהענדיג דעם קאָפּ אין איין אנדער זייט, און ליגענדיג מיר אזוי האָב איך אומעטום געקוקט, אלסדינג בעטראכט, א ביסעל אויך געטראכט און זיך פארטראכט.

אויף דעם פעלד, ווה איך פימערען זיך פאנסקע צאפעס, אייזלעך, גאנצע

טאַבונעס פערד, וואָס האָבען אַ יחוס־בריף, אַז זיי שטאַמען אַרויס פון איידעלע על־מערען. איינעמס זיידע איז איין ענגלישער אַגער, וואָס האָט פּאַרציימענס, דורכ־פאָהרענדיג דורך דעם לאַנד כנען, חתונה געהאַט מיט איין אַראַבישער שקאַפּע. דעם אַנדרענס באָבע וואַקסט פון אַ בעריהמטער משפחה, וואָס האָט אין לעבען געגוג פולוער געשמעקט, און יענעמס עלטער באָבע האָט געגאָסען אַ גוטע ערציהונג, איין עדוקאַציע, ערגעץ אין אַ בעריהמטען זאוואָד, איז געוועזען אַ מלומדות און האָט אין איהר צייט געגעבען קאָנצערט אין טאַנצען און שפּרינגען אין־איינעם מיט נאָך אַ סך געבילדעטע, געלערענטע פערד. דען איהר מוזט וויסען, אַז ביי פערד שפּילט יחוס אַ גרויסע ראָליע, ביי זיי קוקט מען שטאַרק אויף איידעל בלוט, און דיא וואָס פון אַ גוטען זאוואָד הייסען איידעל אָדער וואָהלגעבאָרענע. דיא דאָזיגע איידלע פערד האָ־בען זיך געפיטערט פראַנק און פרייא, זענין אויך געגאַנגען אין שאָדען, קאַליע גע־מאַכט דיא תבואות, וועלכע אָרעמע פויערען האָבען געזייעט מיט שווייס געביך און מען האָט זיך נישט וויסענדיג געמאַכט, זיי נישט געזאָגט קיין אומתרבות וואָרט. דיא פערד האָבען געשפּרונגען, געהירזעט, געדריגעט מיט דיא פיס. זייער כח, זייער שטאַרקייט און זייער ווילדקייט איז געוועזען שלא כדרך הטבע! פלוצלים הער איך פון דערווייטענס אַ שרעקליך געשרייא, אַ רעש פון מענשען און אַ בילען פון הינט. איך האָב תחלת געמיינט, דאָס האָבען דיא פויערען זיך צונויפגענומען און לויפען מיט אַ געשרייא, אַרויסצוטרייבען דיא פאַנסקע צאַפּעס, דיא פערד פון זייערע תבואות; נאָר אָבער ניין. דיא קולות האָבען זיך אַלץ דערווייטערט און זיך פאַרטראָגען נאָר אין איין אַנדער זייט. איך בין געוועזען ציקאַווע און געגאַנגען נאָך דעם קול, געגאַנגען ביז איך בין געקומען צו אַ גאַנץ גרויסען פּלאַץ פאַרוואַקסען מיט גראָז. דאָרט האָט פאַר מיינע אויגען זיך פאָרגעשטעלט אַ שרעקליבע סצענע. יונגליך, קונדסים, האָבען פון אַלע זייטען זיך געיאָגט נאָך עפּיס אַ דאַרער, מאָגערער קליאַטשע, געוואָרפען שטיינער און אַנגערייצט אויף איהר אַ גאַנצע טשאַטע הינט פון אַלערלייא מינים. אַ טהייל הינט האָבען נאָר געהיילט, געבילט, געקריצט מיט דיא צייהן, אַ טהייל אָבער האָבען טאַקי אויך געביסען, וויא נאָר זיי האָבען געקענט. איך האָב נישט געקענט שטעהען און צוזעהען אַזאַ מעשה־רע פון דערווייטענס. איינמאַל, איז דאָך גלאַט אַ רחמנות, דאָס מענשליכקייט דערלאָזט נישט צוצוזעהען אַזאַ אכזריות. און צווייטענס, אַוועקגענומען שוין רחמנות, האָט דאָך דיא שקאַפּע אויף מיר טאַקע אַ גרויס רעכט געהאַט איך זאָל איהר העלפען, מחמת איך בין איינגעקויפט אין דער חברה „צער בעלי החיים", וואָס איהר איז נישט ניחא, מען זאָל פייניגען, אַנטהאָן לייד לעבעדיגע בעשעפענים, וואָרום זיי זיינען אויך בשר־ודם, פלייש און בלוט, און

האָבען אויך דאָס רעכט צולעבען אויף גאָטס וועלט וויא מיר. איך וויל מיך דא ניש ארייגלאזען אין דעם אלטען און זעהר טיפען שמיעס מכח דעם מענשען און דיא בהמות. לאז זיך זיין האטש וויא יענע זאגען, אז איך, מענש, בין דער תכלית, דער צימעס, דער אנטיק פון אלע בעשעפניש; נאר צוליב מיר, תכשיט, צוליב מיין בעדערפניש און מיין פערגעניגען לעבען זיי אלע אויף דער וועלט; לאז זיך זיין האטש, אז איך, תכשיט, בין דער מלך, דער אויבערהאר איבער אלע בהמות, וואס מוזען מיר דינען, וואס מוזען געהן אין יאך און מקריב זיין פאר מיר זייער לעבען — פון דעסטוועגען, דאכט זיך מיר, וויא באלד אפילו א קליאטשע, אזא פראסטע פאַדאַנע, האט אויך מיר עפיס א רעכט, מוז איך על פי דין, ווען נישט על פי מענשליכקייט, אנקענען איהר יוצא זיין....

— קונדסים! זאג איך, צוגעהענדיג צו דיא ווייסע חברה, וואס האט איהר, איך בעט אייך, צו דער שקאפע נעבעך?

א טהייל פון דיא קונדסים האבען מיך גארנישט געהערט, אנדערע האבען יא עפיס וויא געהערט און געלאכט מיט עזות. א טהייל הינט האבען מיך עפיס פאר־וואונדערט אנגעקוקט, עטליכע האבען געבילט פון דערוויטענס, נאך עטליכע האבען אויסגעשטשירעט דיא אויגען, געקוקט שרעקליך בייז, זענען געווען ברייט אנצופאלען אויף מיר פון הינטען און צורייסען מיך אויף שטיקער.

— קונדסים! רוף איך מיך נאך א מאל אן, וואס יאגט איהר און פייניגט גאטס בעשעפניש, דיא קליאטשע נעביך?

— א שיינער נעביך! האבען זיי מיט געשפעט געענטפערט, פאר וואס פיטערט זיא זיך דא? פאר וואס פיטערט זיך דיא שיינע קליאטשע דא?

— סטייטש! טהו איך א זאג, דא איז דאך א פאשע, דא פיטערען זיך דאך אלע שטאדט בהמות, פון אייביגע יאהרען!

דיא שטאדט־בהמות, האבען זיי געענטפערט, זענען עפיס אנדערש, זיי מעגען און זיא טאר נישט.

— פאר וואס נישט זיא? רוף איך מיך אן, זיא האט דען נישט קיין נשמה וויא אלע שטאדט־בהמות?

— אפשר טאקי נישט. האבען זיי א זאג געטהאן.

— שקצים! זאג איך צו זיי, אבער זיא האט דאך זיכער א בעל־הבית, וואס צאהלט אין דער שטאדט צינש און אלע אנדערע אפגאבען. זיא איז דאך אויך א שטאדט־בהמה!

— אט דאס מאכען װייסען מיר נישט! ענטפערען זיי מיר מיט א נעשעפּעט. אויב זיא איז אויך א שטאָדט־בהמה, דאס איז ערשט א שאלה.

— עס מעג זיין וויא עס וויל זיך, האב איך געזאגט, אבער דיא קליאטשע איז דאך דערוויל הונגעריג, זיא וויל דאך נעבעך עסען!

— לאז זיא עסען ווערם, קריינק, מכות. זאגען זיי צוריק. וואס האט זיא צו אונז? פאר וואס זאל אזעלכע אויפפרעסען און צונעהמען ביי דיא שטאָדט־בהמות?

— גזלנים! האב איך שוין מעהר נישט געקענט מיך איינהאלטען און א געשריי געטהאן מיט כעס. פאר וואס קוקט איהר נישט, וואס דארט געהען ארום פאנסקע צאפּעס. גאנצע מאבונעס פערד צווישען דיא תבואות און פרעסען אויף ארם בלוט, ארם שוויס נעבעך? דא פארגינט איהר נישט א בידנער שקאפּע א הויפען גראָז און עס ארט אייך כלל נישט, אז דארט טהוען פערד אָן א ים היזקות און מאכען אומגליקיך פיל מענשען. דאס נאר אליין, וואס זיי צוטרעטען וואס זיי מאכען קאליע גלאט אזוי, וואלט נענוג געווען דער קליאטשע ביז קינדס־קינדס קינדס קינדער! קונדסים, איהר האט נישט קיין יושר אפילו אויף א האר. איהר זענט קיינעם נישט נעטריי און איהר האט נאך א העזה זיך ארויסצושטעלען כלומר׳שט פאר דיא שטאדט בהמות!

— הע, הע! האבען דיא קונדסים זיך אָנגערופען, ער איז נאר אין כעס, ער פרעגט נאר עפּיס קשיות! קומט חברה! וואס טויג אונז דא דיא טענות? לאז ער זיך שרייען, ווער הערט איהם? קומט חברה, קומט!

איין קונדס האט א פייף געטאן און באלד האבען דיא ווייסע חברה מיט יי׳ערע הינט זיך געלאזט נאך דער קליאטשע און אויף איהר ווידער אָנגעפאלען. א לאנגע צייט האט מען זיא געטריבען, געריסען און געביסען, ביז מען האט זיא צום סוף פארטריבען אין א טיפער גרוב, און דארט האט זיא זיך איינגעגריזנעט אין בלאָטע.

דער אָוועגט איז געוועזען זעהער א שיינער א שטילער, דער הימעל לויטער אויסגעשטערענט און גאנץ נידעריג, וואו ער לאָזט זיך אראָפּ, איז אזוי וויא פון דער ערד אויפגעגאנגען דיא לבנה רויט וויא בלוט. דיא שטאָדט־טשערעדע האט שוין לאנג אָפּגעגעסען דיא צעברעס, איהר געוועהנטליכע וועטשערע, און געשלאָפען רוהיג אויף איהר געלעגער, אין דיא שטאלען, נאָכדעם אז מען האט זיא פריהער גוט אויסגעמאָלקען. איך האב בעקומען א בינטיל פריש היי, אָפּצוטראָגען עס דער אומגליקליכער שקאפּע אין גרוב אריין, אזוי וויא איין עהרליכער מאָן פון דער חברה „צער בעלי חיים“ בעדארף צו מאָן. דיא קליאטשע נעביך איז גע־

לענען שטארק מיר אין דער בלאָטע, ווען זיא זאל נישט געווען מאכען מיט דיא וייטען און סאפען, וואָלט מען זיכער געמיינט, דא ליגט א נבלה, אזוי דאר, אזוי מאָגער איז זיא געווען, נאר הויט און ביין.

— שאָק, שאָק, שאָק! האָב איך געזאָגט אויף פערדיש, צוגעהענדיג צו דער קליאַטשע, איהר א גלעט געגעבען דעם האלז און אונטערגעלייגט דאס בינדעל הייא.

זיא האט אויפגעהייבען דעם קאפּ און מיך שטארק אָנגעקוקט מיט א פּאָר אויגען, גלייך וויא איהר איז א גרויס וואונדער געווען, וואס א־יא מענש וויא איך זאל אנטאָן כבוד א וויסטער קליאַטשע און איהר ביי דער נאכט מאכען א וויזיט אין דער בלאָטע!

שאָק, שאָק, שאָק! האָב איך ווידער צו איהר גערעדט אויף פערדיש. דאס האט אזוי פיל געהייסען וויא: גוט גאָוועגט, קליאַטשע! האָסט־דוא נאך א גאנץ ביינדעל? שאָק, שאָק! נא דיר וועטשערע, עס, אויב דיר איז נאָך איבערגעליבען א צאָהן אין מויל. שאָק, שאָק! חלעבין א גאָטס רחמנות, ביסט געביך זעהר אפּגע־שלאָפט! שאָק, שאָק! האב איך נאָך עטליכע מאל געזאָגט און איהר אונטערגע־ריקט דאָס בינטעל היי הארט אונטער דער נאָז.

— ברוך־הבא, יונגער מאן! לאָזט זיך הערען פּלוצלים א פארדומפּטען קול.

איך בין טויט געבליבען הערענדיג דעם ברוך־הבאָ. פון וואנען, וואונדער איך מיך, האָט עס פּלוצלים זיך גענומען? ווער זאָל עס ריידען? אז לעבין מיר און ווייט ארום און ארום איז נישטא אפילו קיין זכר פון א מענשען!

— שרעק זיך נישט, יונגער מאן! האט דאס קול זיך געלאזט ווידער הערען. זיי א מענש און שרעק זיך נישט. איך קליאַטשע רעדט צו דיר.

— קליאַטשע! טהו איך א געשרייא און בלייב שטעהן פארגאפט וויא א גולם. — דאָס איז א פּנים דיא גוטע קליאַטשע. האב איך ביא מיר געטראכט, נאָכדעם אז איך בין שפּעטער אביסיל צו זיך געקומען. באלד האב איך מיך טאקי דערמאהנט, היינט איז מיטוואך ביא דער נאכט, דיא רעכטע צייט פאר דיא לצים.

— טראכט גאָר נישט איבער, האט דיא קליאַטשע גאנץ דייטליך זיך אנגע־רופען. פּשוט איז פּשוט, איך קליאַטשע רעד צו דיר.

— סטייטש! וויא רעדט עס א קליאַטשע?! מאך איך שטארק פארוואונדערט.

— דאס איז גאר נישט אזא וואונדער, ענטפערט זיא, אזעלכע מעשיות האָ־בען שוין זיך געטראפען. אין דיא בעשריבענע היסטאריעס געפינט מען א סך רעדען און דרשות, וואס פערד האבען געהאלטען פון בלעם'ס אייזעל א׳ ביז אצינד.

אי, אי! תאפּט זיך מיר ארויס א געשרייא און דערמאָהן מיך אין יענע

מעשיות, וואס איך האב געלעהרענט צו דעם עקזאמען. יא, טאקי גאנץ רעכט, אבער א קליאטשע!

— וואס מאכט עס אויס? אי א קליאטשע. אדרבה, ווען עס טרעפט זיך שוין רעדט טאקי געוועהנליך נאר א קליאטשע. בלעם'ס אייזעל איז אויך געווען א קליאטשע, נאר פון דעסטוועגען זיי רוהיג, מיט דיר רעדט נישט קיין קליאטשע.

— וואס הייסט עס? נישט קיין קליאטשע! — פריהער זאגסט דוא א קליא-טשע, דערנאך נישט קיין קליאטשע! גיב איך א געשרייא, איינבייענדיג זיך די זאך בעסער צובעטראכטען — נישט אנדערש דוא ביסט....

— א לץ, וואלסט-דו זאגען, פאלט זיא מיר אריין און דיא רייד. ניין, ניין, מיין פריינד, דו האסט א טעות. איך בין נישט קיין לץ, זאג איך דיר, אויך נישט קיין קליאטשע. מיין פנים, מיין געשטאלט איז וויא א קליאטשע, אבער באמת בין איך גאר עפּיס אנדערש. ווען דוא זאלסט וויסען, וואס מיט מיר אין דער וועלט האט זיך פאסירט, וואלסט-דו מיך פארשטאנען און אויפגעהערט זיך צו-וואונדערען.

אויף מיר קוקען א פאר אויגען, וועלכע עס דריקען אויס ליידען, מידקייט און איינעם מיט א געבעט און גוטסקייט אהן איין עק. עפּיס טאקי נאר אויגען פון א שלאפען, אומגליקליכען, אומזיסט בעליידיגטען, געקריינקטען מענשען, וואס קוקט אויף איטליכען שווייגענדיג שטיל, און איטליכער קוק זיינער דערצעהלט זיינע אינווענינסטע וועהטיגען; איטליכער בליק רעדט, שרייעט געוואלד, בעט רחמים און רייסט אויס א שטיק הארץ. איך קוק און קוק — וואס קליאטשע, ווען קליאטשע! פאר מיר איז נאר א מענשליך פנים. וויא, וואס, פון וואנען פלוצלים א מענש, עפּיס אזא פארזעהעניש?!....

— שוין לאנג איז דאס אזוי?

— אָ, לאנג וויא דער גלות!

— וויא קומט עס? דערצעהל! בעט איך אין איין קול, אנחאפענדיג זיך ביים קאפּ. דיא קליאטשע האט מיך שארף אנגעקוקט, געשוויגען, זיך אביסיל וויא בעטראכט, דערנאך האט זיא אנגענומען איין ערנסט פנים און אנגעהויבען טרוי-ערדיג צו ריידען מיט דיא ווערטער:

„דער וואס האט חאָמש אביסיל אריינגעקוקט אין ספרים, אדער געהערט פון עלטערע דערצעהלען, דער דאזיגער ווייסט, אז מענשען זאלען אָננעהמען דיא געשטאלט פון אלערלייא חיות און בהמות נאך ביים לעבען, אָדער אין זיי מגולגל צו ווערען נאך דעם טויט — דאס איז איינס פון דיא געוועהנליכע זאכען. פארצייטענס האבען אזעלכע זאכען זעהר אָפט זיך געטראָפען. מיר געפינען אין דיא היס-

טאַריע ביכער, אַז סעמיראַמידא, דיא קעניגען פון בבל, האט אויף דער עלטער אנגענומען דיא געשטאַלט פון אַ טויב. דניאל האט בנבואה געזעהען דיא פיער קיסריות אין דיא געשטאַלטען פון לייבען, לעמפּערטען, בערען, און ער דערצעהלט וויא נבוכדנצר מלך בבל איז לסוף ימיו געוואָרען אַ בער. ווער שמיעסט בּיי דיא גרעקען זענען אַזעלכע געווען זעהר געוועהנטליך. זייער גאָט יופּיטער, וואָס ער איז געווען, מחילה שטאַרק געהאַפּט אין דער מעשה, האט אַ מאָהל זיך פאַרשטעלט פאַר איין אקס. דיא בת-מלכה יאָה, דעם קעניג אינאַכוס אַ טאָכטער, האט יופּיטער פאַרשטעלט אין אַ קוה, און אַזוי האָט זיא שלימזול זיך ארומגעשלעפּט אַ היבשע צייט אין דער וועלט. אין זייער לאַנד האבען זיך אויך געפונען מיני בעשעפעניש, האלב בהמה און האלב מענש, וואָס האָבען געהייסען צ ע נ ט אַ ו ו ר ע ן. איין צענטאַוור, מיט דעם נאָמען ח י ר אָ ן, האלב פערד און האלב מענש, מיט באַרד און פאות און אויף דעם קאָפּ אַ ספאָדיק, איז געוועזען דעם פּרינץ טעזייאוס מלמד. עס פאַרשטעהט זיך וואָס פאַר אַ פאלק אַזאַ מלמד, זענין מענשען ווילד, איז ביי זיי אויך אַ ווילדער מלמד.... פאַר דיא טאַשענשפּילער, פאַר דיא שוואַרצע-קונצען מאַכער און פאַר דיא וואָס קענען פאַרבלענדזען יענעם דיא אויגען איז דאס אביסיל אַ לעבען געווען דענסטמאָל! זיי האָבען געפּיהרט אַ וועלט און אנגעטהאָן מעשים וואָס אַ שרעק צו הערען! אַ סך מענשען, אַ סך פּרינצען און פּרינצעסעס זענין דורך זיי געוואָרען ווילדע בהמות נעביך.... לייענט אין דיא ביכליך, אין דיא געשריבענע מעשיות פון איטליכם פאלק, וועט איהר זעהן, אַז נישט איין פּרינץ, נישט איין מלך איז דורך זיי איבערגעקעהרט געוואָרען אין אַ צאַפּ, אין אַ פערד, אדער אין איין אָקס וכדומה אין אַזעלכע מיני בהמות; נישט איין פּרינצעסין, נישט איין מלכה איז דורך זיי געוואָרען אַ ק ו ה, אַ קעלבּיל, אַ ציג נעביך; נישט איין פּריץ, נישט איין גראַף איז דורך זיי געוואָרען אַ הונט, אַ וואָלף, אַ בער, וואָס האָט געריסען, געוואָרגען מענשען, געזויגען זייער בּלוט און ביי זיי אַרויסגענומען דעם מאַרך פון דיא ביינער. יאָ, גאַנצע דערפער, גאַנצע שטעדט זענין נעביך דורך זיי איבערגעקעהרט געוואָרען אין טשערעדעס שאָף און האָבען געליטען זעהר פיל צרות, שרעקליכע יסורים און עגויים קשים.... אָט וואָס אויף דער וועלט האָט זיך פּאַסירט, אָט וואָס דער כח פון פאַרבלענדזענעס, פון כשוף און פון פּאָרען זיך מיט רוחות האָט אָנגעמאַכט! בידנע אומגליקליכע מענשען!

„אין יענער צייט איז אַ מאָל געווען אַ פּרינץ, אַ בן מלך, זעהר אַ פיינער, אַ קלוגער, אַ געראָטענער מיט אַלע מעלות, גאָר איין אנטיק, דער דאָזיגער בן-מלך האָט אין דער יונגער געוואַנדערשאַפט געמאַכט רייזען, בכדי צו דערקענען דיא וועלט,

און אומעטום, וואוהין ער איז געקומען, האָט מיט איהם דיא וועלט געקלונגען. איין קעניג פון מצרים, דעם בעריהמטען לאַנד פון ציגאַינער און פון טאַשענשפּילער, איז שטאַרק אין כעס געוואָרען אויף דעם דאָזיגען פרינץ, וואָס איז געקומען צו איהם צו גאַסט. פאַר גרויס שרעק, דער פרינץ זאָל שפּעטער מיט איהם-זיך נישט אָפּרעכנען און ארויסטרייבען איהם פון זיין אייגען לאַנד, האָט ער פאַרבעטען צו זיך זיינע גרויסע כשוף-מאַכער און צו זיי אַזוי געזאָגט: הבה נתחכמה לו! דאָס טייטש: לאָמיר, ברידער, צו דעם פרינץ זיך קליגען און איהם אָפּטאָן עפּיס אויף טערקיש. דיא מכשפים האָבען מיט זייער כשוף פאַרשטעלט דעם פרינץ אין א קליאַטשע, און מיט איהר נעביך געארבייט עבודת-פרך!

דיא קליאַטשקע נעביך פּלעגט פיהרען ציגעל און לעהם גאַנצע בערג און דערמיט אויסגעמויערט פּיתום מיט רמסס, זעהר פיל יאהרען האָבען דיא ציגאַינער זיא געפּייניגט איהר פאַראומערט דאָס לעבען, ביז גאָט האָט אויף איהר זיך דערבאַרעמט. עס איז געקומען א גרויסער, א בעריהמטער מענש, א בעל שם, וואָס האָט חוזק געמאַכט פון אַלע ציגאַינער מיט זייער כשוף און גרעסערע קונצען פון זייערע בעוויזען מיט דעם הייליגען „שם המפורש". ער האָט געזאָגט א שפּרוך, איז פון דער קליאַטשע ווידער א פרינץ געוואָרען! כל זמן יענער גרויסער בעל שם און זיינע וואונדערליכע תלמידים, וואָס נאָך איהם, האָבען געלעבט, האָט דער פרינץ א פּנים געהאַט וויא א מענש און געלעבט אין עושר, אין כבוד, בייא זיך אין לאַנד. נאָכדעם אָבער, אַז זיי אַלע זענען אויסגעשטאָרבען, האָבען שונאים דעם פרינץ ווידער פאַרוואָרפען אין א קליאַט-שע, און אין דער געשטאַלט טרייבט מען איהם נעביך ארום שוין א גוזמא יאָהרען פון איין אָרט צום אנדערען. דעם אומגליקליכען פרינץ פּאַסט טאַקי גאַנץ גלייך דער נאָמען: „דיא אייביגע קליאַטשע". אייביג שלעפּט זיך דיא קליאַטשע ארום און געהט אוים וואו דיא וועלט האָט איין עק, ווער עס האָט נאָר אין הארצען זעטצט זיך אויף איהר רייטענדיג; ווער אין גאָט גלויבט נים איהר א קלאַפּ, א זעטץ, איטליכער לייגט אויף איהר אנידער זיין פּעקיל, זיין קלימעק. אייביג געהט זיא אין יאָך, שלעפּט, שלעפּט נעביך ציגעל און לעהם מיט פיל מיה, מיט בלוט און מיט שוויים וואָס דערפון האָט מען שוין אויסגעבויט גאַנצע שטעדט!"...

אין יענער צייט, אַז דער קאָפּ מיינער איז פול געווען מיט וואונדערליכע מעשיות פון מכשפים און צויבערער; אין יענער צייט, וואָס חוץ דיא מעשה ביכליך, וויא א שטיינער „טויזענט און איין נאַכט", „צענטוריע-וועגטוריע", „בבא מעשה" וכדומה, וועלכע איך האָב געשמאַק געלייענט אין דער יוגענד, האָב איך נאָר אויף דאָס נייא וויא דיא חשלעשקעס איינגעשלונגען נאָך אַנדערע סיני מעשיות; אין יענער צייט, אַז

מיין הארץ איז געווען הייס, מיין בלוט אקראפ און מיין כח הדמיון פלאם פייער, אז מיינע געפיהלען זענען געווען פולווער, זיך אנגעצונדען און אויסגעשאסען פון א מינדסטען רייב, מיינע אויגען קוואלען, ווארמבעדער, איטליכער, וואס האט עפּיס געליטען, האט אין זיי פאר זיך געפונען ווארמע, הייסע טרעהרען — אט אין יענער צייט האט מיך דיא מעשה מיט דעם אומגליקליכען פּרינץ שטארק גערירט. איך בין געווארען נאר צוקאכט.

—זאג מיר, איך בעט דיך! האב איך זיך אנגערופען, זאג מיר, וואו איז ער איצט? וואו געפינט זיך איצינד דער שלימזלדיגער, דער אומגליקליכער פּרינץ?

—דער פּרינץ, דער שלימזלדיגער פּרינץ ליגט איצט פאר דיר אין דער געשטאלט מיט דעם פּנים פון א קליאטשע!

איך האב גזיפצט, געוויינט און אפגעגאסען מיט הייסע בלוטיגע טרעהרען מיין ווייסטע, אומגליקליכע קליאטשע.

3.

וואס לאזט מיך דיא קליאטשע הערען.

דיא לבנה האט געשיינט און אראפגעקוקט מיט איהרע זילבערנע שטראהלען אין דער טיפער גרוב אויף דער טרויעריגער מצענע דארט. אז איך בין אביסעל צו זיך געקומען און אויפגעהויבען דעם קאפּ האב איך דערזעהען וויא דיא קליאטשע קייעט היי גאנץ רוהיג, קאלט-בלוטיג, אהן א פּיטצעל זארג, טאקי נאר אזוי וויא א געבוירענע, אמת'ע קליאטשע. אין מיין הארץ האבען געקאכט פערשידענע געפיהלען. באלד האב איך געפיהלט וויא דאס לעבען עקט זיך מיר פשוט פאר רוים רחמנות אויף דער ווייסטער, אומגליקליכער קליאטשע, און באלד ווידער האב איך געהאט אויף איהר פארדראס—סטייטש, וויא אזוי ליגט זיא אין דער בלאטע אזוי רוהיג, קאלט-בלוטיג, גלייך וויא זיא פיהלט נישט, פארשטעהט נישט איהר ביטערע לאגע! וויא אזוי עפענט זיך איהר דאס מויל צוקייען היי נאך אזא שרעקליכער מצענע און נאך אזעלכע קלעפּ, וואס זיא האט ערשט היינט געכאפּט! איך האב אנגעהויבען בייא מיר צוטראכטען אויב דיא גאנצע מעשה איז נישט א חלום; אויב איך האב נישט צוטהאן נאר מיט א פּשוטער שקאפּע, וואס האט אין זיך נישט אפילו קיין אדער פון א פּרינץ; וואס האט נישט קיין שום געפיהל פון כבוד, פון האנאר, און איז, מישטעהנעם געזאגט, נישט אין שטאנד צופיהלען איהרע אייגענע צרות, דיא גרויסע חרפּות און בזיונות. ווארום, ווען זיא זאל נאר האבען חאטש א פּיטצעל געפיהל, חאטש א פּיטצעל פארשטאנד וואלט זיא נישט בשום אופן געקענט ליגען אויף איהר ארט אזוי רוהיג, עס האט אין איהר בעדארפט קאכען דאס בלוט

וויא אין א קעסיל ; עס האט אין איהר בעדארפט זיך בעוועגען איטליכם גליד. איטליכער אדער ; זיא האט בעדארפט טראכטען, אין זינען האבען, אז עס איז נישט גוט צובלייבען אין דער וועלט דיא אייביגע קליאטשע, נישט גוט צולײדען פון א ליאדען קונדס, פון א ליאדע הינטעל און בעדארפט זיך שטרעקען אין דער לייגג און אין דער ברייט, צו טאָן אלע מיטעל ווידער צובעקומען א פנים פון א מענשען. איך האב מיך געשעהמט פשוט פאר מיר אליין. נישט אנדערש איך בין משוגע ! וואס האב איך געטאָן ? פאר ווענען האב איך ערשט אזוי געזיפצט, געוויינט ? פאר ווע-מען האב איך פארגאָסען בלוטיגע טרעהרען ? פאר וועמען בין איך ערשט בערייט געוועזן זיך אוועקצולייגען, מקריב צוזיין מיינע טעג, מיינע יאָהרען, מיין גאנץ לעבען ? פאר וועמען ? פאר א קליאטשע ! פאר א יאדעשליוער, אָפגעבארעטער שקאפּע.. איך האב מיך ארומגעקוקט אין אלע זייטען און מיט א צעבראָכען הארץ זיך אוועק-גערוקט אביסעל ווייטער.—

דיא קליאטשע האט פּלוצים א זיפץ געטאָן. איהר זיפץ האט מיר אין הארצען זיך אָפּגערופען וויא א דונער. איך בין פארציטערט געוואָרען. פייערדיגע געפיהלען פון רחמנות האבען ווידער אָנגעצונדען מיין בלוט. איין זיפץ איהרער האט אין מיר אָנגעמאכט א גאנצע איבערקעהרעניש און מיך ווידער שטארק געצויגען צו איהר וויא א מאגנעט. אט אזוי, האב איך געטראכט, איז טאקי גוט. זיפץ, זיפץ קליאט-שע ! דאָס איז א גוטער סימן, פון דעם זיפצען זעהט מען ארויס דעם אומגליקליכען פרינץ, וויא ער רייסט זיך מיט אלע קרעפטען צו בעקומען א מענשליך פּנים, אין דעם זיפצען הערט זיך זיין קול, וויא ער שרייעט ; איך לעב נאך און פיהל נאך אלס-דינג, וויא אלע מענשען ! עס הערט זיך וויא ער שרייעט און בעט רחמים : גוואלד, מענשען דערבארמט זיך, לאָזט מיך צוריק אָננעהמען מיין נעשטאלט !— זיפץ קליא-טשע, זיפץ ! דאָס זיפצען קען עפּיס אָנמאכען, עס קען א מאָל ריהרען, צערברעכען הערצער, עס קען א מאָל אריינגעהן מענשען אין דיא אויערען, זיי וועלען אזש אָנ-הויבען צוציטערען, וועלען רחמנות האָבען און דיר העלפען. אָט אזוי קליאטשע, אז דוא זיפצסט איז טאקי גוט !

און וויא איך טראכט אזוי גיב איך א בליק : לעבען מיין קליאטשע אין נישטא קיין לעק היי, זיא האט עס אין גאנצען אויפגעגעסען, נישט איבערגעלאָזט, איהר זאָלט זאָגען, אפילו א בלעטיל. א-א-א ! האב איך בייא מיר געטראכט. אָט וואס איהר זיפץ בעטייט ! זיא זיפצט פשוט, וואס דערגעהט איהר נישט דיא קישקע, וואס זיא האט נישט נאך א בינטעל היי. נאך א הויפען גראָז. ווען זיא זאָל בעקומען א סך היי, א סך גראָז, דערצו נאך עטליכע מעסטליך האָבער, וואָלט זיא געוועזן צו-

פרידען, נאר איבערגליקליך. עס מעג שוין זיין וויא עס וויל זיך, אבי א סך האבער, אבי דיא קישקע. א ריינע, עכטע קליאטשע, חלעבען!... דער דאזיגער געדאנק האט מיך נאר צושרויפט. פאר פארדראס האב איך געציטערט און געווען שטארק צו־רודערט.

— דו ציטערסט! האט דיא קליאטשע געזאגט, א קוק־געבענדיג אויף מיר׳ עס איז דיר א פנים נישט גוט דא לעבען מיר?

— איך בין א מענש, האב איך געענטפערט מיט א שטעכווערטעל, איך בין א מענש מיט געפיהל, מיט פערשטאנד. מיר געפעלט נישט אזא ארט, אזא בלאטע. דיר מעג עס אפשר געפעהלען.

—אוודאי איז דיר גוט צו ריידען! האט זיא זיך אנגערופען און א מאך געגעבען מיט דעם קאפ. איין אנדערער זאל וויא איך פארשטעלט ווערען אין א קליאטשע אזוי פיל יאהר, איין אנדערער זאל וויא איך פיל אויסשטעהן, זיין פארוואגעלט, דערהרגעט, דערשלאגען, אזוי פיל איבערטראגען צרות און לייד פון איטליכען בע־זונדער, וואלט ער חלעבין שוין לאנג פארלוירען זיין פערשטאנד, זיין געפיהל. עס וואלט איהם אין גאנצען דאס לשון אפגענומען און וואלט געווען א ריינע אמת׳ע בהמה.

—נוא, נוא, בין איך איהר אדיינגעפאלען אין דיא רייד, דיר איז ליעב דיא בלאטע, דיר איז דא גוט?

—זיא צו מיר: דאכט זיך גוט. אלץ בעסער וויא פריהער. עס זענין געווען צייטען, וואס מען האט מיך נאר געטריבען און נישט געלאזט אויסרוהען מיך אפילו קיין רגע. מיינע שונאים, פלעגען מיך אלץ טרייבען, טרייבען און צונעהמען בייא מיר דעם לעצטען כח. איצט, וויינינסטענס, רוה איך דא אביסעל, אויף דער בלאטע איז מיר ווייך צו ליגען און איך גכייך חאטש אביסיל אויס מיינע אלטע קראנקע ביינער.

—איך צו איהר: און דיא קלעפ, וואס דוא האסט ערשט היינט געחאפט פון דיא קונדסים, און דיא הינט, וואס זענין עדשט נישט לאנג אויף דיר אנגעפאלען, האסט דוא שוין פארגעסען? אפשר איז דאס ביי דיר אויך גוט?

—זיא צו מיר: אלץ בעסער וויא פריהער. אויך מיר הינט? הינט האסט דוא בעדארפט זעהען, וועלכע דיא לצים, דיא דייטשליך, האבען א מאל אויף מיר אנ־גערייצט. יענע זענין געווען גרויסע געלעהרענטע, האבען געסלוזשעט, געשטאנען אויף דיא לאפקעס, געדרעהט מיט דיא ווידלען און אויסגעפאלגט אלסדינג, וואס מען האט נאר געהייסען, צווישען דיא הינט זענין געווען פשוט פראפעסארען. שכל האבען זיי געהאט כמעט וויא מענשען, אבער א הארץ און א מויל — עכטע הינטעשע. זייער

בים איז געווען שרעקליך, עד היום שטעהן נאך ביי מיר צייכענס פון זייערע צייחן... דיא הינט, וואס דוא האסט היינט געזעהן, זענען פראסט קעלבליך, גראבע קעפ, אהן שכל; ווייסען אפילו נים רעכט וויא אנצופאלען, וויא צובייסען; בי׳ען, מישטעהנס געזאגט, גלאט אבי געבילט, און בילען אויף אקעגען דער לבנה. מיט א שטיקעל ברויט פארשטאפט מען זייא דאס מויל און דענסטמאל קען מען פראנק און פריי גנבהנען, גזלנען, ראבעווען פאר זייערע אויגען... אויך מיר קונדסים! קונדסים זענען געווען אין יענע יאהרען, וואס פלעגען זיך שטארק נארעש מאכען, איטליכען פארדרעהען דיא קעפ און אייסטראכטען ווילדע אָנשטעלען; וואס פלעגען זיך פארשטעלען כלומר׳שט פאר בערען, מאכען בוא און שרעקען דעם עולם. אמת טאקי, דיא היינ־טיגע קונדסים געהט אויך נארנישט אפ, נאר וויא קומען זייא אבער דאך צו דיא אלטע! אז יענע האבען זיך גענומען צו מיר מיט זייערע אנשטעלען, פלעגט מיר פשוט נים ניחא זיין דאס לעבען. ווענינ, א שטיינער, האבען מיך געפלאגט אט יענע שטארקע פערד, וואס דוא האסט היינט געזעהן צווישען דיא תבואות!

—וואס רעדסט דוא? מאך איך שרעקליך פארוואונדערט. וואס הייסט עס, פערד, האבען דיך אויך געפלאגט, געפייניגט? וויא קומען דיא פערד, דיא היינטיגע פערד צו דיר?

—ווען מענשען זאלען קענען אריינקוקען אין איטליכער זאך אינווענדיג, וואלט זייא פארענטפערט געווארען אין דעם לעבען זעהר פיל קשיות. האט דיא קליאטשע זיך אנגערופען. נישקשה, איך רייד צו דער זאך. אט דיא דאָזיגע פערד זענען גלגולים פון שרעקליך ווילדע מיאוסע קונדסים, וואס האבען פארצייטענס געגאנגט, געפלאָגט דעם עולם, געארבייט מעשים און אנגעטאָן זעהר פיל שאדען. אליין איז איטליכער געווען בעזדושנע, דאס הייסט אָהן א זעל, און אויף איהם האבען געמוזט ארבייטען טויזענטער זעלען; יענע פלעגען עסען דאס דאר שטיקעל ברויט מיט דעם שוויס פון זייער פנים, חוץ דעם זיך נאַרנישט פארגינען אפילו דאס, וואס זייא האבען אליין ארויסגעבראכט, אויסגעהאָדעוועט מיט זייער פראצע, — און ער האט זיך געבאדען אין וואוילטאָג, אויפגעגעסען זייער מיה און נאך געשאסטעט, פארשוועגדעט. יענע האָבען פון זיינעטוועגען איינגעליינט דיא וועלט, מיט זייער ארבייט איהם פארשאפט מאיאָנטקעס דערפער, שטעדט; מיט זייער מיה איהם געמאכט א גרויס פארמעגען, און דאס ביסעל עסען, וואס זיי געביך פלעגען פון איהם א מאָל בעקומען, טאקי נאָר אבי צודערהאלטען דיא נשמה — דאס האט געהייסען א נדבה. זיי האבען געהייסען ארמע בעטלער, און ער — בעל רחמים, א פריינעבינער, א בעל־צדקה, א בעל־טובה. וויא, אז האבען אויף איהם געהארעוועט, איז עס געווען א גאנץ געוועהנטליכע זאך,

אזוי האָט עס בעדאַרפט טאַקי זיין, און אז ער האט א מאל נעגעבען עפּיס א נדבה אויף הונגעריגע, אויף קראַנקע, פון זייער שווערער האָראָוואַניע טאַקי, האט דערמיט די גאַנצע וועלט געהאט צוטאָן; מען האָט עס בעזונגען, בעוואונדערט אין אלע גאַזעטען און צולייגט אויף טויזענט טעלערליך — לאָז דער עולם וויסען, אַז ס'איז דאָ א באַרמהארצדיגער, א גוטער, א פרומער, א דימענטינער מענש!... א מאָל זענען די דאַזיגע פערד געוועזן איידעלע מענשען, ליידינגעהער, היינט זענען זיי איידעלע פערד, ליידיגגעהער. ווארום, לאָמיר זיך נאר נישט נארען, צו וואס טויגען איידעלע, געלעהרענטע פערד? ארבייטען, ארבייטען דאַך פערדליך נעביך, די געמיינע פערד. זיי אַקערען די פעלדער, פיהרען וואסער און האָלץ, שלעפּען, טראָגען משא און טהוען אלסדינג אין דעם בעל הבתישקייט. די איידעלע פערד אקעגען פיהרען זיך א גליקליך לעבען אין שטאָל לעבען היי און האבער; פאַהרען זיך א מאָל ארויס שפּאַצירען מיט זייער פריץ, הייבען פיסליך און שטאַלצירען מיט זייער פעט בייכעל, מיט זייער שעהנעם אופּראַזש, אדער טאַנצען, מאַכען אנשטעלען אין די צירקען און נאַרען דערמיט בייא דעם עולם אויס דאָס געלט. צו וואס טויגט עס באמת אז א פערד טאַנצט, מאַכט הוקעס־פוקעס? פאַר וואס זאָל אזא פערד געהען אין גאָלד און מען זאָל איהם, וויא נרויס עס איז, מיט געלד אַפּשיטען? לאָזען בעסער יענע פערד ארביטען און נישט געהען אין שאַרען!

—שאַ, שטילער אַביסיל! האָב איך צו איהר געזאָגט. דו רעדסט תמיד אזוי פיל?

—אַך! האט די קליאטשע מיט א זיפץ געענטפערט, געוועהנטליך שווייג איך און קען נישט ריידען אפילו קיין ווארט. מען וויל נישט, איך זאָל ריידען. גאַנץ אפט קען איך אפילו קיין פּיפּס נישט טאָן, און דענסטמאָל בין איך טאַקי א קליאטשע מיט אלע פּישטשעווקעס, חאָטש רייד איבער מיר פון היינט ביז איבער א יאהר וועל איך דיך נישט הערען. דו וועסט שרייען: געה רעכטס! און איך וועל מיר געהן לינקס, סיידען דו וועסט מיך אנגעהמען בייא דער טשאַפּרינע און שלעפּען מיט געוואלד, דענסטמאל קען אויף מיר רייטען ווער עס וויל, אפילו א יונגעל א שוטה, א ווייסע־חברה'ניק, א דראָב, א טויגעניכטס, א לא־יוצלח! נאר עס זענען דאָ געוויסע צייטען, וואס מיר עפענט זיך א מויל, און אז מען ציהט מיך דענסטמאל בייא דעם צונג, שיטען זיך מיר ניין מאָס רייד פון דעם מויל. איך רייד דענסטמאל פאר פייער און פאר וואסער. עס זעטצט דענסטמאָל פון מיר ארויס מיט אימפּעט, וויא פון א פייער־שפּייענדיגען בארג, אלסדינג, וואס מיר האט זיך אנגעקליבען אויפן הארצען; גאַנצע וואָלקענס פאַרדראָס, גריזאָטע, ועהמינ און פורעניות, עס צושפּילען זיך אין מיר די

געבליטען, וויא פלייצענדיגע טייכען אין וועסנע-צייט, הייבען זיך-אויף מיר אין דעם קאפ מיט שרעקליכע חוואליעס, רייסען דעם מוח און שטופען זיך מיר ארויס דורך דיא אויגען. עס פוקעט זיך מיר דיא גאל, עס רעדט זיך ארויס מיין ביטער הארץ, מיין שווער געמיטה!....

—זאג מיר נשמה, האב איך מיך אנגערופען, זאג מיר, צו ס'איז שוין יא געקומען צו רייד, פאר וואס געהסט דוא אין שאדען? ערשט היינט טאקי איז מען דערפאר אויף דיר אנגעפאלען. ערשט היינט האט מען געשריגען: דוא מאכסט אן שאדען!

— בעטראכט דיא זאך בעסער, ענטפערט זיא, וועסט דוא מיך אזוי נישט בע-שולדיגען. אז מען רעדט פון מיין שאדען מוז מען אקעגען שטעלען אויף דעם נוטצען וועלכען איך ברייננ. ווארום וויא דיא וועלט אין גאנצען פיהרט זיך אצינד, מוז מען בערעכנען דיא ביידע זאכען אין איינעם. ווען נישט, קומט אויס, אז כמעט איטליכער טהוט אן שאדען: קיינער כמעט איז נישט ריין פון דעם פעהלער, אפילו יענער, וואס שרייט דארויף געוואלד. בייא דער היינטיגער פיהרונג אין דער גאנצער וועלט ארום און ארום, איז שאדען אזא פעהלער, אזא זינד, וואס לאזט זיך גארנישט אויסמעקען און פארענטפערט זיך נאר מיט נאך אזא זינד. למאי, זאגט מען, נעהט יענער אין שאדען? — דאס איז אזא זינד. וואס וויא דוא זאלסט נישט שרייען, בלייבט זיא טאקי אלין; זיא קען מען נאר פיהרען אונטער דעם דעקטוך — פארדעקט, פאר-האנגען מיט צדקה, אדער מיט נוטצען. שמעון דער נגזל נעביך שרייט: אוי ראובן שאדעט! יא, ענטפערט מען: ראובן מאכט טאקי אביסיל קאליע, אין ברירה, וואס זאל ער טאן? דערפאר קוק אבער וויא ער נוטצט ערגיץ אנדערש!.... און אויב איך נוטץ אויך, אויב איך האב אויך געבראכט און בריינג דער וועלט א נוטצען? דאס דאכט זיך, וועט נישט אפלייגענען קיינער. פון אייביגע, אייביגע צייטען איז מען אויף מיר געריטען. איטליכער האט פון מיר, מעהר אדער ווייניגער, גענאסען. וועמען האב איך שוין אויף מיין ריקען נישט איבערגעטראגען? און וועמענס שאדען בין איך שוין אין מיין לעבען נישט אויסגעשטאנען? איך מיין, אז מיין א־בייט איז ווערטה א סך מעהר פון א הויפען גראז!.... דאס, האסט דוא איינמאל. היינט צווייטענס, פארגעס נישט, אז מיך קוועטשען דיא אומשטענדען, מיך צווינגט דיא נויט. ווען איך וועל מיר אליין נישט זוכען עסען, וועט מען מיר טאקי נישט געבען. איך וועל מוזען לייגען די צייהן אויף דער פאלעצע און שטארבען פאר הונגער: אויף דרך ארץ קען איך נישט ווארטען; כל-זמן מען לעבט מוז מען עסען. וואס וויל איך דען מעהר וויא עסען? און וואס, מישטעהנעם געזאגט, איז אין גאנצען מיין שאדען? א הויפען היי, א ביסיל גראז!... יענע שיינע פערד אבער האבען דאך פון כל-טוב,

זיי ניט מען דאָך זייער בעדערפניש, זיי האבען דאָך דאס רעכט צו פימערען זיך אר מעטום פריי אויף דעם גראז. פאר וואס געהן זיי אין שאדען? און נאָך וואס פאר א שאדען! זיי צוטרעטען תבואות פארוויסטען גאנצע פעלדער און מאכען הכל.

— וואס פאר א שייכות, פרעג איך זיא, איז א מאל געווען צווישען דיר און יענע פערד, אדער, וויא דו זאגסט, קונדסים?

— יענע קונדסים, אדער וויא דו זאגסט, פערד, ענטפערט זיא, פלעגען א מאל, א מאל אין דיא אלטע יאהרען שרעקליך זיך אפרעכענען מיט מיר און מיך פייניגען צום טויט. בשעת זייערע א קאמפאניע האט זיך א מאל געלאזט אויף א מלחמה מיט דעם תוגר, האבען זיי מיך געדריגעט, געזורעטען מיט דיא פיס און מיר ארויסגעקוועטש דעם מארך פון דיא ביינער. זיי האבען דענסטמאל פון מיר געריסען דיא הויט, געטרענט דיא אדערען, מיך געשטעמפעלט, געברענט מיט גליהענדע קוילען פייער. אויף מיין פעל שטעהט אפגעדרוקט מיט אלערליי צייכענס דיא גאנצע גע־שיכטע פון אכזריות, פון ווילדקייט און פון נארעשקייט, וואס האבען געהערשט אין יענע שווערע, ביטערע צייטען. מיין אפגעבארעטע פעל מיט דיא בלויע צייכענס, מיין צוקאראדאשעטער ריקען מיט דיא ביילען — איז דיא געשריבענע געשיכטע פון יענע אלטע דורות. קוק אויף מיין פעל און לייען! ....

נאר־וואס דיא קליאטשע האט געענדיגט דעם שמיעס האט זיא אנגעהויבען שטארק זיך צומינען, אויפגעשטעלט דיא אויערען און זיך צוגעהערט. גלייך וויא זיא האט עפיס געשפירט. באלד טאקי האט זיך איהר געענדערט דאס גאנצע פנים, זיא האט זיך אויפגעשטעלט משונה גיצשווינד, וויא א שלאנג, וואלט זיא א ביס געטאן, זיך אויסגעשטרעקט, אויסגעקנאקט דיא ביינער, א שאקעל געגעבען מיט דער טשאפרינע און געקוקט וויא א געבוירענע קליאטשע. פלוצלים איז אויפגע־שטאנען א ווינט, און אט האט פון דערווייטענס זיך פאררדרעהט א רעדיל, זיך גע־דרעהט, וויא א זייל, גאנץ הויך אין דער כוטטען. ס'איז א קאכעניש, איין אויסמי־שעניש פון אלערליי געשטאלטען, וואס טאנצען, שפרינגען פליהען משוגענערוויים וויא דיא רוחות, אריינחאפענדיג צו זיך אין קאָהן אריין אלסדינג, וואס קומט זיי אויפן וועג אקעגען. עס טראגט זיך, דרעהט זיך רעשדיג מיט אימפעט בעגלייט פון א משוגענער קאפעלע: עס קראקעט, קוואקעט, קרעכצט, היילט, זושעט, פילדערט, גרילצט אין דיא אויערען. ביימער אין דעם וואלד ענטפערען אפ צום טאקט, בייגענדיג זיך אין אלע זייטען, רוישען, צימבעלען און פאטשען, פליעסקען מיט דיא צווייגען. דיא לבנה דערשרעקט זיך און לויפט זיך באהאלטען אין א שטיק וואלקען.— עס איז א פנים א חתונה, דאס גוטע פעקיל מחותנים פיזרים עס אזוי

טאראראמענדיג א מכשפה'טע צו דער חופה. אין מיטען דעם געטימעל וואקסט ויא פון דער ערד אויס עפּיס א נפש, חאפּט זיך אויף דער קליאטשע ארויף רייטענטיג, טהוט א שמיץ, א פייף—אוועק, אוועק, און ווערט מיט איהר באלד פארשווינדען.

4.

ישראליק פארקריכט קיין בויבעריק.

וויא א ווינטמיהל האָט אין מיר דיא גאַנצע וועלט זיך געדרעהט פון דעם אלסדינג, וואס איך האָב געזעהען מיט מיינע אויגען און געהערט מיט מיינע אויערען. עפּיס איז מיר פירגעקומען אלסדינג פארקערט, אלסדינג קאפּויר. אלע בעשעפּניש האָבען אין מיר זיך אויסגעמישט, זיך פארביטען איינס מיט דעם אנדערען. עס האָט מיר זיך געדאַכט, אז אלע זענין נישט דאָס, פאַר וואָס זיי גיבען זיך אויס, קיינער איז אינווענדיג נישט דאָס וויא אזוי ער זעהעט אויס פון דרויסען. א פּנים דיא אינ־דיאַנער, וואָס גלויבען, אז דיא נשמות פון מענשען געהען איבער אין אלערלייא בעשעפּעניש, און דיא בעלי הקבלה להבדיל, זענין טאַקי גערעכט. דיא גאַנצע וועלט איז לויטער גלגולים. א פּנים, אז דער טעם, וואָס שטעהט ערגיץ אין א סידור, פאַר וואָס עס איז א מצוה צו עסען פיש שבת, בכדי דערמיט מתקן צו זיין דיא נשמות, וואָס ווערען אין זיי מגולגל איז טאַקי זעהר אמת. אויב אזוי בעקומט דאָך דיא וועלט גאָר איין אנדער פּנים, מען מוז אויף איהר קוקען מיט אנדערע אויגען און בעטראַכטען איטליכע זאַך גאָר אנדערש. אין א מענשען, קען זיין, ליגט בעגראָ־בען א הונט און אין א הונט ליגט בעגראָבען א מענש; א פונט פרישע פיש, קען זיין, איז א פונט פריש־צאַפּעלדיגע נשמות, אין א גוטען קאַרפּ אויף דעם פּאָלי־מעשיק ליגט א דיקער, א פעטער בעל־טאַקסע, געקאָכט מיט פעפער און ציבעלס! אויב אזוי וועלען דאָך פערענטפערט ווערען א סך קשיות אין דער השגחה, אויך אין דיא פיהרונגען פון פיל מענשען. עס וועט שוין פאַרענטפערט ווערען פון וואנען עס האבען זיך גענומען ביי אונז שוטים, נאַראַנים, צבועקעס, בטלנים קהל'ס־לייט, חאַפּערס, בעלי־טאַקסעס, גבאים, נאמנים, שתדלנים, בעלי־טובות, שטאָדטס־יורשים, פיינע בריות, שיינע מענשען, גאָטס־סטראַפּטשעס, טענצער, טעלערלעקער און קאָכעפעל. מען וועט שוין פארשטעהן ווער זיי זענין, פון וואַנען זיי שטאַמען, וועמענס טבע זיי האבען און וואס זייער תכלית, זייער כוונה איז אויף דעם עולם, צווישען אונז אומגליקליכע, זינדיגע מענשען....דער קאָפּ האט מיר פון אזעלכע גע־דאנקען אזוי זיך געדרעהט, אז איך געדיינק נישט, וויא איך בין א היים געקומען, וואָס דאָרט איז מיט מיר פירגעגאַנגען און וויא איך האב מיך געלייגט שלאפען. נאָר אז איך בין אויפגעשטאַנען האב איך געזעהען, לעבין מיר זיצט מיין מאמע. אין דער

זייט אביסיל אין געשטאנען איין אלטע גויע און עפּיס א מאנספּארשוין מיט א צוקאשמעטער באָרד און פּאות.

— וואָס מאכסט־דו ישראליק? האט מיך דיא מאמע געפרעגט מיט פאר־וויינטע אויגען. פיהלסט־דו זיך איצט בעסער אביסיל?

— וואָס הייסט, וואָס מאך איך? האב איך פארוואונדערט מיך אנגערופען. איך פיהל מיך אזוי וויא תמיד.

— געדאנקט און געלויבט איז גאָט! האט דיא מאמע געזאגט מיט א פרעה־ליך פּנים, דו ביסט, מיין קינד, געוועזען זעהר קראנק. מיר האָבען מורא געהאט, אויב דוא ביסט חליכה אויף אייביג נישט אראָפּ פון דעם זינען.

דיא אלטע גויע האָט דערווייל עפּיס געשעפּטשעט און געגעניצט שטארק הויך אויף א קול. דער מאנספּארשוין האט זיך געבאָברעט אין א ווינקעל, געגלאצט מיט דיא אויגען, געמאכט משונה ווילדע הויות, געטופּעט, גלייך וויא ער האט מיט עמיצען זיך געקריגט און מיט א בייזער געריעדט עפּיס אזעלכע מיני ווערטער:

„איך בין אייך משביע בשם לוציפעריציאל, בשם פלוטאָניאל, צערבעריאל, פּראָזערפּיניאל, בשם.... בשם.... און בשם.... אז איהר זאָלט קיין שליטה נישט האבען אויף ישראליק בן ציפּע. צוזייעט זיך, צושפרייעט זיך אין דיא וויסטע פעלדער, אין דיא פּוסטע וועלדער. דאָרט שטעהט א שטיין, אויף דעם שטיין נאָך א שטיין, דארט שטעהט א בארג, אויף דעם בארג נאָך א בארג, אויבען זיצט שמינדריג בן נעץ און פּאסעט ווילדע קעטץ. חאפּט וואו ערגיץ נאר א קאָטער, חאפּט וואו ערגיץ נאר א פּיפּערנאטער. חאפּט פון ער וועלט אלע פליגען, טאראקאנעס, גריכען, פליי, וואנצען, און געהט מיט זיי טאנצען. טאנצט אין דיא פּוסטע וועלדער, אין דיא וויסטע פעלדער, טאנצט, שפּרינגט, קוועלט, און לאזט צורוה דיא וועלט"...

— וואס טהוט זיך דאָ אזוינס? האב איך שטארק פארוואונדערט געפרעגט דיא מאמע, וואס איז אזעלכס געשעהען?

— זאָל שוין מעהר זיך נישט אומקעהרען דאס, וואס איז געשעהען! האט דיא מאמע געענטפערט און אויסגעשפּיגען: דאס איז געשעהען מיט עטליכע טעג פריהער. דוא האסט אונז גוט דיא נשמה ארויסגענומען מיט דיינע שרעקליכע רייד, נישט היינט געדאכט, נישט ביי אונז אין שטוב געדאכט!

„חאפּט דיא אלע נפשות וואס בייסען, פּיאווקעס, וואנצען, שצערעס, פּרייסען, לאזען זיי אלע פאר ישראליק בן־ציפּע געהען אין קאָהן, פארשלעפּט זיי אין דער מדבר, צוטרייבט זיי וויא מאָהן!" האט דער מאנספּארשוין א געשריי געטאָן און

אַנגעהויבן צובלאָזען, גלייך ווי ער האט דערמיט עמיצין פאַרטריבען. דערנאָך האט ער זיך געווענדעט צו דער מאַמען און געזאָגט:

— ציפּע! איך פאַרע מיך שוין מיט דיא לצים אפשר א יאָהר דרייסיג — יאָ, אזוי ציפּע, איז טאַקי דער חשבון באַלד נאָך דער ערשטער בהלה, נישט היינט געדאַכט, בין איך געוואָרען א בעל־שם, א פאַר יאהר פאַר דער גרויסער שרפה, פונקט אין דער צייט, וואָס רב טוביה־קלמן רב גדליה־איטעס האט געפונען אין דער שטאָדט איין אוצר, פריהער מיט א יאָהר לערך, אז מען האט אויסגעריינינט דעם טייך און דיא מקוה — יאָ, ציפּע, עס וועט שוין טאַקי זיין א יאָהר דרייסיג, אויב נישט מעהר. אין דער צייט האָב איך מיט זיי גענוג זיך געפּאָרעט. דיא לייט האבען פון מיר היינט געחאַפּט דעם פּסק, נישקשה! דאָס איז געווען זייער ארבייט, זייער מלאכה.

הא־הוך! האָט דיא אלטע גויע אויף א קול א גענייץ געטאָן, עפּיס געשפּראָ־כען, אויסגעשפּיגען און ווייטער מיט א גענייץ טאַקי אויסגעלאָזען: טראַסצאַ איח מאַטערי!

איך האב דאס אין גאַנצען נישט פאַרשטאַנען און זיך שטאַרק געוואונדערט, וואָס טהוט־זיך דאָ מיט מיר אזוינס? איך האָב געבעטען דיא מאַמען, זיא זאָל מיר דערצעהלען אַלסדינג פונם אָנהויב ביז דעם סוף, לאָמיר וויסען אויף וועלכע וועלט איך בין. דיא מאַמע האָט געווישט דיא אויגען און אָנגעהויבען צו דערצעהלען מיט דיא דאזיגע ווערטער:

— אז דוא ביסט פאַראַכטאָגען, געדיינקסט־דוא, ארויסגעגאַנגען שפּאַצירען אויף דעם פעלד און נישט צוריק געקומען ביז שפּעט אין דער נאַכט, זענין מיר אַלע געגאַנגען אונטער דער שטאָדט און זיך צולאָזט אין אַלע זייטען, דיך אויפצוזוכען דאָרט. מיר האָבען אזוי לאַנג געזוכט, געזוכט, ביז מען האָט דיך געפונען שלאָפענדיג אונטער א בוים, ערגיץ לעבין א קאַנאַל. קומענדיג אַ היים האָט מען שוין ארויסגעזעהן אין דיר, אז דוא ביסט עפּיס צוטראָגען. עס האָט פון דיר זיך אָפּגעטאָן דער שלאָף און ביסט געווען שטאַרק צוקאָכט. אויף מאָרגען האסט־דו אין מויל נישט גענומען קיין עסען, אַלץ געווען צורודערט, פאַרטראַכט און גערעדט צו זיך אליין עפּיס אַזעלכע ווערטער, וואָס איינס צום אַנדערען האָט זיך נישט געקלעבט. מיר אַלע אין שטוב האָבען עס נישט געקענט פאַרשטעהן, וואָס זאָל עס אזוינס בעטייטען? דערנאָך אָבער, נישט היינט געדאַכט, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט, האָט עס זיך ארויסגעוויזען. ארויסגעהענדיג אויף דעם הויף איז דיר אָקעגען געקומען אונזער הויבער גאַלגאַנסקער האָהן, וואָס האט ערשט־נאר זיך געקריגט, געשלאָגען מיט נאָך א האָהן. — וואַשע בלאַנאָראַדיען

זאגסט דוא צו איהם און נעהמסט אראפ דאס היטעל, איהר זענט א גוואַרדייעץ, טראָגט שפּאָרען און שיינע פעדערען, דיא וועלט האלט אייך פאר א געביכדעטען, פאר זעהר א פארשטענדיגען; נאר, זייט מיר מוחל, וואס איך וועל אייך זאָגען, אייער אויפפיהרונג איז חלעבען עפּיס נישט אזוי שיין. זינט איהר וואוינט בייא אונז הערט מען נישט מעהר וויא איהר שרייעט, פּילדערט און שלאָגט זיך דאס־מיט דעם, דאס מיט יענעם, אלץ פאר ווייבער, פאר נארעשע זאכען, קארג ליבעם פיהרט איהר אלע טאָג, ווילט איהר נאָך בייא דעם אנדערען זיין איינציגע אויף צונעהמען, וואס א שטיינער האט איהר געהאט ערשט צו יענעם שלימזלניק ? פאר וואס זענט איהר געגאַנגען מיט איהם אויף א דועל און איהם פארוואונדעט ? אט אויף־דארויף האט איהר שפּאָרען, איינער דעם אנדערען איין אויג זיך ארויסצונעהמען ? און דאס הייסט נאָך בייא אייך כבוד, האָנאָר ! בייא דעם געמיינעם עולם הייסט עס פשוט רציחה. א רחמנות, חלעבין, אויף אייער ווייב. זיא נעביך פלאָגט זיך, פיהרט זיך דארט ארום מיט אייערע קינדער. איהר ווילט צו זייא אפילו קיין שמעק נישט טאָן, לויפט גאנצע טעג נאָך אנדערע און האט אין זינען נארעשקייטען. הערר גאנז, הערר אינדיג געפע־לען מיר, חלעבין, בעסער. דיא וועלט האלט זיי פאר נאראָנים, פאר פּראסטאקעס, זייא פיהרען זיך אבער אויף גאנץ ארענטליך. זענין געטרייע טאטעס און מפרנס ווייב און קינדער, וויא נאָט האָט געבאָטען. אין פארגלייך מיט זיי, טויגט איהר, חלעבין, וואשע בלאָנאראדיע, טאקי אויף כפּרות !

—אוועקגעהענדיג פון דעם האָהן דערזעהסט־דוא אונזער קוה מיט דעם קעלביל לעבען צעבער פּאלאָווע. דוא האסט מיט זייא זיך געוויטעט זעהר שיין. א, מאדאם קיה ! זאגסט דוא, וויא געהט עס ? וואס מאכט אייער ווערטהער געמאהל, הערר ביק ? אייער אנצוג, מאדאם, געפעהלט מיר זעהר, ער איז אי שטארק אי שיין. דער עק, וואס שלעפּט זיך אייך הינטען נאָך, איז היינט דיא נייעסטע, דיא לעצטע מאָ־דע, ער פּאסט זעהר דיא דאמען... גאנץ שיין חלעבין, אייער מאן האט פון אייך בעקומען הערנער ! א, זעהר א שיינע מתנה, חלעבין. עס מוז איהם שטארק הנאה טאָן.... למאי איז ער תּמיד אזוי בעשעפטיגט ? מען מוז מיט א ווייב א מאָל ארויס־געהן שפּאצירין און אין איינעם מאכען וויזיטין, וואס דען זאל א דאמע טאָן ?... איהר האלט א פּנים מיט יענע, מאדאם קיה, אז נקבות זענין נישט בעשאפען גע־וואָרען צו ערנסטע ארבייט וויא דיא מענער. וואס פאר א פּנים האט עס א שטיי־נער, אז א שיקסע טרייבט אָן ? יאָ, האט איהר שוין בעקאנטשאפט געמאכט מיט אונזער חאָלענדערקע ? אָך, זעהר א שיינע, א דיקע דאמע ! אויסלאנד איז טאקי גאָר עפּיס אנדערש ! חער ביק איז, דאכט זיך, מיט איהר א נאָהנטער שמעקעֶן—

געניסען זיא אביסעל קאנפעטור, האסט־דוא איהר געוויזען אויף דעם צעבער, געני־סען זיא מאדאם און גיט אויך אייער פריילײן! שעהמט זיך נישט, פריילײן קעלביל. זעהר גלייך, מאדאם קיה, וואס איהר האלט אייער פריילײן תמיד לעבען אייך. וואס קומט ארויס פון דיא דאזיגע, וואס מען גיט אפ ערגיץ אויף דער האדיוולע? א גע־נארטע זאך, חלעבין! רעדט מען שוין בעסער אייער פריילײן שידוכים! שעהמט זיך נישט פריילײן, נישקשה, דאס איז א בעקאנטע זאך. קעלבעלי איז א גוטע, א כשרה וויא דיא מאמע. איך זאג אייך חלילה נישט קיין קאמפלימענט, נאר דעם ריינעם אמת...

גראד דענסטמאל, בעדארף זיך מאכען, קומט צו אונז מיט א וויזיט הער צעמ־פעל מיט דער פרויא און מיט דיא טעכטער. האפסט דוא, נישט היינט געדאכט, דעם צעבער, טראגסט איהם געשווינד אין זאל אריין, שטעלסט איהם אנידער פאר דיא געסט און מאכסט צו זייא אויף קיהע׳ש צועסען פאלאווע. שוין צייט חלעבין, זאנסט דוא, דיא קיה אויסצומעלקען און זיי צו פארטרייבען. ביז וואנען איז דער שיעור אזוי זיך ארומצושלעפען? בייא אונז אין דעם בעל־הבתישקייט געהט עס עפיס צו גאר אהן א טאלק!... דוא קענסט דאך דיר משער זיין, וויא מיר זענין געבליבען אלע געפלעווט און וויא איטליכען איז געוועזען אויף דעם הארצען. איך האב דיר גע־שווינד ארויסגעפטערט און אליין בין איך, פון יוצא וועגען, געבליבען זיטצען לעבין דיא געסט, וויא אויף שפילקעס. פלוצלים הער איך א געשרייא, איך לויף ארויס און זעה — איז מיר פינסטער געווארען אין דיא אויגען! אין שטוב שטעהט רב איציק וואלף, אונזער פיינע בריה, א קאטאוועס א גבאי, וואס אלסדינג אין דער שטאדט איז אין זיינע הענד און מען גלויבט איהם אויף נאמנות! דוא שטעהסט א קעגען איהם און שרייעסט, נישט היינט געדאכט, מיט אזעלבע ווערטער: מישטעהנעס גע־זאגט וויא אונזער קהל פיהרט אין גאנצען! אבי מען בעקומט שוין דעם באק, דעם קהלשען צאפ, לאזט מען איהם אפ און קיינער קוקט זיך אויף איהם מעהר נישט ארום. וואס טהוט אבער אזא צאפ? ער געהט מייסטענס אין קלויז, דארט איז זיין מקום מנוחה, ער לעקט, זייט מיר מוחל, דיא ווענט, באברעט זיך אין שמות, שפרינגט אויך אין גערטנער מיט דעו גאנצער חברה ציגען, האפט זיך שטילערהייט אריין צו איטליכען אין שטוב; קוים קעהרט מען אוועק דיא אויגען, שטעקט ער אריין דיא מארדע אין א מולטער, אין א קעסטעל, אדער אין א פושקע און מאכט אן שאדען. נעהם־זשע קהל און דיין צאפ פאר דעם בערדיל און מאך אזוי, אז ער זאל מעהר נישט שפרינגען אין דיא גערטנער, מעהר נישט חאפען פון מולטער, ניין! דאס טהוט נישט קיינער, איטליכער האט מורא צו איהם אפילו זיך צוצוריהרען. מאכט זיך א

מאָל שטעהען איין ערדה יודען און שמיעסין פון תוך-זאכען, דערזעהען זייא פון דער ווייטענס אָט דעם קהלשען צאַפּ, הויבט דיא הויט אויף זיי אָן צו ציטערען און צו לויפען זיך אין אלע זייטען. אנדערע ווייסען נישט פון אזעלכע צאַפּעס וואָס צוזאָגען, זיי קען זיך דאכטען, דאָס איז נאר א פּזמון, ביא אונז יודען אבער, איז א קהלשער צאַפּ א גאַנץ געוועהנטליכע זאַך.

—ציפּע! מאכט דער בעל-שם, נישט ער חלעבען, נישט ער האָט עס גערעדט. דאס זענין זייערע ווערטער, דאס וואקסט פון זייא. פון דיא לצים וואקסט עס.

—פּראוודא, האט זיך ארייגעמישט דיא אלטע גויע, וואס האט פארשטאנען, אביסיל יודיש, עטאָ איחניע דילע, טראסצא איח מאטערי!

אלע האבען דרייא מאל אויסגעשפּיגען, דיא מאמע האָט געווישט דיא אויגען און ווייטער דערצעהלט:

—דוא האָסט יענעם טאָג, נישט היינט געדאכט, אָנגעטאָן מעשים. איך קען גאָר אזוי פיל נישט ארויסזאָגען, וואס דוא האסט דענסטמאָל איבערגערעדט. א סך שיינע, כשרע מענשען האסט-דוא געמאכט צו בהמות, צו חיות רעות. קיינער האט פון דיר זיך נישט געגארט. עפּיס איז דיר נישט אראָפּ פון דעם צונג א שקאפּע, אלץ גערעדט: מען צופּט זיא, דיא שקאפּע; מען רייסט זי.., דיא שקאפּע. דיינע רייד, רבונו של עולם, לאזען נאר אוועקגעהען מיט דעם רויך, מיט דעם ווינט, אויף וויסטע פעלדער, אויף פּוסטע וועלדער! אין שטאדט האט דערווייל געקלונגען, אז דיר האט זיך איבערגעקעהרט דער מוח, דוא ביסט משוגע, וועה איז מיר. איך האָב באלד געשיקט נאך דער זנאחערקע און, להבדיל, נאך דעם בעל-שם. מיר האבען דיך ארייגעלייגט אין בעט. דיר געטאָן אלע מיטעל, ביז גאָט האָט געהאָלפען דוא ביסט אנשלאפען געווארען, און היינט, געלויבט און געדאנקט גאָט, האסט דוא זיך אויפגעחאפּט געזונט.

אין מיטען דרינען איז אריינגעקומען ברײנדיל דיא זאגערין, וואס דיא מאמע האט זיא געשיקט אויף דעם הייליגען ארט רייסען קברים און מעסטען פעלד. זיא האט אריינגעהענדיג דרייא מאל געקושט דיא מזוזה און צוגעלאפען צו דער מאמען פארוויינט פארחליפּעט מיט אזעלכע ווערטער:

—איך האָב געבעטען דיא באָבע יענטען, דיא מוהמע זעלדען, זאָלען א ליכטיגען גן-עדן האבען, זייא זענין געווען כשרע יודענעס, דעם טאטען, דעם זיידען רב שעפּסלין און דיא גאַנצע משפּחה. איך האָב אויך געבעטען דיא אלטע רביצין, דיא צדקניות, איהר זכות זאל אונז בײשטעהן, זיי זאָלען זיך מיהען, דער וואס לעבט אייביג וועט דערהערען זייער תּפלה, ער איז דאך א טאטע, רחום, צדיק. ישראליק וועט איה״ש

זיין נעזונט. —מען האט איהם בעדארפט פּריווען אויסקויקלען נאך א מאל מיט אייער און אויסגיסען פון וואקס. דאס איז איהם געקומען פון א דערשרעקעניש, פאר א יאה־רען האט עס זיך געמאכט אזוי דאס איינענע טאקי מיט דעם בראדער מלמד'ס זוהן. קרוינע האט איהם באלד גוט אויסגעקויקעלט מיט אייער און וויא מיט דער האנד צוגענומען. וואס מאכט ער איצט, ציפּע?

—נישקשה! זאגט דער בעל־שם, איך האב זיי פארטריבען. דאס איז געווען זייער ארבייט, ברײנדיל, זייער מלאכה. איהר מעגט פרעגען דיא ערלטע, זיא איז מבין כל דבור. מיר האבען שוין עפּיס אויף איבערגעהאט עסקים אין אונזער לעבען.

—פּראוודא, ברײנדליא, האט דיא אלטע נויע געזאגט און צוגעשאקעלט מיט דעם קאפּ, שטשאָ פּראוודא טאָ פּראוודא, עטא איחניע דילע. טראסצא איח מאטערין!

— איך וויים אָסור נישט, האט דיא מאמע צו מיר זיך אָנגערופען, פין וואמען קומט צו דיר אזעלכע זאכען, אזעלכעווילדע געדאנקען און אזעלכע פּוסטע רייד? נישט אנדערש טאקי, קלעהר איך, אז דאס קומט פון דיינע ביכליך, וואס דוא האסט זיך פארטיפט אין זיי. נישט איינמאל האב איך דיר געזאגט: ישראליק, א שיינע ריינע כפּרה דער גאנצער עקזאמענט און פארשלאג דיר נישט דעם קאפּ מיט אזעל־כע נארעשע ביכליך, מיט אזעלכע משוגענע מעשיות! א קאטאוועס א לאנגע צייט כסדר האסט־דו הויך אויף א קול איינגעהאזערט מעשיות, עפּיס פון א סאלאוויי א ראזבאָיניק, פון א בעריהמטען ריצער, וואס פלעגט אויסטרינקען א ירדן בראנפין און אויסרייסען גרויסע דעמבענעביימער אזוי גרינג וויא א האר; מעשיות פון א מכשף קאשצייי און עפּיס פון א באבע יאגא וואס האבען געקעהרט דיא וועלט און וואס זייערע פערד האבען גערעדט וויא מענשען; מעשיות פון א שטיפמאמע, וואס האט איהר שטיפזוהן פארשטעלט אין א צאפּ און נאך אזעלכע מעשיות, וואס נישט געשטוי־גען, נישט געפלויגען. וואס דען? גוטס קען ארויסקומען פון אזעלכע פוסטע זאכען!

— סטייטש, מאמע לעב! האב איך געזאגט, אין אונזרע ספרים שטעהען דען נישט אזעלכע מעשיות? וויניג האסט־דוא מיר אליין דערצעהלט און וויניג האב איך מיך פון אנדערע אנגעהערט דערצעהלענדיג אויך אזעלכע מעשיות און נאך מעשיות פון וואָווקאָלאקעס און פון גלגולים? וויפיל געבראטענע היהנער האבען יודען ביי אונז שוין געהערט קרעהען פאר זיך אויף דעם פּאלימישיק? — וויפיל קעלבליך, וויפיל קיה, וויפיל אָקסען, ביקעס, פערד און אייזלען האבען פון דער העלער הויט זיך צו ווײנט און געבעטען תיקון; וויפיל אזעלכע האבען שוין די בעלי שמות מתקן געווען, און זיי געבראכט צו קבר ישראל? — מי מנה עפר יעקב!

— וואס איז דאס פאר א ווערטער ? האט דיא מאמע מיט שרעק זיך אנגע־רופען און געמיינט, איך רעד ווידער פון דעם וועג. הא, וואס הייסט עס אזוינס „מנה" ?

— נישקשה, ציפע ! האט ברײנדיל זיך אונטערגעחאפט מיט א שמייכעלע פאר תענוג, וואס זיא קען אצינד ארויסווייזען, אז זיא איז א וואוילקענעוודיגע. דאס טייטש: מנה, ווער קען איבערצעהלען עפר, דיא ערד, דאס הייסט, דיא קברים, יעקב, וואס מען האט אנגעמאכט ביי יעקב, דאס מיינט מען דיא יודען, וואס הייסען יעקב.

— וואס ער זאגט מכח גלגולים, האט דער בעל־שם זיך אריינגעמישט אין שמיעס, שווער איך ביי בארד און פאות, אז מיר אליין האט זיך שיין געטראפען אין מיין לעבען א סך גלגולים ארויסצוטרייבען. איך האב זיי אליין געהערט שרייענדיג, איך זאל אזוי הערען שופר של משיח !

— סטייטש גלגול, סטייטש גלגול! האט ברײנדיל געזאגט מיט א פארפרומט פענימעל. דאס שטעהט געשריבען אין ספרים. דאס איז זעהר געוועהנטליך. וואס בעדארפט איהר מעהר פון דעם קאבצאנסקען גלגול ? דיא גאנצע וועלט האט מיט איהם געקלונגען. שא, ברוך מזכיר נשכחות ! ביי אונז האט דען זיך נישט געטרא־פען א מעשה מיט א שווארצען קאטער ? דאס איז געווען א דריי יאהר נאך מיין חתונה מיט דעם צווייטען מאן עליו השלום, פונקט אין דער צייט, ווען איך בין פארנאנגען אין טראגען מיט מיין חאצקעלען, זאל געזונט זיין. איך געדיינק אפילו, מען האט דענסטמאל געלאזט אויסרופען אין דיא אלע שולען, אז מעוברת'ע זאלען נישט געהן קוקען....

— דוא הערסט מאמע לעב ? האב איך צו איהר זיך אנגערופען, דוא הערסט וואס דער בעל־שם און ברײנדיל זאגען ?

— עט, חלעבין, ישראליק ! ענטפערט זיא עפיס אחן לשון. אונזערע להבדיל זענין עפיס אנדערש. עט, וואוהין דוא פארקריכסט ! עט, עט, וויא קען מען אזעלכס פארגלייכען ? דאס איז אין דער טומאה און דאס איז אין דער קדושה להבדיל.

— אמת, וויא איך טראג בארד און פאות ! האט דער בעל־שם צוגעבאסע־ועט דער מאמען. א גוטער תירוץ חלעבין. ציפע ! אזוי איז טאקי דער אמת, בנאמנות !

— נוא א שטשא וויא קאזשעטע ? האב איך גלאט א זאג געטאן צו דער אלטער נויע, אז איך האב ארויסגעזעהען, דא וועט שוין קיין טענות נישט העלפען און מען וועט נאך גאר זאגען, איך בין משוגע.

— ווין מאַיע פּראוואַ, האט זיא געענטפערט און געשאקעלט מיט דעם קאָפּ. עטא איהניע דיקע, טראַסצא איח מאַטערי!

5.

ער האט זיא ווידער דערטאפּט.

עס איז אוועקגעגאנגען אַ היבּשע צייט און דיא אלע זאכען, וואס האבען מיט מיר זיך געטראָפען האבען ביסליכווייס אנגעהויבען צו פארגעסען ווערען. יענע מיני פארשווינען, וואס דאס גאנצע געשעפט זייערס איז אלץ אנדערע אויף דעם קאפּ צוטראגען און זיך אָפּצוגעבען מיט פרעמדע עסקים — זיי האט גאט שוין צוגעשיקט פון וואָס עפּיס אנדערש צו ריידען און האבען אַנשטאָט מיר טויזענד אנדערע מענ-שען געהאט אין דעם מויל. אונזער שטאדט, אהן עין-הרע, איז גרויס, אלע טאג שפּרינגט ארויס עפּיס נייעס, ס'איז דאָ ברוך-השם פון וועמען צו ריידען, מיט וואס זיך צובעשעפטיגען. אבי געזונט, מיט פרעמדע געשעפטען האט מען שוין נישט צו זארגען. עס וואלט גענוג געווען, דאכט זיך מיר, פאר א גאנצער וועלט ליידינגעהער!....

איך האב דערווייל טאקי געטאן מיין זאך, מיך ווייטער גענומען געשמאק צום לעהרנען. האב געארבייט, געקלעפּעט, געלעהרענט ביז עס איז שוין געקומען דיא צייט אָפּצוגעבען עקזאמען.

אין איין שיינעם פרימארגען, וועסנע-צייט, איז פאַרפאהרען צו אונזער הויז א בויד, וואס אין איהר האב איך בעדארפט פאהרען קיין דניעפּראָוויץ, אָפּצוארבייטען דארט מיין עקזאמען. דיא מאמע איז געווען זעהר אומעטיג, דיא אויגען האבען איהר נישט געטריקענט פון טרעהרען, אלץ געוויינט און אויף מיר געקוקט און ווייטער געוויינט.

— וויין נישט מאמע! האב איך זיא געבעטען און אליין טאקי זיך אויך צו-וויינט. עס איז מיר עפּיס שרעקליך שווער געווען אויף דעם הארצען. וויין חלעבין נישט, מאמעניו! איך פאהר דאך נישט אוועק גאט ווייסט וואוהין און אויף וואס. איך מוז שוין דאך איבערקומען דעם טאנץ, האב אזוי פיל געארבייט, אזוי פיל גע-האָרעוועט, גאט וועט העלפען, איך וועל דערגרייכען מיין וואונטש, איך וועל קענען פארדינען מיין ברויט בכבוד און זיין לייטען גלייך, דענסטמאל, מאמעניו, וועסט-דוא פון מיר נחת האבען. וויין חלעבין נישט, וויין נישט, מאמעניו!

— אך, ישראליק! האט זיא געענטפערט, עס איז דיר גרינג אזוי צחאנען. א מאמעס הארץ אז עס וויינט, קען מען עס אזוי גרינג נישט איינגעהמען וויא א קינד. עס וויינט נישט אומזיסט. עפּיס שפּירט עס, עפּיס שמעקט עס אזעלכעס אָן, וואס

קיינער קען עס מיט דעם שכל נישט פארשטעהן. איך בעט דיך, ישראליק, טאמיר וואלט פארט א סברה געווען דוא זאלסט נישט פאהרען! צו וואס זאלסט-דוא זיך אין דיא יאהרען אזוי נעביך פלאגען? ווער ווייסט, אויב נאך אלע מיה וועט דיר שוין גוט זיין? אויב דיין פלאגען-זיך וועט דיר עפיס העלפען? וויפיל געבילדעטע מענשען געהען, ביי אונז יודען, אהן שטיוועל נעביך! וויפיל געלעהרעגטע מענשען ווערען פארפאלען און קומען אפ זייער גאנץ לעבען! ישראליק, איך בעט דיך, בלייב אין דער היים! מען רעדט דיר אצינד א גוטען שידוך. דערפרעה א מאמע הלבין און האב חתונה.

דער בעל-עגלה, איז אריינגעקומען אין שטוב, פארנומען אלע מיינע זאכען און האט דערמיט איין עק געמאכט פון מיין שמיעס מיט דער מאמען. מיר האבען ביי-דע וויינענדיג זיך געקושט און געזעגענט. איך האב מיך אריינגעשטופט אינוועגדיג אין דער בויד און אוועקגעפאהרען.

לאכט אייך, איהר היינטיגע אויפגעקלעהרטע, לאכט אייך פון וואס איהר ווילט, נאר לאכט נישט, איך בעט אייך, דערפון, אז א מאמעס הארץ וויינט נישט אומזיסט! כל-זמן איהר שווייגט און קענט מיר נישט ענטפערען, וואס איז אזוינס לעבען, וויא אזוי עס ווערען ביי אונז אינוועגדיג אין דיא געהירען צוגעברייט און געמאכט אלע אונזערע געדאנקען און געפיהלען, וויא אזוי עס שפינט זיך, עס וועבט זיך אין אונז אויס וואונדערליכע חלומות פון אזא שטאף, פון אזא פאדים, וואס לעת-עתה איז ער נאך אפילו אויף דער וועלט נישטא און וועט ערשט אויסוואקסען שפעטער? — כל-זמן איהר שווייגט און הייבט עס נישט אן צו פארשטעהען, וועל איך אייך, נישקשה, נישט לאזען לאכען דערפון, אז א מענשענס הארץ פיהלט און טרעפט! איהר טאהרט נישט, איהר האט נישט דאס רעכט צו לאכען אויב איך זאג, אז מיין מאמעס הארץ האט געוויינט נישט אומזיסט! — דער עקזאמען איז מיר נישט געראטען!

עס שאדט אבער נישט צו וויסען וויא אזוי און וואס מיר האט נישט געראטען. דעם טאג, וואס איך האב מיך בעדארפט עקזאמענירען, בין איך דוקא געווען בעהארצט און האב נאך, פון קוראזש וועגען, אויך אויסגעטרונקען א גלעזיל בראנפין, הגם איך טרינק קיינמאל נישט. נישקשה, האב איך געטראכט, גאט וועט העלפען! וואס האב איך מיך אזוי צושרעקען? איך האב דאך צו טהאן מיט געלעהרענטע, איידעלע מענשען, מסתמא וועלען זיי זיך בעגעהען מיט מיר דעליקאט, פיין, אזוי וויא געלעהרענטע בעדארפען צו טאן, און דערמיט יועלען זיי מיר אונטערגעבען שטארקייט. נאר, אוי ווערה! קומענדיג צום עקזאמען האב איך באלד אראפגעלאזט דיא נאז. דיא לעהרער זענין געזעסען אנגעטאן אין מונדירין מיט מעשענע קנעפ און געקוסט

אויף מיר אַזוי שטרענג, אַזוי בייז, גלייך ווי איך האָב גענגבהט אָדער געקוילעט א מענשען, זיי האָבען געקוקט אַזוי ווי אין יענע צייטען א סטאַנאָוואָי, וואָס דאס ערשטע ברוך־הבאָ איז ביי איהם געווען: „איסקודעוואַ? יאַ טעבי!.... פּאַספּאָרט מאיעש?"..... צו וואָס, דאַכט זיך, זאָלען לעהרער, וואָס זייער עסק איז צו מאַכען פון אונז, פון אונזערע קינדער מענשען מיט שכל און מיט געפיהל, וואָס זייער עסק פּאָדערט, זיי זאָלען זיין גוט, פּראָסט און צו איטליכען צוגעלאָזט, בכדי עס זאָלען פאַר זיי זיך עפנען דיא הערצער, און וועלכען זיי בעדאַרפען זעען און פלאַנצען מדות טובות — צו וואס, דאכט זיך, זאָלען זיי טראָגען מעשענע קנעפּ און קוקען שטרענג וויא קוואַרטאַלנעם? וואָס איהר ווילט זאָגט אייך, עפּיס קען מען זיך נישט פיר־שטעלען סאָקראַטוס, פּלאַטאָן, אַריסטאָטלעס וכדומה אין אַזעלכע קנעפּליך מיט אַזעלכע זויערע מינעס און פינצטערע צורות .... עס פאַרשטעהט זיך, אַז פון זייער ברוך־הבאָ, האב איך באַלד פאַרלאָהרען דעם קוראַזש און האב שוין נישט געוואוסט וואס מיט מיר טהוט זיך. אויב דאס טאַקי מיינט דער פּסוק, האבען דיא לעהרער דערלאַנגט זייער וואונש וואס דערלאַנגען הייסט. מיין קאָפּ איז שוין געווען פאַר־שלאָגען... באַלד דאַרויף האט זיך געווענדעט צו מיר עפּיס א לעהרער מיט אַזאַ מינע, וויא איינער רעדט: אויך מיר א מענש! איך בין עס דער גרויסער קאָפּ, דער אָפענער מוח. איך פרעג! פאַרשטעהסט־דוא? איך פרעג. דרך־ארץ, אַזאַזשס! מיט אזא מינע האט ער צו מיר זיך געווענדעט און מיך מכבד געווען מיט א פּסוק פון דאַנען, פון דאַרטען, ביז מען איז אַרויף אויף א מעשה, אַקוראַט אויף דער באָבע יאַגאַ! איך האב מיך פאַרדרעהט, פאַרפּלאָנטערט, פאַרקראָכען קיין בוּיבעריק. דיא לעהרער האבען מיר אנגעטאן כבוד, מיר געשענקט א געלעכטעריל, שוין מיט א פרעהליכער מינע און דערמיט איז געווארען איין עק פון מיין עקזאַמען, איין עק פון מיין גאַנצער מיה, איין עק א סוף פון אַלע מיינע האָפנונגען!

פאַר צרות האָב איך נישט געקענט איינזיטצען אויף דער סטאַנציע און האָב מיך אַרום געבלאָנקעט אין דער שטאָדט, אויסגעמאָסטען אַלע גאַסען און דיא הויכע שיינע בערג. איך פלעג קומען אויף דער קוואַרטיר נאָר וואָס ס'איז אפּצועסען און שלאָפען. עס רעדט זיך נאָר אַזוי שלאָפען! דער שלאָף האָט פון מיר זיך אין גאַנצען אָפּגעטאָן און איך פלעג צובריינגען שרעקליכע נעכט, וואַרפענדיג זיך אויף מיין געלע־גער פון איין זייט אויף דער אַנדערער. קוים האב איך צוגעמאַכט איין אויג זענין פאַר מיר, וויא פון דער ערד אויסגעוואַקסען עפּיס ווילדע געשטאַלטען, געקוקט אויף מיר בייז מיט זויערע מינעס — און עס האט זיך אנגעהויבען א שפּיל, דיא גוטע שפּיל. ס'איז געגאַנגען א קאָמעדיע, אין וועלכער איך פלעג זיין דאָס כפּרה־היהנדעל,

קוקען ווי א האָהן אין „בני־אדם" וואס פאר מיר, נישט צו־ווייסען פון „בני־אדם" די טייטש, וואס „בני־אדם" הייסט אזוינס — און פיהלען, עפּיס דרעה איך מיך, דרעה מיך אין דער קופּטען, געבונדען אויף אלע פיער, ווי מען שלאגט מיט מיר כפּרות. איינמאָל האב איך, בשעת אזא שפּיל, א קרעה געטאָן, עפּיס נישט מיט מיין קול און האָב פון מיין קרעה זיך אליין טאקי דערשראקען, אזוי אז איך בין נישט טויט נישט לעבעדיג אראפּגעשפּרונגען האסטיג פון מיין געלעגער און ארויסגעלאָפען צוקאכט אין דרויסען. עס האט מיר זיך געדאכט, מען לויפט מיר נאָך אין איין קול: וואו איז ער ערגיץ?.... חאַפּט איהם!... לויפענדיג אזוי העגדום־פּעגדום, אין איין אָטהעם, שלאָג איך מיך אָן פּלוצלים אין עמיצען עפּיס און דערפיהל, ווי א קאלטע האנד האלט מיך אייזען פעסט. אקעגען מיר, גיב איך א בליק, שטעהט איין אלטע באבע, א דארע, אָהן א לויט פלייש, נאָר הויט און ביין. אויף דעם ארט פון די אויגען זענען צווייא טיפע לעכער, בעברעהמט מיט א שמוטציג־געקנייטשטע הויט ווי יערכע, פון א מיתה־משונה קאָליר, דאָס מויל אָפען ביז צו די אויערען, אהן איין צאהן, ליידיג, וויסט, נאר וואס דאס צינגעל אינווענדיג ווארפט זיך, קרימט זיך צאפּלענדיג ווי א וואָרעם אין זיין גריבעל. אויפען ארם היינגט איהר א קויש מיט גרויסע לעבעדיגע ראָקעס, וואס קריכען אומגעלומפּערט איינע די אנדערע אויף די קעפּ, מאכענדיג מיט די הערנער, ווי די צוואנגען. זי קוקט מיך אָן שווייגענדיג, דאס מויל ציהט זיך איהר אוים נאָך ברייטער. דאכט זיך עס לאכט. מישטעהנעס געזאָגט א לאכען, פון וועלכען עס לייגט זיך אויף דער נשמה א פינסטערער סאַטען מרה־שחורה און עס ווערט פארקיהלט אינווענינ אין בויך... עס קומט מיר אויפען געדאנק די באבע יאגא, דאס אומגליק מיינס שוין עטליכע יאהר, וואס שטעהט מיר אין וועג און לאזט מיך נישט אויפקומען. א קאלטער שוויים טרעט מיר אויפען לייב ארויס און עס ווערט מיר איבעל נאָר צום חלשען. איך טהו מיר אָן א כח, גיב מיך א ריס פונם ארט און לאז מיך לויפען ווי א דולער.

שפּאצירענדיג אויף דער גאס דערזעה איך פון דערווייטענס ווי פּאָליציייסקע שלעפּען עפּיס א פערדיל און שלאָגען עס טויט שלעג וואו נאָר זיי טרעפען. לויט מיין שולדיגקייט, ווי איינער פון דער חברה „צער בעלי החיים" בעדארף טאָן, האָב איך מיך באלד געלאָזט געהען צו די סאָלדאטען, בעטען רחמים פאר דעם פערדיל נע־ביך. אז איך בין צוגעקומען נעהענטער און א קוק געטאָן האט מיך בעשלאָגען א קאלטער שוויים, עס איז אין מיר געשטאָרבען געוואָרען איטליכס אבר. איך האָב זי דערקענט. דאָס איז זי, זי מיט די ביינער — מיין אלטע, מיין דארע, מיין זידנע שקאַפּע!

—פאר וואס, האב איך דיא פאליצייסקע נעפרעגט, פאר וואס שלאגט איהר אזוי דיא אומגליקליכע קליאטשע נעביך?

—פאר וואס מיר שלאגען דיא פארשיווע קליאטשע? האבען נעענטפערט דיא פאליצייסקע, אנקוקענדיג מיך פון קאפ ביז דיא פיס. מיר פיהרען זיא אין פאליציע.

—פאר וואס קומט נאך שלאגען?

—אהן א קלאפ האט דאס פיהרען עפיס קיין פנים נישט אזוי וויא א חתונה אהן כלי זמר. מיט שלאגען געהט עס צו לעבעדיגער, פרעהליכער!

—עס איז דאך אבער א צער בעלי החיים, עס איז דאך נעביך א רחמנות!

—א רחמנות! מאכען זיי מיט א געלעכטער. חא, חא, חא, אויף אזא פארשיווער קליאטשע א רחמנות!

—עס טהוט איהר דען נישט וועה? זיא איז דען נישט קיין לעבעדיגע בעשעפניש? פאר וואס פיהרט איהר זיא אין פאליציע?

—זיא טאר דא נישט ארומגעהען. זיא קען אנמאכען, פאראומרייניגען דיא שטאדט, וואס מען האלט זיא אזוי ריין. עס איז אזא זאקאן!

—למאי געהען אנדערע פערד דא ארום אין דיא גאסען? למאי יענע בהמות? אט נישט וויים פון איך, קוקט נאר, לאגערען א פעקיל ציגאינער מיט פערד און וועגעליך גאנץ פריי! וויטער אביסיל וועט איהר בעגעגנען דעסגלייכען שכור'ע טשומאקעס וכדומה!

—דיא זענין עפים אנדערש. עס איז נישט אונזער עסק ארייננצולאזען זיך אין חקירות. איבריגענס, וואס האט עס צו דיר? עס איז דען דיין קליאטשע?

איך האב געוואלט באלד ענטפערען: יא, זיא איז מיינע, דיא קליאטשע איז מיינע! גראד אבער האב איך אויף איהר א קוק געטאן און עס האט מיך מיאוס פארדראסען, וויא אזוי זיא שטעהט זיך רוהיג אהן א פיטצעל געפיהל, גלייך וויא דער גאנצער שמיעס געהט זיא נישט אן; גלייך וויא נישט זיא מיינט מען, דיא וואנט מיינט מען; גלייך וויא זיא טראכט זיך; נור מילא אז מען בעליידיגט מיך, אז יענע מאכען חוזק וואס-זשע ארט עס מיך? אדער גלייך וויא זיא טראכט גאר נישט, טאקי פשוט גאר נישט. עס ליגט איהר נישט מעהר אין זינען, וואו דערטאפט מען ערגיץ עפים, אנצושטאפען דיא קישקע. פאר פארדראס האב איך שוין געוואלט זאגען: ניין, זיא איז נישט מיינע, מיר געהערען זיך בכלל נישט אן! האב געוואלט א שפיי טאן און אוועקגעהען... נאר באלד אבער האט זיא מיך אנגעהאפט ביים הארצען, אזוי אז מיט פייער האב איך א זאג געטאן: מסתמא איז זיא מיינע!... וואס פוינ דא א סך צו ברייען פון מיין גאנצען שמיעס דערנאך מיט דיא פאליצייסקע,

קורץ, איך האָב מיך מיט זיי אויסגעדונגען, בעצאהלט, אבגעגעבען זייערס און אויס געלייזט דיא קליאטשע פון זייערע הענד, נאָר באופן, איך זאָל זיא ארויספיהרען פון דער שטאָדט. אויב אבער זיא וועט זיך פּאַפּאַדען נאך א מאל פאר זייערע אויגען מעג איך מיך ריכטען, אז דענסטמאָל וועט מיך שוין קאָסטען... טהייערער.

איך האָב געהאלטען ווארט און נישט לאנג געטראכט לאז איך מיך מיט דער שקאַפּע אין וועג אריין.

שטעלט אייך פאָר מיין לאגע! אויף דעם וועג, ערטערווייס גריבערדיג מיט שטיינער און מיט דערנער, געה איך, שלימזל, צופוס מיט א קליאטשע! איך פּלאָג מיך, ארבייט איבער דיא קרעפטען, גערה פּאָראויס און זיא קוים וואס זיא שלעפּט זיך, קוים וואס זיא הייבט א פוס. דאָס איז נאך גוט, צוצייטען ספּאָטיקעט זיא זיך, שטעלט זיך אנידער, האָטש האק זיא און בראָק נישט פון דעם ארט! אדער זיא נעהמט זיך גאר אראפּ פון דעם וועג און וויל פארקריכען ערגיץ אין א בלאָטע. וואס טהוט מען מיט איהר? וואס פאר איין עצה גיט מען זיך דאָ? איך נעהם זיא אן ביי דער טשאָפּרינע און שלעפּ זיא מיט געוואלד. איך ווער אבער מיד זיא שלעפּענדיג און געה אָפּ מיט שוויים. עס רייסט מיר אויף דאס הארץ זיא צושלעפּען, א רחמנות, עס מוז איהר וועה טאָן! שלעכט, זעהר א שלעכטער עסק! איך שטעל מיך אנידער מיט פארלייגטע הענט, שטארק אנגעברוגזט אויף איהר און בטל חכומות:

—פע, חלעבין! זאג איך אנגעדרודעלט, עפּיס וויא גלאט אזוי אין דער וועלט אריין. איך האָב מיך נישט געריכט, חלעבין, זיא זאָל מיר אנטאָן אזוי פיל צרות, אזוי פיל לייד פאר מיין פריינדשאפט, פאר מיין גוטסקייט! איך קריג מיך דא פאר איהר אזוי, האמפּער מיך און נעהם מיך פאר איהר אן; איך פארוואָרף פאר איהר א גוט ווארט, בעט זיא וויא עס איז אָפּ, מען זאָל זיא אזוי מיאוס נישט בעהאנדלען; איך געה צוליב איהר צופוס וויא א בעטלער, כבוד שוין אן א זייט, לייג אנידער מיין געזונט און פייניג מיך דאָ אזוי, וואס איז? בכדי זיא זאָל זיך צושלאגען צו עפּיס בעסערס, אויסצורוהען, צואָטהמען פריי — און זיא מאכט מיר א פארפוילטע לעבער, טהוט מיר אין דער גאָל אריין, וויא דער ערגסטער שונא! אדרבה, איך פרעג, איז דאס רעכט, איז דאס שיין? — פע, חלעבין! איך מאך ביי מיר גאנצע פּלענער און טראכט זעהר פיל וועגען איהר, אלץ וועגען איהר, וועגען איהר — און זיא צושלאגט מיר אלע מיינע געדאנקען מיט איהר איצטיגער אויפפיהרונג. איך זאג איהר: גערה! שטעלט זיא זיך אָפּ פון הינטען; איך שריי: גערה מיט דעם וועג! קריכט זיא אין דער בלאָטע. איך אדרבה ואדרבה און זיא אלץ קידער ווידער, אלץ

קאפויר! אדרבה איז דאס רעכט, איז דאס שיין? מפוי! נאר א געלעכטער, חלעבין... איך ווייס זעהר גוט, זאג איך, נאכדעם וויא איך שוויינ אביסיל, טייטענדיג מיט א פינגער גלייך איהר אין פנים אריין, ווען איך זאל מיך ארויפהאפפען אויף דיר רייטענדיג, אנטאן דיר א צוים און א שמיטץ טאן, וואלסט דוא זיכער געגאנגען, וואוהין איך וואלט דיך געקערעוועט. פאר דעם וואס רייט אויף דיר, שקאפעלע, האסט־דוא דרך ארץ, דוא ציטערסט פאר זיין ווינק, פאר זיין בליק און שעצסט זיך איבערגליקליך, אז דוא שטעלסט איהם צופרידען, ער מעג אפילו שינדען, אראפציהען דיר דיא פעל; נאר מיין הארץ אבער דערלאזט מיך נישט צו רייטען אויף דיר. לאז מיר דער צונג זיך צוקלעבען צום גומען אויב איך וועל דיר זאגען, טראג! אויב איך וועל דיר דערלאנגען א שמיטץ, בידנע שקאפע, לאז מיר אפדארען מיין רעכטע האנד! בעטראכט זיך נאר גוט, וואס דוא טהוסט, וויא אזוי מיאוס דוא בעהאנ־דעלסט מיך, דיין געטרייען פריינד, וואס ווינשט דיר א בעסער לעבען וויא אצינד, וואס ווינשט דיך צוזעהען אין א בעסערען צושטאנד און צו האבען א מאָל נחת פון דיר! בעטראכט זיך נאָר, וויא אזוי דוא פייניגסט מיך און פארביטערסט מיר דאָס לעבען. אי פע, חלעבין, איך האָב מיך עס גאָרנישט געריכט!

אזוי רעד איך צו דער קליאטשע מיט פייער, אזוי טענה איך און זאג איהר א דרשה פון דעם גאנצען הארצען, איך ווייז פשוט וויא א קינד פאר וועהטיג, און זיא שטעהט זיך, שטשיפעט גאנץ קאלט־בלוטיג גראז ביי דער זייט פון דעם וועג. וואס טהוט מען? וואס הויבט מען אן? טענות העלפען נישט, דרשות טויגען נישט, עס איז נישט צומאכען נישט מיט בייזען נישט מיט גוטען. אוועקווארפען זיא, לאזט מיר דאס הארץ נישט, עפיס האב איך אויף איהר שרעקליך רחמנות און עס ציהט מיך צו איהר וויא א מאגנעט. איך נעהם זיא ווייטער ביים דער טשאָפּרינע און שלעפּ זיא, אויף גאָטס בעראָטה, וויא ווייט איך קען. איך בעט גאט, לאזען ווייניגסטענס נישט דורכפאהרען קיין פרעמדע מענשען און לאזען זיי נישט לאכען פון מיר און פון מיין קליאטשע; לאזען האָטשע פרעמדע נישט זעהען, וואס צווישען אונז געהט פאר, לאָז עס האטש בלייבען בסוד, האטשע פּאַקרישקע! דאס געבעט אבער איז נישט מקוים געוואָרען. צום אומגליק האבען זיך בעדארפט א שאט געבען פארשוינען פון אלע זייטען, אי פונם איידעלען אי פונם געמיינעם גראד מענשען. איטליכער האט דורכ־פאהרענדיג אויף אונז געטיימט מיט דיא פינגער, געזאגט א ווערטיל און געלאכט. דער האט געזאגט: וואו האט איהר עס דערטאפּט אזא לעבעדיגע קליאטשע? אזא כשרה מציאה? — יענער: וואס האלט איהר זיך, יונגער מאן, לעבין אזא שלימזול? נעהמט אייך אייער וועג און לאזט דיא נבלה אייערע צופרידען. וואס דולט איהר אייך

אומזיסט א קאפ, איהר וועט מיט אזעלכער גאר נישט מאכען! זעהט איהר דען ניט, אז זיא שמעקט מיט קברות בלעטליך, מיט צדוק-הדין? — נאך איינער: אט ועטצט זיך אויף איהר רייטענדיג און ברעכט איהר דיא ביינער, נישקשה וועט זיא הייבען פיסליך, וועט פליהען. — און ווידער איין אנדערער זאגט: נעהמט דיא שקאפע אויף דיא פלייצעס, וועט איהר חלעבין בעסער מאכען!... וויא אזוי מיר איז געוועזן אויף דעם הארצען פון איטליכען אזעלכע רייד צו צוהערען, ווייסט נאר איין גאט וואויל.

דערווייל איז אונטערגעפאלען דיא נאכט. דער הימעל איז געוועזן איבערגעצויגען מיט א שווארצער חמארע, ערטערוויים האט געבליצט און דיא קליאטשע האט אלץ געמאכט דיא פריהערדיגע אנשטעלען. איך האב זיך געאיילט, געוואלט אנציהען ער־גיץ אויף נאכטלעגער און דעריבער האב איך אויף מיר גענומען, צושלעפען מיין שלימזול מיט אלע כוחות. נאר הערט אבער א מעשה! אז איך האב זיא א שטאר־קען ציה געטאן, האט זיא זיך אויפגעשטעלט נאר דובאם, געענטפערט קוממיות און געבריקעט. הע הע! טראכט איך, דוא בריקעסט-זיך, דוא ווילסט מיך שלאגען, טא האב-זשע דיר א גוטע נאכט! שכאף-זשע דיר אליין. איך וועל מיר אוועקגעהען, וועל איך פטור ווערען פון אלע צרות, וועל פארשפארען פארשווארצט צו ווערען און צו זיין צום געשפעט, צום געלעכטער אין איינעם מיט דיר. באלד אבער האב איך צוריק מיך בעטראכט: הע-הע! דוא בריקעסט זיך, דוא ביסט אין כעס, ווילסט מיך שלאגען. גאנץ גוט; מסתמא הויבסט דוא אן צו פיהלען, מסתמא ארט דיך, און אז עס ארט דיך און הויבסט אן צו פיהלען איז דא א האפנונג, אז דוא וועסט אם-ירצה השם קומען צום שכל — און דערנסטמאל וועט זיין גאר עפים אנדערש!....

מיט גרויס ליבשאפט האב איך געהאלזט, געגלעט מיין קליאטשע און זיא פא־מעליך, פאמעליך געפיהרט ביז מיר זענין געקומען צו א גרויסען, געדיכטען וואלד. אהינצו זענין מיר אריינגעגאנגען אויף נאכטלאגער.

.6

דיא קליאטשע א פירוש אויף איוב.

אונטער א הויכען, א גרויסען בוים האבען מיר ביידע זיך געטאן א ווארף שטארק מיד און אפגעשוואכט פון אזא ביטערער רייזע, נישט פאר אייך געדאכט! עס האט געטאן א בליטץ, גלייך וויא דער הימעל האט זיך געשפאלטען און אפגעטוקט דיא וועלט מיט פייער. באלד דארויף האט א היכך געגעבען א דונער און זיך אפגערופען שרום און ארום מיט שרעקליכע קולות וויא פון טויזענטער הארמאטען. עס האט זיך אויפגעהויבען א שטורעמווינד, ער האט משונה געפייפט, געוויינט, געזידלט דיא

הונגערינגע וועלף, גלייך וויא עס האבען דעם טאָג זיך אויפגעהאנגען הונדערט מכשפים. דער אנשלאָפענער וואלד האָט זיך אויפגעהאפט שטארק דערשראָקען. עס האָט זיך אויפגעהאפט איטליכס גרעזעלע, איטליכס צוויינעלע, איטליכס בלעטעלע, אלע האָבען געקרעשט, געפילדערט, געפלוידערט אויף אלערליי קולות און פארמישטע לשונות. סאראַקעס, ווראָנעס און סאָוועס מיט זייער גאנץ פעקיל האבען אויך צוגעקרעכצט, צוגעשפילט, א וויינענדיגס. יעדער בעזונדער האָט געקרעכצט, געזיפצט, געשריגען, איינער דעם אנדערען מבלבל געווען, ביז א שלאקס-רעגען האט מיט אמאל איטליכען פארשטאפט דיא מיילער.

שרעקליך אזא נאכט אין וואלד, שרעקליך, שרעקליך!....

איך שפאר מיך צו, איינגעהייקערט אין צעהנטען צום בוים. דער רעגען וואשט מיך א שרעק, עס ציטערט מיר דאס לייב, און צווישען דיא בליצען מיט דיא דונערען קלינגען מיר אין דיא אויערען יענע געטליכע, קרעפטיגע ווערטער אין תהלים:

ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו....

עס וויגט דיא ערד זיך, שטורעמט אונטען,
עס ציטערען פון בערג דיא גרונטען —
קראַך—קראַך! אָט וואליען זיי זיך איין,
וויא באלד ער קומט אין כעס אריין.
פונ'ם נאָז איהם זעטצט ארויס א רויך,
א פייער פלאַמט פונ'ם מויל ביי איהם
און גליהנדע קוילען פליהען הויך,
עס ברענט, עס שרפה'ט אומעטום!
ער נייגט דעם הימעל, געהט ארונטער,
א וואָלקען שפּאַרט דיא פיס איהם אונטער.
ער רייט אויפן כרוב, ער פליהט געשווינד
און שוועבט אויף פליגעל פון דעם ווינד. (תהלים י״ח—ח׳ י״א)

אָט איז ער, גאָט! אָט זעה איך איהם באלד פאהרען דארט, דארט צווישען דיא צעריסענע חמארעס! — א שטיק שווארץ געדיכטער וואלקען, העל ליכטיג ביי דיא קאנטען, טראָגט זיך דארט אויבען אין דער געשטאלט פון א מורא'דיג גרויס פערד, מיט א קלאָהר ווייסער גריווע אויף דעם טונקעל געפלעקטען האלז. פון דיא נאָזלעכער, פונ'ם מויל פליהען איהם ביסליכוויים פייערדיגע בליטצען, מיט א ציק הין און הער... דאס איז ער — דער כרוב, אויף וועלכען עס זיטצט רייטענדיג א שרעקליך גרויסער העלד, א גבור, אין א פורפור-קלייד, מיט לאנגע גרייז-גרויע לאַ־

קען און מיט א לאנגער געגרייזעלטער באָרד, ריין ווייס וויא זילבער. נאָך איהם ציהט זיך א גאנצע מחנה ריזען, עוג מלך הבשן'ס, גוג מגוג'ן, מיט אלערליי חיות, וועלכע איהר ווילט. אלע מיט ערענסטע פּנימער, אלע עפּיס פארטראכט, אלע איילען, יאגען זיך פלינק, דער גוטער יאָהר ווייסט וואוהין — און לאזען נאָך זיך איבער אויפ'ן הימעל א בלויען, לויטערען שטעג. דיא לבנה שטעקט פון צווישען דיא וואָלקען ארויס א שטיק קעפּיל און קוקט זיי נאָך פון דערווייטענס מיט אַפּשיי, וויא איין עלטסטער בשעת עס פאָהרט דורך אין זיין ארט א גרעסערער פּריץ פון איהם... דיא ביימער בויגען אָן דיא קעפּ, ביקען זיך מיט גרויס דרך ארץ, האבען א פּנים וויא דיא אָפּגעשמיסענע — תרבית, שא שטיל! און פּונ'ם גרינעם בלעטער-מאנטעל קאַפּעט זיי טראָפּענס וואסער, קאַפּ קאַפּ אויף דער ערד, קאַפּ, קאַפּ מיר אויפ'ן קאָפּ.

אָ, הייליגער גאָט! לאז איך ארויס א געשריי און פאל כורעים אויפ'ן פייכטען נאסען גראָז.—

— דוא ביסט עס מיין גוטער, אלטער בעקאנטער?

—איך בין עס, מיין שלימזלדינער, פּרינץ, מיין בידנע, אומגליקליכע קליאטשע! האב איך געענטפערט און זיך צו-וויינט.

— וואָס וויינסט דוא? האט זיא געפרעגט, א שטארקען שאקעל געבענדיג מיט דעם האלז, גלייך וויא זיא וואלט פון זיך אראָפּגעוואָרפען א גאנצען בארג משא און מיך פריינדליך אָנגעקוקט מיט אזא פּנים, טאקי נאר וויא א מענש. דוא האסט גע-מוזט אויסשטעהען און ליידען פון מיר צרות?

— אָך! האָב איך געענטפערט, מיינע צרות זענין גאָרנישט, דוא האסט זיי מיר געמאכט אומגעהרען. דוא ביסט געביך נישט שולדיג. דיינע צרות, עהסט דוא זענין אהן א ברעג, גרויס וויא דער ים. איך וויין קוקענדיג אויף דיר, מיין געפאלענער, פארוואָרגעלטער פּרינץ. אָך, ביז וואנען וועסט דוא אזוי אָפּקומען, אלץ זיך ארומשלע-פּען און פון איטליכען אלץ ליידע? ביז וואנען, אָך, וועסט דוא זיין א שקאַפּע, דער וועלטס קליאטשע?

— ביז וואנען, האט זיא געזאָגט, מענשען וועלען ווערען בעסער און קליגער, ביז וואנען עס וועט אויפהערען אי אכזריות אי רחמנות, אי רעות אי טובות, אי צו להכעיס אי צוליב-זאכען, נאר אמת און גערעכטיגקייט אליין וועלען הערשען אויף דער וועלט; ביז וואנען עס וועט אויפהערען צו זיין א חילוק צווישען מענשען, א וואלף וועט וואוינען מיט א שאף, א בער מיט א קיה וועלען אין איינעם זיך פיטערען און א לייב וועט וויא א רינד עסען שטרוי; ביז וואנען עס וועט זיך [illegible]

אלדאס-ביז, דיא ניט-גוטע, וועלען פארלירען זייער כח און עס ועט אפגעווישט ווערען טרעהרען פון איטליכענס פנים!...

— אך! האב איך געקרעכצט, עס איז נאך צרוויט צו ווארטען! ביז יענער צייט, האב איך מורא, זאל מען דיר דערוויל נישט דערגעהען דעם עק, נישט ארוס-נעהמען דיא נשמה!

— מיט מיר, האט זיא זיך אנגערופען, מיט מיר געהט עס אקוראט וויא מיט מיינעם איין אלטען חבר איוב, וואס בשעת ער איז איבערגעגעבען געווארען דעם שטן אין דיא הענט האט גאט דענסטמאל אזוי געזאגט: שטן, וואס דוא ווילסט טהו מיט מיין איוב'ן, שלאג איהם, טהו איהם אן געבראטענע לייד, מאך איהם ברוין און בלוי דאס לייב, נאר זיין גייסט, זיין נשמה זאלסט דו היטען!...

— איוב, האב איך א געשריי געטאן, דאס איז טאקי דיין חבר, ניין, דאס ביסט-דוא טאקי אליין; דאס איז א משל אקאגען דיר, דארט שפיגעלט זיך אפ דיין גליקליכעס לעבען א מאל אין עושר אין כבוד; דארט שפיגעלען זיך אפ דיינע יסורים, דיא רדיפות, דיא שטעכווערטליך פון דעם עולם בשעת דיין גרויס אומגליק; דארט שפיגעלט זיך געטריי אפ איטליכס זאך בעזונדער. א י ו ב ביסט-דוא! דוא ביסט איוב מיט זיין ש א ט א ן, מיט זיינע מ כ ו ת, מיט זיינע פ א ל ש ע ח ב ר י ם, וואס פאלען אויף איהם אן אין דער שלעכטער צייט און בעשולדיגען איהם, ער איז נישט גוט, ער איז נישט פרום.... א י ו ב איז דיין היסטאריע. דער אנהויב איוב און דער מיטען האבען שוין ריכטיג ביי דיר זיך ארויסגעוויזען, זיין סוף וועט ביי דיר אויך, גאנץ זיכער, מקוים ווערען. דער שטורם, אין וועלכען גאט און דיא גערעכטיקייט וועלען זיך בעווייזען, וועט, מיין איך, זיין א גרעסערער, א שטארקערער פון דעם, וואס איז געוועזען ערשט נישט לאנג!....

— מען שמייעסט, האט זיא זיך אנגערופען, אז דאס האט טאקי אנגעשריבען יענער בערהימטער מענש, וואס האט מיך א מאל פון א קליאטשע צוריק פאר א מענש געמאכט. ער האט דערמיט געקוקט גאנץ וויט!....

דערצעהל מיר נאר, האב איך זיא געבעטען וואו ביסט-דוא געוועזען דיא גאנצע צייט, זינט דוא ביסט פון מיר פארשוואונדען געווארען? ווער איז יענער פארשוין, וואס האט דענסטמאל זיך ארויפגעהאפט אויף דיר רייטענדיג? פון וואנען האט ער זיך גענומען?

— יענער, וואס האט אויף מיר זיך ארויפגעהאפט רייטענדיג, האט זיא אנ-געהויבען צו דערצעהלען, דאס איז געוועזען א לץ. נאכדעם, אז דיא דייטשליך, דיא נישט-גוטע לאזען מיך אביסיל צרות, וואקסט געוועהנטליך פלוצלים ארויס א לץ,

אזוי וויא פון אונטער דער ערד, זעטצט זיך אויף מיר רייטענדיג און טרייבט מיך איבער בערג, איבער טהאָלען, איבער פעלדער, איבער וועלדער. אבי נאָר איינער האט געמאכט דעם אָנהויב שפּרינגען שוין ארויס נאך א סך לצים פון פארשידענע געשטאַלטען און פון פארשידענע סאָסלאָוויעס. עס ווערדט א געשפּעט, א געלעכ־טער ביז דעם הימעל, איטליכער זאגט א ממרא, א סליחה, נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, איטליכער גיט א פייג און שטעלט ארויס א צונג. אלע פון גרויס ביז קליין זעטצען זיך אויף מיר אָן און האבען מיט מיר צו טהאָן. פיל מאל צוקריגען זיי זיך איבער מיר; איינער זאָגט, מען זאָל מיט מיר זיך נוהג זיין אזוי, און דער אנדערער זאגט עפּיס אנדערש; יענער זאָגט, איך זאל פליהען אין דער לופטען, און דער ווינשט, איך זאל געהען דורך דער ערד, עס ווערדט א ליאַרם, א געשריי א געפּילדער, א מהומה, אז דער קאָפּ ווערדט דול הערענדיג. אזוי שפּילען זיי זיך מיט מיר אָן, שרייען זיך אָן. און דער „אייבּיגער וואָפּראָס" וועגען מיר בלייבּט טאקי אלץ נישט געזעשעט. א קאַלעמוטנע וואסער, זאָגט דער עולם אין ווערטיל, איז גוט פּיש צו חאַ־פּען. דאס איז אויך געזאָגט געוואָרען אויף מיר. אין מיטען דער בייזער מהומה האפּט מיך דערוויי‍ל איינער פון דער הברה, פאהרט אויף מיר ארויס אין דער וועלט, מאכט מיט מיר געשעפטען און הויבט מיך אָן צופארקופען צו פארשידענע מענשען. איך זאָג צו פּאַרשידענע, מחמת אין א קורצע צייט דיען איך זעהר פּיל בעלי־בּתים. איידער איך האב מיך נאך נישט רעכט ארומגעקוקט בּיי איינעם, קומט דער רוח אין טראָגט מיך אוועק צו איין אַנדערען. ביי וועמען, וויכסט־דוא, בּין איך שוין דען נישט איבערגעוועזען? ווער האָט דען נישט גענאסען און פון מיר נישט אָפּגעלעקט א בּיינדעל? הויב אָן פון א מינדסט פּאַריציל, פון א סאָטצקע, א קוואַרטאַלנע וכדומה ביז עפּיס העכערס; פון א מגיד, א מוכיח, א מוסר־זאָגער א ירא־שמים ביז גאַטס סטראָפּטשעס וכדומה אַזעלכע טשינאָווניקעס צווישען דיא הימעל־מענשען; פון א לאַקיי, א סמאָטריטעל, א פּיסמאָוואָדיטעל, א נאַדזיראַטעל ביז א דירעקטאָר אין דיא יודישע שולען; פון א שמש, א קהלשען שרייבער, א חאַפּער, א סבאָרשטשיק, א פּאָווערענע, א דעפּאָטאַט, א בעל־עצה, א בעל טובה, איין אָנחאַפּער ביז דעם בעל־טאַקסע פון פלייש און סוועטשנאָי־סבאָר וכודומה דיא גאַנצע כנופיא קהל; הייב אָן פון בעהעלפער, מלמדים, שדכנים, בדחנים, בטלנים, טויזענטערליי גבאים, משולחים און שתדלנים, ישיבה־בחורים, פּרושים, לומדים, זיידענע מענשען, שיינע יודען, טאַטענס־קינדער, תהלים־זאָגער, משניות־לעהרנער, בעלי־תפלות, שופר־בלאָזער, דרעהדליך־מאַכער, פּורים־שפּילער, מצה־רעדלער, בּיז דיא דיינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערענס, קנייטליך־לייגערענס, פעלד־מעסטערענס וכדומה דאס גאַנצע

כלי־קודש. אלע כסדר האָבען אויף מיר זיך אָנגעזעצט, פאר איטליכען האב איך נעביך בעדארפט ארבייטען און איטליכען אויף מיר טראגען. זיי קאסטען מיך געזונט און לעבען, איך האב פון זיי צו זינגען און צו זאָגען. ניחיי וואָלט מיין ארבייט האָטש אנגעליינט געווען — חלילה! וויפיל איך זאל נישט ארבייטען איז אלץ וויינינ, אלץ קארג. א קאטאָוועס עפּיס אזא פעקיל, אזא גרויסע, הונגעריגע כנופיא! ניחיי וואָלט מיין ארבייט האָטש עפּיס נוטצען געבראכט—חלילה! איך ארבייט, איך הארעווע פאר וועמען? מישטעהנעם געזאָגט, פאר וועמען ?.... מעשה שטן פאל איך תמיד אריין אזעלכע לייט אין דיא הענט, זיי נעהמען ביי מיר ארויס דעם דם התמצית, פארשלאָגען מיר דעם קאָפּ מיט דעם מוח און מאכען מיך אויסצודרעהען. פון דיא לייט וויים איך זעהר פיל זאכען, איבער זיי איז דאָ פיל צו שמיעסען און צו פרעגען. נאר נישט אלץ אָבער, וואָס מען וויים קען מען ריידען, נישט אלע קשיות קען מען פרעגען און נישט אויף איטליכער קשיא בעקומט מען א תירוץ. וואָס זאל מען טאָן? מען מוז א מאל זיך בעגנינגען מיט איין תירוץ אויף אלע קשיות: „עבדים היינו לפרעה במצרים," דאס הייסט: פאר א קליאטשע האט מיך געמאכט דער קעניג פון מצרים!

— איין קשיא וועל איך דיר טאקי פרעגען, האב איך צו איהר געזאָגט. וויא קומט עס, אז אויף יענע פריצים, וועלכע דוא האסט גערעכענט אין צעטיל זאָלען וועלען אין דיא הענדט נעהמען אזא וויסטע, בידנע קליאטשע?

— מעשה שטן, האָט זיא געענטפערט, ווערען זיי פארבלענדט דיא אויגען, מעשה שטן נארען זיי זיך און מיינען, אז איך בין גאָרנישט קיין בידנע, אדרבה א האראָפּאשנע, א ק א פּ י ט א ל נ ע קליאטשע!....

— אומגליקליכער פרינץ, בידנע קליאטשע! האב איך א קרעכץ געטאָן און מיך שטארק פארטראכט.

7.

ישראליק בעקלעהרט דיא וועלט.

א פריש, נעשמאַק ווינטעלע האט פאמעליך געבלאזען און פון דיא וואָלקענס, פון דעם שטורמווינט איז נישט געווען אפילו קיין זכר. דער אפּגעטובלטער, אויסגעצוואָגענער וואלד, איז געשטאַנען וויא א חתן־בחור. אנגעטאָן אין א נייער, גרינער זשיפּעצע, ערשט פון דער נאדעל, געשיינט און געלויכטען וויא דער ליכטיגער מאָרגענשטערען, וואָס האט ערשט טאקי געבראכט דיא פרעהליכע בשורה, אז אָט באלד קומט צו פאָהרען דיא זון, דיא טהייערע, גילדענע מחותנת׳טע, און דיא חתונה וועט זיך אנהויבען. אלסדינג האט געלויכטען, געפינקעלט, אלסדינג האט

וויא עפּיס זיך מכין געווען, אלסדינג האט עפּיס אויסגעזעהען וויא יום־טובדיג און אומעטום האט געשמעקט געווירצט, זיסע, ליבע ריחות פון בשמים. — שיין איז דער אנברוך אויף טאָג וועסנע־צייט אין דעם וואלד, שיין, זעהר שיין! דער בעריהמער כלי־זמר, דער סאָלאָוויי, האט אנגעשטעלט זיין פידעל, אָפּצושפּילען א שיינעם, א פיינעם „דאברי־דזיען".

ער האט א שפּיל געטאן און זיין שפּילען האט מיך צונומען! זיין ניגונדיל האט אין מיין הארצען אויפגעריהרט טויזענט סטרונעס, זיי האבען געוויינט, געשריגען און ארויסגעגעבען זעהר א טרויערדיגען ניגון. מיינע געדאנקען האבען אלע געטאנצט אין א ראד, א שרעקליך פּארמישטען טאנץ! איך האב געטראכט און מיר פאָרגעשטעלט זעהר פיל אלטע און נייע אומעטיגע זאכען.

עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט א טאָג אין מיין שטאדט, וויא אזוי און מיט וואס מענשען ברייגנען איהם צו, מיט וואס זיי שטעהן אויף און מיט וואס זיי לייגען זיך שלאפען. עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט א פריהמארגען: יודען שטעהען אויף און קרעכצען! ווייסען נישט וואס מען טהוט, וואס מען הייבט אן, פון וואנען מען זאל זיך דערנעהרען? זייערע פּנימער זענין בלייך דער שטערען פול מיט קנייטשען, די אויגען ווארפען זיך אין אלע זייטען, גלייך וויא זיי זוכען עפּיס אן וואס זיך אָנצוחאַפּען, אן וואס זיך אנצושפּארען, די חוואליעס פון דעם טאג זאלען זיי נעביך נישט דערטרינקען. זיי זיפצען, זיי קרעכצען און קנייטשען דעם שטערן. עס האט מיר זיך געדאכט, זיידענע מענשען געניצין, קנאקען אויס די ביינער און נעהמען זיך צו דער ע ב ו ד ה: רחצה, טוהען אן די חאלאטליך, שיך און זעקליך און חאפּען זיך אראפּ אין וואסער. — פּיפּקע: דערנאך נעהמט מען קארענצעס און מען פּיפּקעט. אז מען ווערדט פארטיג... בעלאדט מען זיך מיט גרויסע טלית און תפילין זעק, איטליכער נעהמט אין זיין קלייזעל, אין זיין שטיבעל, אין זיין מנין, דארט וועט מען פארטרייבען א שטיק טאג. אביסיל מיט ריידען, אביסיל מיט פּאָטשטען, אביסיל מיט דאווענען, אביסיל מיט כוונות און דערנאך מיט א קעלעשיקעל בראנפין. — עס האט מיר זיך געדאכט: א בעהעלפער נעהמט און שלעפּט, וויא א קצב אויף די פלייצעס, צוויי יונגע שעפּעליך, צוויי יונגע פּיטצליך קינדערליך, וואס ער האָט זייא נעביך אויפגעוועקט פון זעהר א זיסען, א געשמאקען שלאף, וואס ער האט צו־שטערט זייערע גוטע, פרעהליכע חלומות, צוטריבען פון זייא די מלאכים און איבער־געקעהרט זייער געלעכטער אין א געוויין. זיי וויינען, זיי שרייען איבער דער גאנצער גאס מיט א ביטער קול, ווארפען און צאפּלען זיך נעביך שרעקליך שטארק מיט העגט־ליך און פיסליך, קיסען זיך אלע רגע אום צו דער היים און פארגיסען נייע קוואלען

טרעהרען, עס גלוסט זיך זיי נישט בעגראבען צו ווערען ערגיץ אין א לאך, עס גלוסט זיך זיי נישט אנצוקוקען דארט פינסטערע פנימער, צו צוזעהן דיא ווילדע אכזריות און פיין, עס האבען זיי ערשט זיך אויפגעעפענט דיא אויגליך ערשט זיך צופיהרט דיא פיסליך, זיי ווילען זיין פריי, ווילען לעבען, שפרינגען און זיך שפילען! — אך, קוים וואס עס איז געווארען טאג איז שוין אזוי פיל קרעבצען, אזוי פיל הארצוועהטיג, אזוי פיל טייכען טרעהרען. — איין אומעטיגער זעהר איין אומעטיגער ניגון!...

דער סאלאוויי האט וואס ווייטער, ווייטער מעהר זיך צולאזט, געמאכט שטיי־נער און מיינע געפיהלען האבען אויך אלץ מעהר און מעהר אין מיר זיך צוגאסען, געשפילט א וויינענדיגס און וועה געשריגען!

עס האט מיר זיך פארגעשטעלט דער מארק, אין גאנצען וויא ער איז, מיט אלע זיינע געשעפטען און מיט אלע זיינע מענשען. עס האט מיר זיך געדאכט; הונגעריגע; דארע טאנדעטניקעס. און אין צעהנטען איינגעהויקערטע טענדלער דרעהען זיך הין און הער ארום אין איינע צרות, קוקען זיך צו און שאטצען ביי זיך אפ איטליכענס קליידער, האבען איין אויג ביי וועמען עס זענין צעריסען דיא שטיוועל, בייא וועמען דיא הויזען, בייא וועמען דיא קאפאטע, דערפיהלען אין דער שטאדט דיא קלענס־טע לאטע, דיא מינדסטע שמאטע. עס האט מיר זיך געדאכט: בלייכע, טויטע מענשען נעביך לויפען ארום וויא דיא פארסמטע מייז, שטעקען אומעטום אריין דיא נאז און שמעקען. טאמיר וועלען זיי געפינען עפיס א שטיקעל ברויט, טאמיר וועלען זיי חאטש עפיס דערטאפען. איטליכער איז פארטראגען, איטליכען שפאלט זיך דער קאפ, איטליכער פארבייסט א ליפ, מאכט פלאנען און פארטראכט זיך, איטליכער ריקט ארויף דאס היטעל, לויפט און איז וויא אויף דעם עולם התועה. — עס האבען מיר זיך פארגעשטעלט אלערליי סארטען קלייטען און קלייטליך, טישליך און שאפ־קעליך, צוואנציג קרעמער שלאגען זיך פאר איין קונה, איטליכער ציהט איהם צו זיך און זאגט איהם צו הרים וגבעות, איטליכען קריכען ארויס דיא אויגען צוזעהען א גראשען לייזעכטס. דיא קונים און דיא קרעמער דינגען זיך, שווערען זיך,ביידע שווערען בנאמנות, ביים ווייב, בייא דיא קינדער. ביי דעם חלק לעולם הבא, און גלויבען איינער דעם אנדערען וויא דעם הונט. זיי צוגעהען זיך, קוקען נאך איינער דעם אנדערען הינטערוויילינכם מיט אייגעליך, ווער וועמען וועט צוריק בעטען, קומען זיך צונויף ווידער, ווייטער דינגען זיך, ווייטער שווערען זיך מיט טויזענטער שבועות, מיט טויזענטער חרמות, ביז איינעם גערעט פארט צום סוף אפצונארען דעם אנ־דערען!.... עס האבען מיר זיך פארגעשטעלט רעדליך פארשוינען מיט שטעקליך אין דיא הענט, שיינע מענשעליך, וואס האלטען זיך וויא הינד, וויא ווארענעס לע־

בין טויטע און נבילות, וואס לעבען פון יענעמס פלייש פון יענעמס בלוט; מענשע־ליך, וואס זיי אליין זענין נישט ווערטה קיין דרייער און גילטען פארט זעהר שטארק; מענשעליך, וואס איטליכער קען זיי פאר קליינעטשקע און זענין דאך זעהר גרויס; מענשעליך, וואס אונטער דיא אויגען, האט איטליכער אויף זיי צו דערצעהלען עפּיס נישט קיין שיינע מעשיות, פיהרט ארויס דעם גאנצען יחוס פון זיי, פון זייערע ווייבער, און אין דיא אויגען האט מען פאר זיי פארט דרך ארץ; מענשעליך, וואס זענין אין דער געמיינדע א מכה, וואס מאכען איהר קאליע דאס בלוט און נאגען זיא אויס; מענשעליך, וואס אנקוקענדיג דאכט זיך, זיי זענין שטארק בעשעפטיגט, פארנומען מיט וויכטיגע עסקים, עס שוויצט זיי תמיד דאס פנים, שטענדיג פול מיט סודות, מיט סעקרעטען, ריידען דאס רוב אויף דעם ווינק — און באמת זענין זיי סווישט־שען, ליידיגגעהער, גארנישטען, טויגעניכטסען; קורץ און גוט, יענע מיני מענשעליך, וואס דרעהען זיך תמיד ארום קהל, ווילען דער שטאדט רק איינברייינגען, רק טאן טובות, וואס לייגען זיך אין גאנצען אוועק פאר דער שטאדט און לעבען בכבוד, עסען דאס בעסטע און טרינקען טאג טעגליך א גוט גלעזעלע וויין; מענשליך, וואס דרעהען זיך אלץ אין דיא קהל־שטיבליך, לעבין דיא גבירים, אויף דיא אסיפות, אין דיא יאטקעס און אין דיא וויינשענקען, וואס פיהרען דיא גאנצע קאמאנדע ביי דיא ווייבערעס, ריימען איטליכען איין א סוד אין אויער און שרייען „זשעלאיעם", אדער „ניעזשעלאיעם" פאר כל ישראל; מענשעליך, וואס וויטען זיך, נעהמען אראפּ דאס היטעל פאר איטליכען טשינאווניקעל, פאר איטליכען פריציל, וואס קריכען תמיד זיך פארצושטעלען, פאר א נייעם גובערנאטאר, פאר א נייעם פאליצמייסטער, ראפּאָר־טעווען תמיד מכוח דער שטאדט; מענשעליך, וואס זעהן אויס וויא שרעקליכע וועלף צווישען דיא ארמע, בידנע שאף אויף דעם מארק!... איך זעה דארט דעם בעל־טאקסע, וואס א מאל איז ער געוועזן א דאר יודעל, א ביטערער אביון, א קבצן, גע־גאנגען תמיד צופוס אין צעריסענע שטיוועל, קיינער האט אויף איהם אפילו זיך נישט אומגעקוקט, אצינד האט ער זיך פארלאזט א בייכעל, פאהרט וויא א שררה אין א פאיעטאן מיט א פּאָר גוטע פערד און קלאָגט זיך פאר איטליכען אויף דער איצטיגער שלעכטער צייט, ער דערלייגט נעביך געלד!... איך הער וויא איינער דינגט זיך מיט א בעל־מלאכה, וויל איהם פון דער ארבייט אפּרייסען א פאר גראשען. דער בעל מלאכה בעט רחמים, טענהט, געוואלד! ער וועט דעם גאנצען טאג ארבייטען, פראצעווען מיט נויטשוויים און דאס פארדינסט וועט איהם נישט טראגען אפילו אויף דעם עסען. ער בעט זיך נעביך וויא בייא א גזלן, מען וויל איהם אבער נישט הערען פלתרים, ווען איך קוק אונטער א געזונטער, א בעלייבטער, א

שיינער יוד אין א גרויסען ספאדיק מיט א פאטשיילע אין דער האנד. מען גיט איהם א גאנץ פיינע נדבה, און ער בלאזט זיך, ווארטשעט, עס איז קארג. מען דערלייגט איהם נאך, עס איז אלץ קארג, אזעלכען וויא ער קומט א סך מעהר פאר זיין בייכעל פאר זיינע געגרייזעלטע פייקעליך און פאר זיין אויסגעווייקט שיין פנימיל, יענער בעדארף האלטען זיך פאר א זכיה, אז זיין געלט, זיין מיה, געהט צו אזעלכען וויא ער אין דעם בוך אריין! — אָך, וויא שרעקליך דער מארק זעהט אויס! וויפיל אומגערעכטיגקייט דארט ווערט געשעהען! דיא אָרעמקייט, דאס ביטערע עלענט, דאס שרייען און קרעכצען רופען זיך טרויעררדיג אפּ טיף אין דעם הארצען. — א טרויעררדיגער, זעהר א טרויעררדיגער ניגון!

שפיל סאלאָוויטשיקיל, שפיל! דיין שפּילען צונעהמט מיך בעסער וויא אויף א בעדעקענס. איך וויל אביסיל זיך בעטראַכטען, איך וויל אביסיל זיך דערמאהנען און פאַרשטעלען אונזערע צרות. שפיל סאלאָוויטשיקעל, שפיל, איך וויל אביסיל וויינען!

ער האט נעקנאקט, זיך צולאזט אויפן העלזעל און טרויעררדיג געשפילט! עס האט מיר זיך פאָרגעשטעלט א יודענס שטוב, וויא דארט מאכט זיך קיין רגע נישט צו דיא טהיר. עס געהען זעהר פיל ארמע לייט, יונגע און אלטע ווייבליך, מיידליך און קליינע קינדער, איינער געהט ארויס, דער אנדערער קומט אריין. בתוך הבאים קומען אן גבאיטעס מיט זייער חן. דערנאך טהוען זיך א לאז שיינע יודען אין ז׳ידענע קאפאטקעליך, פאדערען געלד פאר זייערע זכות אבות. נאך זיי קומט אריין א מגיד, א נשרף, א ירושלמי, א משולח, איין ענונה מיט אלטע פארשימעלטע כתבים. באלד נאכדעם קומט א שמש פון דער שוהל מאהנט פאר א שטאט. פאר איין „עליה״, פאר א „מי שברך״ פאר א „מלא״ און פאר א „נדר״. ערשט אָפּגעפּארטיגט זיך מיט דעם, גיבען זיך איינער נאך דעם אנדערען א שאָט א פעקיל פארשידענע נבאים מיט פושקעס און אהן פושקעס, איינער מאהנט מעמדות אויף ארץ ישראל, דער אנדערער עפּיס אויף תלמוד־תורה, דער דריטער בעט אויף הכנסת־כלה, דער פערטער אויף דעם הקדש, דער פינפטער אויף חברה משניות, דער זעקסטער אויף חברה נר־תמיד וכדומה נאך און נאך חברות. בינתים קומען צווייא בכבודינע בעלי־בתים מיט ברייטקייט, ריימען עפּיס שטילערהייט איין אין דעם אויער, זאגען דער־נאך הויך אויף א קול מיט א זיפץ: „היינט פארשטעהט איהר שוין פאר וועמען?״ און נעהמען.... גאר אין מיטען דרינען קומט דער קהלשער שמש און מאהנט עפּיס צום רייסטעו, דער רעפּאַטאט שטעלט נאך א מאל אריין א פאסטאי, דער קצב זאגט אן מיט דער דינסט, אז פון איצט אן, זאל מען מוחל זיין צולייגען צו דער אקצ־ליזש נאך צוואַנציג גראשען, מען האט פארגרעסערט דיא טאקסע.... תכלל מען

רייסט פון אלע זייטען, איטליכער גיט א חאפ, א קניפ, א צופ, עס שטעלען זיך אין דיא אויגען טרעהרען, עס איז שווער אויסצוהאלטען. — שפיל סאלאוויטשיקיל, שפיל, איך וויל אביסיל וויינען!....

ער האט זיך צושפילט, צוגאסען און געמאכט אומעטיגע שטיינער! עס שטעלט זיך מיר פאר, וויא יודעש געלד, יודעש בלוט גע־הען לאיבוד, זיי גיסען זיך וויא וואסער און ברייננען נישט קיין שום נוטצען. מישטעהנעס נעזאגט מ ה ח ס ד נ ו, וואס איז אונזער חסד, אונזערע צדקות? עס שטעלט מיר זיך פאר אונזערס א תלמוד־תורה, א וויסטע, א פינסטערע חורבה, עפיס א שטיבעל אויף א היהנערש פיכעל, ערגיץ אין א לאך. אינווענדיג שטינקט שימעל; דער צובראכענער פאל און דיא ביינק זענין דארט בעדעקט דיק מיט בלאטע, דיא פענסטער אויסגעשלאגען, פארשטעקט מיט שמאטעס. ארמע, הונגעריגע, אפגעריסענע יתומים וואלגערען זיך ביז דעם האלז ווייט אין מיסט, פארשמירט וויא דיא רוחות און האבען קיין פנים נישט פון מענשען. וואס, מישטעהנעס געזאגט, קען פון זיי דארט ווערען? וואס וועלען זיי זיך אויסלערנען און צו וואס וועלען זיי שפעטער טויגען? איך הער וויא אזוי זיי קרעכצען און זיפצען. דאס קול פון זייערע פארלוירענע יונגע יאהרען, הער איך, שרייעט ארויס פון דיא קופעס ערד און מיסט! דאס קול פון דיא אומגליקליכע, פון דיא פארלוירענע נפשות, הער איך, געהט ארויף אין דעם הימעל און שרייעט: ארט גוואלד אויף דער גאנצער שטאדט יודען! אויף איטליכען פון אונז קאפען אראפ דיא בלוטיגע טרעהרען, קיינעם פון אונז וועלען זיי נישט געשווינגען ווערען!.... עס שטעלט מיר זיך פאר אויך דער הקדש, אדער, לאז זיך חאטש זיין, דער בקור־חולים, מיט אלע זיינע ווילדע הנהגות. איך הער עפיס א רעש, א יאמער, א קלאג דארט אויף דעם הויף. איין ארמע יודע־נע האט אהינצו געבראכט צופיהרען איהר קראנקען מאן, איהר גאנצער פרנסה־געבער, איהר גאנצע אנהאלטעניש. דיא גבאים אבער לאזען איהם נישט אריין ביז דיא ארימענקע וועט נישט געבען פריהער א פאר קערבליך. דערווייל וויא זיא לויפט ארום, ברעכט דעם קאפ וויא צו בעקומען דאס געלט, איז איהר קראנקער מאן געביך לעבען פלייט געשטארבען. דיא פרישע, וויסטע אלמנה קומט און בעוויינט איהר מאן אויף דער גאס, מיט איהר אין איינעם וויינען נאך ארמע לייט, נאך וויסטע אלמנות מיט צובראכענע הערצער. עס איז א יאמער, א קלאג, מען צוגעהט פון טרעהרען. — פאמעליך אביסיל שפיל סאלאוויי, עס האט ביי מיר אין דעם הארצען שוין גע־לאפנעט א סטרונע!

ער האט אביסיל צוגעקנאקט און געמאכט טרעלען, עס האבען מיר זיך פארגע־

שטעלט יודישע פאראדקעס, וויא פון אונזער ריידען קומט גארנישט ארויס, מישטעה-נעם געזאגט מה אנו, מה חיינו, וואס מיר זענין און וואס איז אונזער לעבען? עס שטעלט מיר זיך פאר איין אסיפה. דארט איז א ליארם, א געשריי וויא אין א באד, איינער איז מבלבל דעם אנדערען. זאגט איינער עפיס א ווארט, שרייעט יענער. ניין, אדרבה, פארקעהרט! און הערען ביידע נישט, וואס זיי ריידען. איטליכער האלט זיך פאר א חכם, פאר א ווערטל-זאגער, לאז עמיצער עפיס אנהויבען צו זאגען, פאלט איהם יענער אריין אין דיא רייד. עט, מאכט ער, לאזט זיך דינען, מכח דעם האב איך געזאגט א גאנץ גלייך-ווערטעל... וואס הייסט עס? שפרינגט ארויס איינער פון דער זייט, איך בין אויך א בעל-הבית, בין אויך א היגער, איך האב אויך א דעה! מען צונעהט זיך לסוף שטארק פארשוויצט און מען ווייסט נישט מיט וואס מען איז געקומען, מיט וואס מען געהט אוועק. עס קומט אויס דעם עולם׳ס ווערטעל טאקי: „ס׳איז געבליבען, שמען ווארגער זאל ווייטער וואוינען מיט דער גרושה!" איך הער, וויא א פאר גבירליך, עטליכע בעלי-טובות, עטליכע דרעהער אין קהל, און דער בעל-טאקסע מיט זיין קאפיטעל לאבען זיך נאכדעם גוט אויס און מען טהוט וואס מען וויל. באלד נאך אזא אסיפה ווערט וויא געוועהנטליך טהייערער דער מקח פון פלייש. בעלי-טובות נעהמען בעזונדער פון איטליכער אקע עפיס דרייערליך און עס ווערען בעשאפען עפיס שטילע, שפאגעל נייע נתינות. עס שטעהען מיר פאר דיא אויגען אונזערע וויבארעס, וויא אזוי מען קלויבט אויס גבאים, פיהרערס און א גובערם-קען רב. פע, וואס דא טהוט זיך! איך קען נישט צוזעהען וויא מענשען פארליערען זייער שכל, זייער הארץ, זייער ווילען, און זייער מענשליכע בחירה; איך קען נישט צו זעהען וויא מען לעקט זיך אונטער, בייגט זיך עפיס פאר א ליארע גבירעל, וויא מען סלוזשעט, נעהט אויף דיא שפיטץ פינגער פאר איין אויפגעקומענעם משרת וכדומה אזוינע מיני פארשוינען. איך קען ניט צוזעהען וויא מען פארקויפט דעם אמת, דעם יושר, דעם נוטצען און דעם אינטערעס פון דער שטאדט פאר א גלעזעל בראנפין, פאר א קניש. עס קאכט זיך מיר איבער דאס בלוט צוזעהענדיג, אז בעונותינו הרבים איז נישטא ביי אונז מיט וועמען עפיס צו טאן, מיט וועמען עפיס צו מאכען. קיינער מיינט נישט ערענסט! עס ווערט מיר צוזעטצט דיא גאל צוקוקענדיג, וויא בעונותינו הרבים אונזער עולם שלאפט, וויא ער איז פארטראגען אין חלומות — ער דענקט נישט, בעטראכט נישט, ווייסט נישט זיין לאגע. קיינער בערעכענט נישט, זארגט נישט און פיהלט נישט כל-זמן עס בעריהרט איהם נישט זיין אייגען נפש׳ל. טאקי נאר מחילה אקסען, וואס בשעת מען קוילעט איינעם, שטעהען זיך דיא איבריגע און קייען, מעלי-גרה׳ן גאנץ רוהיג. עס ווערט מיר א לאך אין הארצען צו-

זעהענדיג... נאָך אבער געוואלד פאמעליך, סאלאָוויי, פאמעליך! עס האט ביי זיר געשפרונגען שוין נאָך א סטרונע!

וויין ישראָליק, וויין! האָט מיט איטליכען שפיל דאס וואלד-כלי-זמריל מיר גע־זאָגט. עס האט מיר זיך געדאכט וויא פאר דער חופה. דערבדחן דערמאָהנט מיך, איך בין א יתום... ישראָליק, לאזט ער אויס צום גראם מיט א ריהרענדיג קול: א יתום מוז אויף דער וועלט פון איטליכען אויסשטעהן זעהר פיל; וויין, ישראָליק לעב, וויין — כלי זמריל שפיל!

איך דעק צו דיא אויגען מיט א טיכעל, בעוואש מיך מיט טרעהרען און שטעל מיר פאָר זעהר נישט קיין פרעהליכע זאכען.

עס שטעלען מיר זיך פאָר אונזערע קלייזליך און שטיבליך. מישטעהנעס געזאגט וויא אזוי זיי זעהען אויס, וויא אזוי מען פיהרט זיי און וויא מען האלט זיי ריין! איך געה פארביי דורך — און עס פארשלאָגט מיר אין דער נאָז... דארט האלטען זיך אויף ליידיגגעהער, בטלנים ליגען זיך דאָרט אויסגעצויגען אויף טיש און אויף ביינק מיט פיפקעס אין דעם מויל. זיי פיפקען, שפעטען פון דער גאנצער וועלט און דערצעהלען מעשיות. דאס זענין אזעלכע מיני ווערעם, וואס נאגען, פרעסען און האבען זייער גאנצע יניקה פון אנדערע. דאס זענין עפּיס נאר מאדנע באנקירען, וואס רעכנען דיא גאנצע שטאדט הייזער פאר זייער קאנטאָר; איטליכער איז זיי תמיד שולדיג און מיט איטליכען פיהרען זיי בעשטענדיג קאנטעס. גליקליך מעג זיך שעטצען יענער, ווענען זיי פארליינגערען דעם חוב אויף אביסיל שפעטער. — איך זעה עפּיס א גוזמא מקבלים, אביונים, קבצנים, דלפנים, טויגעניכטסען, קאלעקעס מלמדים, פארצעהנ־יאהרדיגע, פאריאָהרדיגע, און היינטיגס-יאהרדיגע בעלי-הביתליך, וואס עסען קעסט. איך הער פלוצלים אויף דער גאס עפּיס כלי-זמר שפילען, פריהער לויפען ווייסע חברה, הענדום פענדום, הינטען געהט א גרויסער עולם, עס ברענען הבדלות. דאָס פיהרט מען צו דער שוהל א חופה, אומגליקליך צומאכען דארט א יונגעל מיט א מיידעל, וואס ווייסען נאָך גאָר נישט פון וואס צוזאגען. ביז שפעט אין דער נאכט, זעה איך, פיהרט מען חופות, עס ווערען אפגעמאכט עפּיס א גוזמא חתונות. אלטע באבעס פליעסקען, מחותנים טאנצען, דער עולם איז לוסטיג, א שמחה! — מזל טוב אייך, יודען, מיט שפּאָגעל נייע אָרמע לייט! מזל טוב אייך מיט א ניי פעקיל לע־דיגגעהער! מיט נייע קאנדידאטען אויף מלמדים, אויף מקבלים, אויף באנק-קוועט־שער און אויף גילדענע אָדער יודען! מזל טוב אייך גאר מיט א פריש צעטיל פון קייטיגע גרעט: מיט אלע אייערע שמוטצינגע, פויקע און פוסטע מענשעליך! מזל טוב

אייך מיט פריש-צאפעלדינע פיאוועליך! גרייט אן יודען, בלים, גרייט אן געלט געלט, געלט! —

גוואלד, סאלאווי, גענוג, גענוג צו שפּילען! עס רייסט מיר דאס הארץ, עס שפּרינגען, עס לאפּנען אין מיר אלע סטרונעס!...

8.

זיא איז קוים לעבעדיג פון זייערע הענט ארוים.

איך האב מיך אומגעקוקט דערנאך צו מיין קליאטשע האב איך געזעהען, זיא ליגט אויסגעשטרעקט וויא א טויטע און סאפּעט גאנץ שטארק.

—אך! האט זיא צו מיר זיך אנגערופען מיט א קרעכץ, זיי האבען מיך גאר פערמוטשעט. איך פיהל, אז אלץ וואס וייטער געהען מיר אויס דיא קרעפטען. אין דער צייט, ווען עס עפענט זיך מיר אויף דאס מויל צום ריידען. ווען איך הויב מיך אן ארומצוקוקען און אלסדינג צו בעטראכטען, דענסטמאל הויב איך ערשט אן צו דערפיהלען מיינע וועהטיגען... אך, זיי האבען מיך שרעקליך אפּגעשוואכט, שרעקליך קראנק געמאכט — איך פיהל אין מיר נישט קיין גאנץ אבר קיין גאנץ ביינדעל! זעהר שטארק האבען מיך דא ערשט פערמוטשעט עטליכע פארשוינדליך, איך בין פון זייערע הענט קוים גאנץ ארוים מיט דעם לעבען.

—דערצעהל מיר, בעט איך זיא מיט א פארקלעמט הארץ, דערצעהל מיר, ווער זענען עס דיא דאזיגע פארשוינען, און וואס האבען זיי דיר געטאן?

— העלף מיר, איך בעט דיך, אביסיל זיך אויפצוהייבען און אנצושפּארען זין אויף דער זייט. ס'איז עפּים קיין דרך ארץ נישט וויא איך ליג אזוי אויסגעשטרעקט איך קען מיך, לא עליכם, אליין קיין ריהר נישט טאן, אוי מיין קאפּ, מיין קאפּ!

— וואס איז? האב איך זיא א פרעג געטאן מיט רחמנות, דער קאפּ טוהט דיר געביך וועה?

— אוי! האט זיא געענטפערט, עס טוהט מיר וועה איטליכס אבר, איטליכס גליד בעזונדער, מיין גאנץ לייב און לעבען. עס טוהט מיר וועה אי דער קאפּ, דער קאפּ, אי דער גאנצער פאדער חלק,— דער פאדער חלק וויא אויך מחילת דער הינטערר, הינטער חלק!....

— לאז זיך פון דעסטוועגען נאר נישט אפּ, האב איך זיא געבעטען. מארגען, אז מיר וועלען זיין אין דער שטאדט, וועל איך בעטען א דאקטאר, ער זאל דיך בעטראכטען און דיר עפּים פארשרייבען.

— אי, אי! האט זיא זיך א חאפּ געטאן זעהר דערשראקען. דערמאהן מיר נישט, איך בעט דיך, דערמאהן מיר נישט קיין דאקטאר! ווער קען נאך אזוי וויא

איך דיא דאָקטוירים, דיא קאַנאַוואַלעס מיט זייערע רפואות, מיט זיערע פאַרשריי־בעכטסען ?! .... ביי זיי איז באַלד לאָזען צו דער אָדער, בלוט אָפּצאַפּען און דורכ־ציהען זאַוואַלקעס. איך האָב שוין ברוך־השם אויף מיר א סך בלויע צייכענס פון זייער פאַרשרייבעכטס. זעהסט־דוא ביי מיר אַט דיא פרישע סינאַקעס ? דאָס האָט מיר נישט לאַנג געמאַכט א דניעפּראַוויצער קאַנאַוואַל מיט זיין קליפּערגעצייג און מיט זיין פאַרשרייבעכטס. ער איז פּשוט זיך מחיה, ווען עס מאַכט זיך איהם א גע־לעגענהייט צופאַרשרייבען. עס זענען דאָ זעהר פיל אַזעלכע דאָקטוירימליך, וואָס וויא באַלד נאָר עפּיס א מינדסטע זאַך, א קלייניגקייט, האָבען זיי שוין ליב צו שרייבען, און שרייבען אָן א מגילה, א גאַנץ גרויסען בויגען....

נאָכדעם אַז דיא קליאַטשע האָט וויא עס־איז זיך אָנגעשפּאַרט אויף דער זייט, איז זיא געלעגען אַביסיל שטיל, האָט אָפּגערוהט און געחאַפּט דעם אָטהעם. דער־נאָך האָט איהר עפּיס וויא זיך איבערגעביטען דאָס פּנים, געקוקט אויף מיר מיט א פּאָר קלוגע אויגען, טאַקי גאָר וויא מענש, און אָנגעהויבען צו דערצעהלען מיט דיא ווערטער:

— אויב דוא ביסט אפשר א מאָל געווען אין גלופּסק מוז דיר זיכער בעקאַנט זיין, אַז נישט ווייט פון דער שטאָדט אַרויסגעהענדיג, לעבען וואַלד, איז געשטאַנען איין אַלטער פּאַלאַץ, א חורבה פון א לאַנגער צייט מיט יאָהרען. דער גאַנץ גרויסער, ברייטער פּלאַץ, אויף וועלכען ער איז געשטאַנען, האָט פאַרנומען דיא אויגען מיט זיינע שיינע גערטנער, מיט זיינע פרוכטאָוועביימער, חאָטש וויא אָפּגעלאָזען וויא ווילד פאַרוואַקסען מיט גראָז זיי זענען געווען. נישט איינער נאָר פון דיא, וואָס פלעגען פאַרביי איהם געהען שפּאַצירען, פלעגט זיך אַלץ ווינשען, אַז גאָט וועט איהם העלפען צו געווינען דעם גרויסען געווינסט, דיא צוויי מאָל הונדערט טויזענט רובעל, אָדער גאָר צו געפינען איין אוצר, וכדומה נאָך זאַכען, וואָס דער אויבער־שטער קען צושיקען, דענסטמאָל וועט ער זיך אוועק־קויפען אַט־אָ־דעם פּלאַטץ און דאָ שטעלען א שיין הויז. קיין בעסערס דערפון בעדאַרף מען שוין מעהר אויף דער וועלט נישט האָבען. דאָ קען מען לעבען גאַנץ גליקליך צווישען גאָט און צווישען לייט. אַזוי פלעגט איטליכער זיך ווינשען, און פון איטליכענס ווינשען האָט, וויא דער שטייגער איז, זיך אויסגעלאָזט א טייך. דערווייל איז דער אַלטער פּאַלאַץ זיך געבליבען אַלץ טאַקי א חורבה און אַזוי אָוועקגעשטאַנען א היבשע צייט מיט יאָהרען.

נאָר אַלסדינג אויף דער וועלט האָט א צייט. אויף דעם אַלטען פּאַלאַץ איז אויך געקומען זיין צייט אויפגעריכט צו ווערען. עס האָט זיך געוויזען פּלוצלים דער

גליקליכער, דער מזלדיגער מענש, וואס איהם איז בעשעהרט געווען צו בעקומען דעם שיינעם, טהייערען פּלאַטץ. מיינסט־דוא אפשר, ער האט געוואונען, אָדער געפונען איין אוצר? חלילה, אפילו נישט קיין פרוטה. אדער מיינסט־דוא אפשר, ער האט געהאנדעלט און פארדינט? נאך אַ מאל, ניין, חלילה! אדרבה, וויא איטליכען איז בעקאַנט, איז ער נעביך אין האַנדעל גאָר נישט מזלדיג געווען. ער האט אין זיין לעבען עטליכע מאל אי זיינס אי פרעמד געלט, כא׳ עליכם, אַנגעוואוירען. צו וועמען ער האט זיך צוגעריהרט, איז יענער ניזוק געוואָרען. אַ מאל האט ער זיך צוגעריהרט צו אַ צוקערפאַבריק פון אַ גרויסען, בעריהמטען סוחר, איז זיא, דיא פאַבריקע, מעשה שטן, פון אונטער זיינע הענט עפּיס וויא פארשוואונדען געוואָרען און איידער דער סוחר האט נאך צייט געהאט זיך אומצוקוקען, דערווייל האט ער איהם פאַרפיהרט ביז דעם האַלז ווייט אין דער בלאָטע. אַ־פּנים נישט בכיוון, נאָר גלאַט פשוט, ווייל ער האט אין דעם האַנדעל טאַקי קיין מזל נישט געהאַט. מילא וואָס דען־זשע? גאָט האט איהם געהאָלפען אויף דער עלטער זיך אַריינצודרעהען אין קהל און ווערען דער שטאדטס בעל־טובה! קוים איז ער אַ געוויסע צייט אוועקגעזווען אַ בעל־טובה, אַ דרעהער אין דעם ק ע ס ט ע ל ע, האט רבוני של עולם איהם מיט אַ מאל בעצאַהלט שכר פאר זיין צער, איהם בּעגליקט פאר זיין גוטסקייט, פאר זיין מיה נעביך און איהם מזכה געווען מיט דעם אַלטען פּאַלאַץ! אין יענער צייט בין איך, שלימזלדיגע שקאַפּע, געווען אין זיינע הענט. ער האט זיך אַ נעהם געטאַן צו מיר גאַנץ געשמאַק, מיט אַלע כלים און נעאַרביט מיט מיר עבודת־פרך. ער האט מיך איינגעשפּאַנט אין וואָגען און איך, אָרימענקע, נעביך האַב איהם געמוזט אָנפיהרען אין גאַנצען דיא ציגעל און דיא לעהם אויף דעם גאַנץ גרויסען הויז, וועלכעס ער האט דאָרט זיך אויסגעבויעט! אַפּגעהיט זאָל מען ווערען פון אַזאַ בעל־הבית!....

קוים וואס איך האַב איהם אויסגעבויעט פּיתום, האָט ער מיך אין אַ קורצער צייט געצוואונגען, איהם אויך אויסצובויען רעמסס. אויף אַ גרויסען פּלאַטץ, אין מיטען דער שטאָדט, וואס איז אוועקגעשטאַנען ליידיג אַ סך יאָהרען, אהינצו האָב איך איהם געמוזט ווייטער אָנפיהרען לעהם און ציגעל, אויסצובויען אַ גרויסען מויער מיט אַ סך קלייטען.

שווערער נאָך פון לעהם און ציגעל איז מיר געווען צו פיהרען עפּעס אַ פאַרפרומטען ספּאָדיק מיט זיין גוטער כנופיא, וואָס זיינען געווען צוזייעט, צושפּרייעט אין פערשיעדענע שטעדטלעך און בעוויזען זייערע וואונדער אין עבודת הבורא. איך האַב געהאַט דאָס לויפעניש, איטליכען בעזונדער אָפּצופיהרען דעם רח״ש און אַלע

בעדערפעניש, וואס מען בעדארף האבען צום לעבען. מען פלעגט מיך אנלאדען מיט משא און אלץ טרייבען, טרייבען. איך האב עס גאר קיין כח ניט געהאט אויסצושטעהען!.... נאך א פעקיל האב איך אויף מיר געהאט, זעהר א ביטער פעקיל, וואס פון איהם מענסט דוא הערען.

ערגעץ אין א שטעדטעלי, דארט לעבען א געוויס מייבעל, ליגט דארט פון הונ־דערטער יאהר בעגראבען עפעס איינער, א גרויסער למדן. פון כמה שנים האט מיט איהם איטליכער דארט זיך מיחס געוועזען, נאר דערביי מאקי איז מען געבליבען. פלוצלינג ווייזט זיך אויף דעם מייעריל, וואס אויף זיין קבר, א נר־תמיד, דאס הייסט א לעמפיל, אין לעמפיל עהל מיט א קנייטעל, וואס ברענט כסדר. מיילא, דאכט־זיך, וואס איז אזוינס א לעמפיל? וועמען געהט עס אן? מיר אבער האט עס געקאסט געזונד און לעבען. דיא דאזיגע פערזאנען, וואס האבען אויס־געטראכט דאס לעמפיל און אנגעהויבען ביי איטליכען, סיי ביי היגע, סיי ביי פרעמדע, דורכפאהרענדיגע אורחים, צו שלעפען געלד אויף עהל, אט זיי האבען מיך דערטאפט אין זייערע הענד. און אין דער צייט, וואס דיא דאזיגע לייט האבען זיך מתעסק געוועזען אין דער מצוה, דערווייל האב איך, שלימזלדיגע, געפיהרט און געפיהרט צו זיי א היים, אויך אין זייערע קלייטלעך פון אל־דאס־גוטס: גאנצע פעסער עהל, פעסלעך הערינג און מאסלינעס וכדומה נאך סחורות, וועלכע א קלייט בעדארף צו האבען. פון יענעם לעמפיל איז מיר וויסט און פינסטער געווארען אין דיא אויגען!...

איך בין קוים לעבעדיג פון זייערע אלעמענס הענד ארויס. נאר מיר אבער איז שוין אזוי בעשעהרט, אלץ צו הארעווען און אויסצושטעהען אויף דער וועלט פון איטליכען שלאק בעזונדער. אזעלכען, צו וועמען דער רוח האט מיך דערנאך פאר־טראגען, האב איך געזעהן דאס ערשטע מאל אין מיין לעבען. דיא משא, וואס ער האט אויף מיך אנגעלייגט, איז בממשות ניט געוועזען אזוי שווער. עס האט אבער געהאט א שרעקליכען נפוח, א נפוח־זאך איז א סך ערגער צו פיהרען וויא לעהם מיט ציבעל, וויא פעסלעך הערינג מיט עהל. ער האט מיך עפעס מיט אלערליי געדרוקטע בלעטער בעדעקט אין גאנצען אזוי, אז פון דיא בלעטער האט מען נאר געזעהן ארויסשטעקענדיג לאנגע אויערען און מחילה אן עק. מען האט זיך געהאל־טען אין דיא זייטען לאבענדיג פון דעם, וואס איז דארט געשטאנען געשריבען. עפעס האט מען שטארק חוזק געמאכט פון איהם נעביך, פון מיר נעביך און פון אונז ביידען. ער, א וואונדער חלעבען, איז געוועזען גאנץ רוהיג. אויב ער האט זיך ניט וויסענדיג געמאכט, אדער האט ער אפשר מאקי ניט פערשטאנען. וויא דיא מעשה איז שוין דארט געווען, ער איז ביי זיך געוועזען שטארק. מיר אבער, מעשה

שטן, אין דיא זאך זעהר נים אנשטענדיג געווען, מיר אין שרעקליך נים געפעלען, מען זאל פון מיר, צוליעב איהם, לאכען. היינט האט מיר מאקי אויף געריסען דאס הארץ אויף איהם געביך, פאר וואס זאל מען איבער איהם אזוי זיך לוסטיג מאכען? א מענש, וואס כמעט נישטא איין זאך, אפילו א קלייניגקייט, אין וועלכער ער זאל זיך נים אריינמישען, טאקי נאר פאר גוטסקייט, חאטש מען האט איהם גאר נים געבעטען; א מענש א בעל סוד, און אז ער גיט שוין יא ארויס עפעס „סודות" אט אין דרינען טאקי ליגט ערשט א סוד, עס איז זיכער נים אומזיסט.... אזא גוט פראסט מענשעל אהן שום חכמות זאל זיין אזוי צו געשפעט! חלעבין א רחמנות. ווייניג מיינע צרות האב איך נאך געמוזט ליידען אויף זיינע, געגוג בין איך א שלימזל, האט מיר דער רוח בעשעהרט נאך א שלימזל. איך האב גע-האט געגוג אויסצושטעהן אי פאר מיר אי פאר איהם! טאטשקעס וואלט איך איהם באדאי געפיהרט, אבי ער זאל מיך בעפרייען פון אזא נפוח און פון לייטישע געלעכטער. איך וואלט מיך געווען גליקליך געשעצט, ווען ער זאל אויף מיך ברוגז ווערען און מיך פערקויפען, איבערגעבען אין אנדערע הענד. דאס אייביגע לעבען וואלט איך איהם געוואונשען, עס וואלט בעסער געווען פאר אונז ביידע. מעשה שטן אבער, בין איך איהם שטארק געפעלען. עס איז איהם א פנים אריין אין טעם.... איין קול, ער האט מיך ליעב, ער האט מיך ליעב! עס פלעגט מיר אזש נים גוט ווערען נאר צום ברעכען, הערענדיג תמיד אזעלכע רייד, נים היינט געדאכט! עטליכע מאל בין איך געפאלען מיט דעם גאנצען נפוח און מען האט אונז שוין א ציים לאנג נים געזעהן שלעפען זיך אויף דער וועלט. ער אבער פלעגט זיך מאכען הארץ און אויף נאסט בערטמה אנהויבען אויף דאס ניי צו מאכען מיט מיר דיא קאמעדיע. אז דער רוח האט מיט מיר און מיט איהם שוין געגוג זיך אנגעשפילט, געגוג זיך אנגעלאכט און לוסטיג געמאכט דעם עולם, האט ער מיך געהאפט און אריינגעגעבען נאך צו אזעלכע מיני שלעק אין דיא הענד אריין, וואס האבען מיט מיר געמאכט דיא שפיל, אויך טאקי מיט דעם אייגענעם נפוח, נאר אויף איין אנ-דער שטייגער. יענער, ווי דיא מעשה איז שוין דארט געווען, האט נאך פארט געהאט הארץ, ער איז געווען נישט אזוי שלעכט, חלילה, ווי א טפש. אז-אך-און ווערה איז איהם געביך געווען מיט מיר אין איינעם. ער האט געביך געמיינט דאס שטיקעל פרנסה. יענע לייט אקעגען זיינען פערקעהרט, נים אזוי קיין טיפשים ווי שלעכט, האבען געמיינט אי דיא יניקה פון מיר און דערמיט צוגלייך אויף אנצו-טהאן מיר צרות מיט דעם נפוח. לאז אזעלבע ווי איך פארלירען דעם כח, קיין דיא ערד, קייבען און...

מיין שלימזלדינע שקאַפּע האָט ביי דיא לעצטע ווערטער זיך שטאַרק פאַרקייכט, צוהוסט, נישט געקענט חאַפּען דעם אָטהעם. איך האָב מיך אויף פאַרהוסט און וויט אין דעם וואַלד האָט זיך אָפּגערופען א הוסטענדיג קול.

.9

א צער בעלי-החיים!

נאָכדעם אז דיא שקאַפּע האָט אָפּגעדערצעהלט איהר מעשה, האָב איך פון דעם גאַנצען הארצען א זיפץ געטהאָן און ווידער זיך פערטראַכט.

— עפּעס טראַכסט דוא מיר היינט צופיעל! האָט דיא שקאַפּע צו מיר זיך אָנגערופען. דוא ביסט עפּעס זעהר צוטראָגען, לייג זיך צו שלאָפען און רוה זיך חלעבען אויס א ביסעל.

— איך זאָל שלאָפען ?! טהו איך א זאָג מיט פייער. איך זאָל שלאָפען בשעת דוא ליידסט, בשעת דוא קרעכצסט, בשעת דיר טהוט וועה איטליכעס אבר ?! איך זאָל שלאָפען אין דער צייט, בשעת דוא בעדאַרפסט האָבען הילף, בשעת דוא קענסט זיך נעביך אליין פון דעם אָרט ניט ריהרען און מוזט האָבען עמיצען, וואס זאָל דיר העלפען אביסעל זיך אויפצוהויבען, זיך צו שטעלען אויף דיא פיס?! אמת טאַקי, איך בין נישט דער מענש, וועלכען דוא בעדאַרפסט אייגענטליך האָבען אין דיין נויט. וואס קען אזא שלאַף מענשעל, וויא איך, דיר העלפען ? וואס, מישטעהנעם געזאָגט, איז אין גאַנצען מיין כח ? קוים וואס איך האַלט מיך אליין אויף דיא פיס, מען קען מיך מיט א בלאָז אומוואַרפען. דוא בעדאַרפסט האָבען איינעם א שטאַרקען, א בר-יכולת, א געזונטען און א געניטען. נאָר כל-זמן אָבער דער איינער איז נאָך ניטאָ, כל-זמן דוא האָסט ניט קיינעם, טאָהר איך מיך נישט מאַכען ניט וויססענדיג און מיך לייגען שלאָפען. איך מוז אָנווענדען אלע מיינע כחות דיר נעביך חאָטש עפּעס מיט וואס ס׳איז צו העלפען. ניין, חלילה, וויא טאָהר איך, וויא קען איך שלאָפען ? איך, זאָגסט דוא, זאָל רוהען! אדרבה, איז מעגליך צו רוהען נאָך אלסדינג, וואס איך האָב געהערט און געזעהן? קען איך רוהען, אז אזעלכע גרויסע צרות שטעהען פאַר מיינע אויגען, אז דאָס גאַנצע פּעקיל ליידיג-געהער, בלוטזויגער פאַרשלאָגען מיר דעם קאָפּ און דרעהען זיך פאַר מיר, וויא שרעקליכע מחנות היישרעקען ? אָט אָט, דאַכט זיך מיר, פאַלען זיי אָן, צונעהמען זיי מיר אויף שטיקלעך; אָט גיט איטליכער נאָר א קליינעם ביס, עסען זיי מיר אויף און עס בלייבט פון מיר נישט קיין שריד ופליט. ניין, זאָג איך דיר, איך וועל ניט שלאָפען, איך וועל נישט רוהען!...

— דוא רעדסט, האט מיין שקאפע געזאגט און געשאקעלט מיט דעם קאפ, דוא רעדסט מיט פייער וויא א יונגער מאן, זיי מיר מוחל; וויא איינער, וואס האט ערשט געענדיגט דיא קלאסען, געוועהנליך מאכען זייא גיכע בעקאנטשאפטען און ווערען צו איינעם וויא צוגעזאטען, עס טראגט זיי אונטער דאס מינדעסטע פיטצעל עולה, זיי ווערען אש-להבה, ריידען פאר פייער, פאר וואסער, נעהמען זיך אין קאפ אריין פוסטע זאכען און מיינען, אז זיי וועלען דיא גאנצע וועלט איבערשטעלען.... איך האב שוין אין מיין לעבען א סך אזעלכע געזעהן; דערנאך אז זיי ווערען א ביסעל עלטער, קומען אין דער וועלט, הויבען אן צו פיהלען דאגת-פרנסה, דענסט-מאל לאזען זיי אראפ דעם נאז, עס נעהמט זיי אפ דאס לשון, און חוץ זייער אייגענעם אינטערעס געהט זיי ווייטער קיין שום זאך נישט אן. עס איז נאך האטש גוט, אז זיי אליין בלייבען עהרליך, פערקויפען נישט דעם אמת פאר א גראשען און שטעהן נישט צו צו יענע לייט, מיט וועלכע זיי זיינען פריהער געוועזען קאנטרע, פאר זייערע קרומע גענג; עס איז נאך גוט, אז זיי לויבען נאך האטש נישט דיא דאזיגע לייט פאר דער גאנצער וועלט און זידלען נישט אפ, שיטען נישט אפ מיט פריסעק זייערע פריהערדיגע גוטע פריינד.... מיט דיר וועט עס אויך אזוי געהן. אצונד ביסט דוא יונג, היים וויא פייער, שפעטער א ביסעל וועסט דוא זיך אפקיהלען, וועסט מיך פערגעסען און גאנץ רוהיג שלאפען, וואס וועט דיך אנגעהן אזא בידנע שקאפע? שפעטער, נשקשה, וועסט דוא ווערען קעלטער און שטילער. דאס איז שוין אזוי על פי דרך הטבע אי ביי מענשען אי ביי בהמות. קוק א שטייגער אן א מינדסט קעלביל, וויא אזוי שטארק זיא דריגעט מיט דיא פיסלעך, וויא אזוי שטארק זיא פארדרייסט דעם עק און שפרינגט, נאר א מחבל. קוק זשע אבער דאס אייגענע קעלביל טאקי אן שפעטער, ווען עס ווערט איין אקס, וויא שטיל עס איז, וויא עס געהט איינבויגענדיג דעם קאפ אין דעם יאך. וואס מאכט עס אויס? איטליכער חלעבין ווערדט שפעטער איין אקס....

— חלעבין! האב איך זיך אנגערופען נאך מיט מעהר פייער, דוא האסט אין מיר, חלעבין, א טעות! אי דוא זאלסט וויסען, וואס ביי מיר אין הארצען איז, וואס איך האב שוין פאר דיר געטאן און דיינק נאך עפּיס ווייטער צוטאן!

— „וואס דוא האסט געטאן און וואס דוא דיינקסט ווייטער צוטאן!" רופט דיא שקאפע פארוואונדערט זיך אן. דערצעהל אדרבה, דערצעהל, לאמיר הערען.

איך האב אקענען א פאר מינוט זיך געבאברעט אין דער בוזעם-קעשענע און ארויסבעקומען פון דארט געשריבענע פאפירען.

אט דאס, טאך איך מיט איין ערענסט פנים, ארויסנעהמענדיג א בויגען פון

דיא פאפירען, אָט דאס וועט דיר בעווייזען, אז איך האב ליב טאקי צו מאז, נייערט נאר אָפּקומען גלאַט מיט ריידען אליין, אזוי וויא אנדערע. דאס איז מיין בריעף, וואס איך האב מכח דיר, פארשטעהסט־דוא מיך, געשריבען צום קאָמיטעט פון דער חברה „צער בעלי החיים“, נאָכדעם אז איך בין בעקאַנט געוואָרען מיט דיין ביטערער לאַגע.

דיא שקאפּע מיינע שטעלט אויף דיא אויערען און איך לייען איהר אויף א קול מיין בריף מיט דיא ווערטער:

„דיא מדה פון רחמנות איז אזוי גרויס און אזוי שטארק אין דער מאָדע היינ־טיגע צייטען, אז מענשען האבען אנגעהויבען רחמנות צוהאבען, נישט נאר אויף מענשען אליין, היינו: זיי נישט פיינט צו האָבען, נישט צו פּייניגען, נישט צו פארדרעהען זיי דעם קאָפּ מיט דעם לעבען, וויא אין דיא אלטע יאָהרען, נאר איטליכען צובעטרא־כטען פאר א ברודער, פאר א חבר, פאר א פריינד, גאָר קיין שום חילוק נישט צו מאכען פון וועלכער לאַנד און פון וועלכע נאמנה ער מעג זיך זיין; נישט נאר מיט מענשען אליין, זאג איך, האט מען היינט אָנגעהויבען זיך צובענעהען מיט רחמנות און מיט מענשליכקייט, נאך מעהר אפילו מיט בהמות, אפילו מיט זיי בעגעהט מען זיך היינט מיט בארמהערציגקייט און מען בעטראַכט זיי פאר גאטס בעשעפעניש, און וואס דעריבער פארדינט טאקי מיט רעכט היינטיגע צייט דעם נאמען: „דיא צייט פון מענשליכקייט“.

— מליצה, מליצה, מליצה! פאלט מיר דיא שקאפּע אריין אין דיא רייד מיט געשפּעט. זעהר שיינע מענשליכקייט! האסט נעמזעגט אויך צושטעלען. אז היינט נעהמט איינער ביי דעם אנדערען ארויס דאס לעבען זעהר גרינג, גיך און באלד, מיט גוטע ביקסליך און קלוגע המצאות, וואס דער בארמהארצעדיגער דור האט, לטובה פאר דיא מענשען, אויסגעטראכט!

— ווארט נאר ווארט, שריי איך פארפלאַמט, און לאז זיך דינען! וואס טויג מיר, וואס דוא רעדסט! הער אָקאָרשט ווייטער, ווייטער, און זיי מיך נאר נישט מבלבל. ביי וואס בין איך געבליבען שטעהען? יאַ ביי דעם:

„היינטיגע צייט פארדינט מיט רעכט דעם נאָמען: דיא צייט פון מענשליכקייט.“ דער כבוד פאר אזעלכע מדות טובות קומט אייך, רבותי, אייך, טהייערע, דימענ־טיגע און גוטע מענשען, אייך פיהרער פון דער בעריהמטער חברה „צער בעלי החיים“! דורך אייך זענען דאָך געהאָלפען געוואָרען אזוי פיל לעבעדיגע בעשעפעניש, אזוי פיל בהמות, אזוי פיל עופות, דורך אייך בענעהמט מען זיך שוין היינט מיט זיי בעסער, מענשליכער. אויס מאָדע, פּייניגען, שלאָגען, אנטאָן לייד! אומעטום,

אויף אַלע וועגען, אויף אַלע שטראָזען, אין אַלע שטעדט, אין אַלע דערפער, אין אַלע לעבער, זענען דאָך היינט דאָ אייערע בּאַרמהערצעדיגע משולחים, גוטע, פאַרשטענ־דיגע חברה־לייט, וואָס גיבען גוט אַכטונג און רעכנען זיך מיט איטליכען אָפּ פאַר א מינדסטע בעליידיגונג. חלילה־וחס מען זאל היינט בעליידיגען!....

— מליצה, מליצה, מליצה! האט דיא שקאַפע ווידער איבערגעשלאָגען מיר דיא רייד מיט א גרויס געשפּעט. אז וואויל איז אייך, לעבעדיגע בעשעפעניש! אז וואויל אייערע קינדער, וואס איהר לעבט אין אזא דור, וואס גוטע חברה־לייט זאר־גען זיך פאר אייך! טאנצט בהמה׳ליך, טאנצט!.... אין דער באַינע, זיי מוחל, געה אריין, ווערסט־דוא הערען א קאָנצערט, ווערסט הערען און זעהען, וויא היהנער, גענז, אינדיקעס וכדומה זינגען, שפּרינגען און צאַפּלען זיך פאר גרויס פרייד! דאָרט שטעהט גאַטס בן־יחידיל, דער מלך פון אלע בעשעפעניש, עפּיס א שוחט׳ל, א פרום מענשיל, ער מאכט א ברכה, גיט א חיק א האהן, און באלד טאקי, אין דער הייסער רגע, פליקט ער איהם אויס דיא גאנצע פעדערען. דער האָהן שרייעט אָמן אויף א קול, און פארגעהט זיך אזש פאר גרויס תענוג. ער ווארפט זיך, ער צאַפּעלט־זיך נאקעטערהייט, א מאל טאקי א גאנץ היבשע צייט, ביז דיא נשמה געהט איהם אויס, און אויסגעהענדיג טוהט איהם משונה הנאה, וואָס ער האט א זכיה, אין איינעם מיט אלע היהנער פון דער שטאדט איבער צולאזען זיינע פעדערען בירושה דעם גוטען, דעם פרומען, דעם בּארמהארצעדיגען שוחט׳ל.... גענוג אָנגעפּאַקטע זעקליך מיט פעדערען האב איך נעביך אין גלופּסק, ביי דיא שוחטים, איבערגעפיהרט. פון דער דאָזיגער ירושה, אזא טהייערע, גילדערנע ירושה— אָדער וויא ביי זיי הייסט עס חזקה־פעדערען — האב איך גענוג געשוויצט גוט פארשווארצט געוואָרען, עס טוהט מיר פון איהר וועה דיא ביינער!

— עט, עט! האב איך זיך אָנגערופען, פאַרפּלאָמט און פאַרפּאַליעט פון דעם לייענען. עט, וואָס איז דאָס פאר א שייכות? דוא פאַרשטעהסט חלעבין נישט דעם גאנג פון שרייבען, האסט דריגען נישט קיין געפיהל הער בעסער ווייטער, ווייטער, וואס ווייטער שטעהט געשריבען! שוויג בעסער און הער מיט קאָפּ, וואָס איך לייען. אָט וואָס איך שרייב ווייטער:

„און אזוי וויא איך האב דעם כבוד אויך דאס גרויסע גליק איינגעקויפט צו זיין אין דער חברה, בכן איז אויף מיר מוטל אייך צו מעלדען מכח גאָטס א בעשע־פעניש, וואס עס האט עפּיס גאר קיין נאָמען נישט, וואס איך ווייס אסור אליין נישט, וויא איך זאָל עס אייך דאָ אָנרופען. זאָל איך עס אָנרופען קליאטשע, אין עס דאכט זיך — לאָכט נאָר נישט, איך בעט אייך — איז עס עפּיס א מענש,

לאמיר זשע עס אגרופען מענש, איז עס, דאכט זיך, א קליאטשע! נאך א מאל, רבותי, לאכט פון מיר נישט! איך טראכט עס נישט אויס פון דעם קאפ. פשוט איז פשוט דאס מין בעשעפעניש לעבט אויף דער וועלט. עס איז א קליאטשע, נאר עפּיס האט עס געפיהלען און אלע פּאסטעמקעס, אקוראט וויא א מענש. אז מען זאל דאס נעהמען על פי חקירה, קען מען אפילו אויסוויזען, אז „אין כל חדש תחת השמש“, דאס הייסט, אויף דער וועלט טרעפט זיך אזעלכע זאכען. וואס זענין דען געוועזן דיא פאריער, א שטייגער, אין אינדיען? טאקי עפּיס מיני מענשען, פאר־רעכענט אזוי פיל וויא דיא הינט... וואס זענין דען געוועזן יענע, וועלכע עס האבען א מאל געארבייט „פאנשטשענע“ — דארט אין אמעריקא? אויך עפּיס נישט קיין מענשען, נישט קיין בהמות, נית־דא געדאכט! וואס בעדארפט איהר מעהר, האט דען ערשט נישט לאנג איינער א גרויסער יעזואיט, פּאטער בורגשטאללער אין דער שטאדט פעלדקירך, פאר גרויס כעס נישט געשטעלט דעם בעריהמטען חכם אלעקסאנדר פאן הומבאלדט אין דער מדרגה פון דיא בהמות? ער האט פשוט געמאכט דעם דאזיגען חכם פאר א פיה, פאר א בהמה! א נס וואס מען האט בעצייטענס זיך ארומגעקוקט, זיך שטארק אויסגעלאכט, איז דערפון גארנישט געווארען.... נאר איך וויל מיך דא אבער נישט ארייגלאזען אין חקירות, אין דיא הויכע דרכים. אזוי צו אזוי, נאר הנה זייט וויסען, אז אין אונזער קאנט איז דא א מין בעשעפעניש, וואס עס קומט געביך שרעקליך אפּ. דער וואס בעדארף ארבייט דערמיט מעשים, האט פון דעם הנאה; עס געהט אין דעם יאך און טראגט משא איבער דיא קרעפטען. פון־דעסטוועגען בענעהמט מען זיך מיט איהם זעהער שלעכט, היינו: מען האלט דאס בעשעפעניש אפּגעזונדערט פון דער שטאדט־טשערעדע, גלייך וויא עס איז א זאראזע. לאז עס ערגיץ חאפּען א לעק, עפּיס א ביסען, רייצט מען אן הינט, מען שרייעט גוואלד, עס געהט אין שאדען און עס שיטען זיך אויף דעם שלימזל קלעפּ פון אלע זייטען. א סך חברה־לייט זעהען עס צו און — א חידוש! — זיי מאכען זיך נים וויסענדיג גלייך וויא אזעלכעס איז הפקר און געהער זיך בכלל מיט דער חברה נישט אן. איך האב מיך געפּריווט א פאר מאל פאר איהם ארויסשטעלען זיך, האב איך געהאט מיין עהרליך אויסקומע־מעניש. גוואלד, וועל איך שרייען, וואס טוהט זיך דא אזוינס?! אנגענומען איז דער סברא, אז דאס בעשעפעניש, פון וועלכען איך שרייב דא, איז טאקי נישט מעהר וויא א קליאטשע, אוועקגעלייגט שוין אלע אנדערע זאכען אין דער זייט, אבער פארט איז זיא דאך גאטס א בעשעפעניש, נישט ערגער פון אנדערע קליאטשעס. עס איז אויף איהר נעביך אויך א צער בעלי־החיים!....

און איהר בארמהארצעדיגע נבאים פון דער טהייערער חברה, וואס אייער רחמנות איז אזוי גרויס אויף אלע חיות, אויף אלע בהמות, דערבארמט אייך אויף דער ויסטער, אומגליקליכער קליאטשע! שטעהט איהר ביי אין איהרע נייטען און נעהמט זיך אן איהר קריוודע. שפרייעט אויף איהר אויס אייערע פליגלען און לאז זיא דורך אייך אויך געהאלפען ווערען. לאז זיא, שלימזלדיגע נעביך, אויך וויסען אז היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חברה „צער בעלי־החיים!“

10.

ווער איז איהר שולדיג?

דיא לעצטע ווערטער פון מיין בריף: „היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט, עס איז דא א חברה צער בעלי החיים!“ האב איך אויסגעלאזט אויף א קול, אזוי הויך, אזוי שטארק, אז עס האט אזש געהילכט אין דעם גאנצען וואלד, גלייך וויא דיא אלע בעשעפעניש דארט האבען אנגעקוואלען הערענדיג אזעלכע ווערטער, פאר שמחה זיך ארומגענומען, איינער דעם אנדערען געזאגט מזל טוב מיט אזא גוטער בשורה און א געשריי געטאן; עס זאל לעבען און געזונד זיין דיא חברה צער בעלי־החיים! דעם נאמען פון דער חברה האב איך באמת געהערט זיך אפרופענדיג גאנץ קלאהר אין דעם וואלד. דיא שקאפע אבער האט געשוויגען, געשאקעלט דעם קאפ און געקוקט אויף מיר מיט א שמייכעלע, עפּיס וויא איינער זאגט; אי, ביסט דוא א לעקיש!... מיך האט דאס אפילו אביסיל פארדראסען, איך האב אבער ביי מיר גע־טראכט: עט, זיא האט אין שרייבען א קליינע ידיעה... פארט, לא עליכם, אזוי פיל יאהר א קליאטשע.

איך האב מיך א קראטץ געגעבען אין דער פאטיליצע, צונומען נאך א בויגען פאפיר און געלייענט דאס, וואס דער קאמיטעט פון דער חברה האט מיר געענט־פערט.

„אין אונזער תשובה אויף אייער בקשה מכח דער קליאטשע, אדער דעם בעשע־פעניש, וואס מיר קענען נארנישט פארשטעהען, וואס פאר א מין שלימזול דאס איז, זענין מיר, קאמיטעט פון דער חברה „צער בעלי־החיים“ אייך, ליבהארצעדיגער האר, מודיע, אז חוץ אייך זענין שוין צו אונז אנגעקומען א סך פראשעניעס פון פאר־שידענע מענשען אלץ מכח דער דאזיגער קליאטשע. א טהייל קלאגען זיך אויף דיא דאזיגע, וואס פיינינגען זיא, בעשרייבען איהר שלעכטע לאגע און בעטען רחמים, אז מיר זאלען געבען בפירוש א בעפעהל צו אונזערע חברה־לייט, אומעטום, וואו דיא קליאטשע געפינט זיך, זאל מען מיט איהר זיך בעגעהען מענשליך, אזוי וויא מיט

אלע אנדערע בהמות און בעשעפעניש, וואס שטעהען אונטער אונזער שוטץ, נאר אהן א שום אונטערשייד; מיר זאלען איינמאל פאר אלע מאל אנזאגען, אז אין דעם דין פון רחמנות זענין נכלל אלע בעשעפעניש גלייך, אפילו דיא קליאטשע אויך, און ווען מען וועט זעהן וויא עמיצער בעהאנדעלט זיא שלעכט, זאל מען מיט איהם טאקי אויף דעם ארט זיך אפרעכנען כפי הזאקאן. צווישען דעם דאזיגען טהייל געפינען זיך אויך אי אזעלכע, וואס מאכען פון דער קליאטשע א גאנצען פירוש, פלאפערען און פלוידערען איבער איהר עפים משונה ווילדע הגדתות, פונקט מחילה, וויא איהר, ליבהארצעדיגער האר. אקעגען־זשע ווידער א טהייל שרייבען פארקעהרט. „איהר קענט נישט און איהר בעדארפט נישט“, זאגען זיי צו אונז, „זיך אויפשטויסען מיט דיא דאזיגע, וואס דערלאנגען אזעלכער א מאל א קלאפ. דער קלאפ איז זעהר נעהטיג, מען קען נישט אויסקומען אנדערש“. לויט זיי זאגען, פיהרט זיא זיך אויף עפים זעהר ווילד, איהר גאנצער הילוך איז נישט וויא עס בעדארף צו זיין. וויל מען זיא איינשפאנען, ווא דער שטיינער איז, שטעלט זיא זיך אויף דובאם, זאנט קוממיות, — פארקוקט מען זיך א מאל, שפרינגט זיא ארויס פון דיא האלאבלעס, ווארפט פון זיך אראפ דיא גאנצע משא. האט ליב שטילערהייט א בריק צו טאן, א ביס צו טאן קליינע קינדער. זיא מוז אויף זיך האבען א בייטש, אהן א שמיטץ איז גאר אוממעגליך מיט איהר אויסצוקומען. היינט דערצו איז זיא נאך אומריין. עס היינגט איהר נאך א לאנגע קאלטענוואטע גריווע, עס יאטרעט זיך איהר עפים אויף דעם קאפ, איז יאדעשליווע. מען קען זיא אויף קיין סברא נישט לאזען זיין צווישען אנדערע פערד, זיא וועט זיי נאך זיכער זאראזען. און וואס צום ארבייטען איז נוגע, טויג זיא בשום אופן נישט צו איטליכער ארבייט, נאר עפים צו געוויסע, נישט קיין שיינע מלאכות. צו דיא אלע מעלות האט זיא נאך שטארק ליב צוגעהען אין שאדען, נישט איינמאל פארנעהמט מען זיא צווישען תבואות, וואס זיא פרעסט, צוטרעט זיי און טהוט דערמיט דיא פויערען נעביך שרעקליכע הזקות און, בשעת אנדערע פערד, א סך שעהנערע, בעסערע פון איהר, פיטערען זיך גאנץ פיין, וויא עס געהער צו זיין, אויף דעם גרינעם גראז. עס איז דעריבער מסוכן אזעלכע צו האלטען אין דערפער. איהר בעדארפט אייך חלעבין גאר נישט ווייסענדיג מאכען, נישט זוכען זיך צו יענעם, וואס איז א מאל זיא מכבד מיט א קלאפ. נישט אויף איטליכען קען דיא חברה רחמנות האבען. זיא פארדינט נישקשה דעם קלאפ. זיא איז איין אנשיקעניש, א פלאג פון זיין ליבען נאמען!“

ביי דער קליאטשע נעביך האט זיך ארויסגעריסען א זיפץ טיף פון דעם הארצען. זיא האט אויפגעשטעלט דיא אויערען, אויפגעעפענט דאס מויל, הערענדיג

אזעלכע מסירות, אזעלכע בלבולים אויף איהר. איך האב אביסיל מפסיק געווען, בכדי צו חאפען דעם אטהעם, דערנאך האב איך ווייטער געלייענט:

„נאכדעם אז מיר, קאמיטעט, האבען גוט אויסגעהערט ביידע צדדים און פון אונזער זייט אויך פארנומען וועגען דער קליאטשע שטילערהייט „סוויעדיענעס" דורך אונזערע חברה-לייט, האבען מיר דיא גאנצע „דיעלע" מכח איהר מיט אלע פאפירען איבערגעגעבען א בעזונדער קאמיסיע, זיא זאל עס ריכטיג בעקלעהרען און געפינען גוטע מיטעל, וויא מען זאל דיא זאך פארבעסערען. דיא קאמיסיע האט אין דער זאך שטארק געארבייט און פון איהר זייט אויך חוקר ודורש געווען ביז זיא איז ברוך השם געקומען אויף א שטיינער.

— עס וועט שוין א מאל איין עק א סוף נעהמען דיא פוסטע רייד ? האט דיא קליאטשע א פרעג געטאן, עס ווערט חלעבין נישט גוט הערענדיג.

— נישקשה, וועסט באלד הנאה האבען, האב איך נעענטפערט און ווייטער געלייענט :

—אין איהר „דאקלאד" האט דיא קאמיסיע אונז פארגעלייגט איהר חות-דעת מיט דיא דאזיגע ווערטער : קודם-כל, זאגט זיא, זאל מען דער קליאטשע אראפ-נעהמען דיא קאלטענעס, לאז זיא באמת ווערען אביסיל ריינער. בכדי אויסצומיידען א סך סכסוכים וועגען דעם ענין און צופארבעסערען איהר צושטאנד אויף להבא, מוז מען נאך אונזער מיינונג, זעהען, זיא זאל נישט זיין אזוי פארגרעבט, מען בעדארף איהר שטעלען א גאנץ — זיא בילדען און אויסלעהרנען וויא צו שטעלען א פוס און נאך זאכען, דענסטמאל ערשט לאז זיא זיך בענוטצען מיט אונזער רחמנות ; ערשט דענסטמאל, אז זיא וועט קענען דיא אלע קונצען, וועלכע מען פארלאנגט פון א געלעהרענטער קליאטשע, דענסטמאל וועט דיא חברה איהר ביישטעהן אין נישט צולאזען, מען זאל זיא גראב בעהאנדלען, דערוויל מוז מען אכטונג געבען, אז פון דיא פעלדער מיט תבואות לאז זיא, בכל האופנים, זיין אביסיל דערווייטערט, טאקי פון איהר טובה וועגען. דאס הייסט, וויא דיא מעשה איז, געהט זיא, אדער געהט זיא נישט אין שאדען, דערוויל לאז מען אויף איהר נישט אנפאלען....

„דער דאזיגער פלאן פון דער קאמיסיע איז אנגענומען געווארען און מיר האבען שוין פון אונזער זייט געטאן אלסדינג, וואס מעגליך איז, איהם, מיט גאטס הילף, אין קורצער צייט אויסצופיהרען.

„אינדעם אז מיר זענין אייך דאס מודיע, קענען מיר זיך נישט איינהאלטען נישט צו דאנקען אייך, בארמהארצעדיגער האר, פאר אייער געטריישאפט, מיט וועלכער איהר דינט תמיד דער חברה, און פאר אייער גרויס רחמנות, מיט וועלכער

איהר וארנט זיך שטענדיג פאר דיא אומשולדיגע, אומגליקליכע בעשעפעניש נעביך. דער קאמיטעט נישקשה האט איין אויג און פארשטעהט אזעלכע ניטצליכע מענשען וויא איהר צו שעטצען. א. ז. וו.״

מיין קליאטשע איז געלעגען שטיל און נאך דעם לייענען מעהר נישט גערעדט קיין ווארט. איהר דאזיגער שטילשווייגען האט מיך איבערגעשראקען. עס איז מיר איבערגעגאנגען אין דער מחשבה, טאמיר האט איהר דאס לשון אפגענומען. באלד וועט פון דער העלער הויט עפּיס א לץ ארויסשפּרינגען און מיט איהר פארשווינדען ווערען. פּלוצלים האב איך טאקי דערהערט עפּיס א קול אין וואלד און בין פאר־ציטערט געווארען. וויים איך וואס אין א וואלד קען זיך מאכען! אפשר איז עס א נישט גוטער, אפשר א וואלף און אפשר גאר א גזלן! איך האב מיך א חאפּ געטאן צו דער בוזעם־קינשענע, זיך ארונטערגערוקט בעסער אונטער דיא צווייגען און געזע־סען איז שרעק, אין איינע צרות. דאס קול האט ווייטער ווייטער געלאזט זיך בעסער הערען און נאך אין א פּאר מינוט איז פון דעם וואלד ארויסגעפאהרען א פויער מיט א גרויסע פוהר האלץ. ער האט געשריען, געפּלוכט און געשאלטען, געשלאגען טויט שלעק זיין קליין פערדיל נעביך, וואס איהם איז שרעקליך שווער געוועזען צו־שלעפּען אזא משא און פלעגט זיך אלץ אפּשטעלען. עס איז מיר אראפּ וויא א שטיין פון דעם הארצען, אז איך בין ארויס פון דער סכנה, האב א שמייכעל געטאן און בין מיר געבליבען זיטצען רוהיג.

— באמהארצעדיגער האר! האט דיא שקאפּע מיינע צו מיר זיך אָנגערופען, וויא קענט איהר זיטצען אזוי רוהיג, בשעת יענער שלאגט דארט זיין פערדיל נעביך? וויא קענט איהר, רחמנות׳דיגער האר, אזעלכס רוהיג צוזעהען?

איך האב מיך פארשעהמט פון דיא ווערטער און מיך געלאזט צוגעהען צו דעם פויער מיט דעם פוהריל.

— טשויעש! זאג איך צו איהם. פאר וואס שלאגסט־דוא אזוי דאס פערדיל נעביך? א רחמנות, מען טאהר אזוי נישט שלאגען.

— שטאַ ווין טאם קאזשע נעמאַזשנאַ! האט דער עריל שטארק פארוואונ־דערט געענטפערט און זיך גענומען ווייטער צום פערדיל נעביך.

— איך וועל דיך אסור נישט לאזען שלאגען. מאך איך שוין טאקי אביסיל אין כעס.

— ווער הערט דיך? וואס פאר א פראווע האסט־דוא זיך צו מישען און נישט לאזען מיך, צו שלאגען מיין חודאָבע?

— איך בין איינער פון דער חברה „צער בעלי החיים״! האב איך געענט־

פערט מיט נדלות און געמיינט, דער ערל וועט זיך איבערשרעקען און אראָפּהאָפּען דאס היטעל.

— דער רוח זאל דיך וויסען מיט דיין חברה! טשעפּע זיך אָפּ משוגענער, צו אלדע שווארצע יאָהר! איך האָב דאָ נישט קיין צייט צו טענהן. דעם וואגען האלץ בעדארף איך ברייננען אין דער שטאדט נאך גאנץ פריה.

— דאס פערדיל אבער קען נישט שלעפּען אזא אנגעלאָדענעם וואָגען.

— נוא, שפּאן זיך איין און העלף איהם שלעפּען, אז דוא ביסט אזא װאוילער.

— ווארף אראָפּ אביסיל האָלץ.

— בעצאהל מיר, וועל איך אראָפּווארפען.

— הערסט־דוא חכם! בעצאהל איהם! פאר וואס זאל איך דיר בעצאהלען?

— צי ביסט־דוא משוגע, צי שכור, צי ביסט־דוא א לץ, צי וואס? טפוא! טשעפּע זיך אָפּ, זלודניע, צו אלדע רוחות! רופט דער ערל זיך אן שטארק אין כעס און טהוט א שמיץ דאס פערדיל.

-- איך בין א חברה מאן! איך וועל דיך נישט לאזען, הערסט־דוא?

— איך וועל דיר ברעכען א ביין, משוגענער! צו אלדע שווארצע יאהר מיט דיינע חברות! האט דער פויער געפלוכט, געשאָלטען און שוין געהאט בדעה מיך א שמיטץ טאן מיט דער בייטש.

איך בין נישט טויט, נישט לעבעדיג אנטלאָפען און האב זיך געזעצט אויף מיין פריהערדיג אָרט.

11.

לעהרנען זיך טאנצען.

א היבשע צייט בין איך מיר געזעסען שטיל און דער צונג האט מיר זיך נישט געלייגט צו ריידען אווארט. דערנאך האב איך מיך אביסיל אויסגעהוסט און א פרעג געטאן דיא קליאטשע:

— הא, וואס זאגסט־דוא צו דער חברה? וויא גוט, וויא פיין זיא איז, וויא זיא האט דיך אין זינען און וויל פארזארגען דיין תכלית! זיא וויל דיר פארריכטען דאס מזל, אז ווייטער זאל מען דיך אזוי שלעכט נישט בעהאנדלען. נאר דאס ווענדט זיך אבער אויך א סך אן דיר. דיין גליק, דיין בעסערע מערכה הייגגט פיל אפּ פון דיר אליין. ווען דוא וועסט פאלגען, אננעהמען אלע פּאַסטעמקעס, אלע געגנג פון געלעהרענטע פערד, וועט דיר, אם ירצה־השם, שפּעטער זיין גוט. אנשטאט דיא גראבע מלאכות וועט מען דיך געברויכען צו שיינע און גרינגע ארבייט. ווער

ווייסט, וואס מיט דער צייט קען זיך מאכען? עס קען נאך ווערען פון דיר לייט און זאָלסט בעקומען גאר איין אנדער פּנים. הא, וואָס זאָגסט דוא?

איך בין ביי מיר זיכער געווען, אז דיא קליאטשע וועט נאָר אנקוועלען פון דער בשורה. עס וועט איהר פּשוט א שטיק געזונד צוקומען, הערענדיג אזעלכע ווערטער. זיא וועט זיך אָנהאפּען, וויא מען זאגט, מיט הענט און מיט פיס און פאר גרויס שמחה אפּגעבען א דאנק און א לויב דעם, וואס איך האב דיא הענט נישט געוואשען, וויא אויך מיר, זיין שכיח, וואס האב איהר אנגעזאגט אזא גוטע בשורה. איך בין זיך מודה, אז מיר טהוט עפּיס משונה ווילד הנאה ווען איינער דאנקט מיר פאר א טובה, וואס ער האט פון מיר, אדער דורך מיר, געהאט. עפּיס פיהל איך מיך דענסטמאל, אז איך בין זיין האר און ער איז מיין קנעכט, איך בין דאס דער פיינער מענש, דער בעגליקער, דער בעל רחמים, דער בעל-טובה און ער איז עס ..... א נעביך.... מיר, פארשטעהט זיך, קומט אלסדינג, מיר קומט אי געלט אי אלע תענוגים, און איהם וואס?....לאז ער זיך פרעהען וואס אזא מענש, וויא איך, האט אויף איהם רחמנות געהאט און איהם עפּיס נעגעבען. ער וואלט דאך פון מיר נאך געקענט חאפּען גאר א פּסק. א שטיינער ער זאל געווען אריינגעקומען צו מיר און גע-בעטען עפּיס א זאך, וואס איהם בעריהרט עס אין דעם לעבען, ביי מיר אבער איז דאס גאר א שפּאַס, דענסטמאל האט מיר גראד געקענט אויסקומען, אויף איהם קרום א קוק צו געבען, זיך נישט צו לאזעןריידען און צו פארדרעהען מיט דער נאז אזוי, אז ער וואלט קוים דיא טהיר געטראפען. מיט איין קוק וואלט איך איהם דערקוועטשט, וויא א פליג, און זיינע אלע האפנונגען, מישטעהענס געזאגט, צערי-סין וויא א פּויטינע. אין גאנצען האט עס זיך געווענדט טאקי נאר אין איין האר.— בשעת אזעלכער דאנקט מיר פיהל איך, וויא גרויס א פּנים איך בין. עס דאכט זיך מיר דענסטמאל, גלייך וויא ער איז מיר מודה אויף דיא ברכות, גיט מיר אפּ דיא וועלט, אויך יענע וועלט און זיך אליין האלט ער מיט רעכט טאקי פאר א נארנישט. מיר, פארשטעהט זיך, קומט א גרינג לעבען, אהן מיה, אהן זארג. דארויף בין איך דאך א פיינער, איידלער מענש, און איהם.... איהם איז עפּיס איין אנדער זאך... מיר זענין טאקי ביידע פלייש און בלוט, פון דעסטוועגען איז נאך א גרויסער חילוק צווישין בלוט און בלוט, איידעל בלוט איז פארט עפּיס אנדערש. היינט איז טאקי אונזער ביידענס טבע אויך נישט גלייך, איך בין געוועהנט גוט צו לעבען מיט אלע תענוגים; זאל מיר נישט זיין צו דער צייט דאס גלעזיל קאווע, דאס גלע-זיל טהע, אדער לאז מיר צו מיטאג נישט דערגעהען עפּיס א געריכט און לאז איך מיך איין איבערינען בייג טאן בין איך פּשוט אוים מענש, ער אבער איז געוועהנט

נעוואָרען צו האָרעווען, ער איז פאַרגראָבעט, אָהן א שום נעפיהל. איין אָרם־מאַנס קישקע קריובט נאָר נישט איבער; האָטש דאַר ברויט, האָטש קרעמענעס, אַבי עסען.... וויא קומט ער צו מיר? בשעת עפּיס א נעמיין מענשיל, עפּיס א נויט־בעדערפטיגער דאַנקט מיר מיט א ציטערדיג קול, שטעה איך און שמייכעל מיר אביסיל, עפּיס זעהר משונה, וואָס לאָזט זיך גאָר נישט צו בעשרייבען. עס ליגט אין דעם שמייכעלע אי עניות אי גדלות, אי כלומר׳שט ערענסט אי געשפּעט, אי צופֿרידענהייט אי א שטופּ פון זיך אויף א מייל, אי מהיכא־תיתי א רחמנות אי מהיכא־תיתי א רוח אין דיין טאַטען, אי רשות יענעם צו ריידען אי אַנצוהערעניש: פון דעסט־וועגען דרך ארץ! אז איך שענק איהם דענסטמאָל א קוק, דאַכט זיך מיר, ער איז זיך פשוט מחיה; שענק איך איהם נאָך עטליכע ווערטער, לאָז מיך צו איהם אַראָפּ און זאָג איהם פאַר גוטסקייט מוסר, וויא א שטיינער: מען בעדאַרף אַרבייטען, האָרעווען, פאַרדינען כשר דעם גראָשען מיט שווייס, מען בעדאַרף זיך נישט פוילען, מען בעדאַרף לעבען מיט חשבון; אָדער איך מיש מיך גלאַט אַריין, אויף גאָטס בע־ראַטה, מיט עצות אין זיינע זאַכען און זאָג מיר בויב־סברות, אַז אַזוי בעדאַרף מען דאָס און דאָס מאַכען, דאָס און דאָס שרייבען, אַזוי איז גוט, אַזוי איז שלעכט וכדומה דעות נאָר אָהן א שום טעם — דאַכט זיך מיר, קוועלט ער פּשוט און ער זאָגט אויף מיין איטליכס וואָרט נאָך אָמן און דאַנקט מיר פאַר מיין זיסען מוסר, פאַר מיינע קלוגע עצות. איך מיין, אַז אין דרינען זענען מיר גלייך א סך גבירים, א סך באַרמהאַרצעדיגע גרויסע לייט. איך דערקען עס תמיד אין זייער פּנים, אין זייער שמייכעלע, אין זייערע שיינענדיגע אייגעליך, אין זייער דבור, אין זייערע עצות און אין זייער מוסר־זאָגען. נאָך בעסער ווייזט זיך עס א מאָל אַרויס אין זייער האַנד געבען, דאַכט זיך אין פלוק וואָס איז אַזוינס א האַנד געבען? ביי פּראָסטע מענשליך איז דאָס פשוט, מען גיט יענעם דיא האַנד, מיט אַלע פינגער, וויא זיא איז, גאָר אָהן חכמות; ביי דיא פיינע מענשען אַקעגען שטעקט אין דעם האַנד געבען גרויסע חכמות. מען גיט זיא אויף פילערליי אָרטען, אין איטליכער אָרט ליגען גאַנצע הלכות, עס ליגט דרינען א גאַנץ לשון. בשעת איך בין געוואָרען א פיינער מענש האָב איך אוועקגע־לעהרענט דיא חכמות פון א האַנד געבען, א לאַנגע לאַנגע צייט. אַז גאָט וועט מיר שיינקען געזונד און לעבען, טראַכט איך אָפּדרוקען זעהר א דיקען ספר, אין עטליכע חלקים, מיט דעם נאָמען „חכמת היד״. דער ערשטער חלק שמיעסט פון נעהמען, מילא דאָס איז א גרינגע זאַך, איין כלל אויף תמיד, פאַר איטליכען גלייך, אַז נעהמען בעדאַרף מען מיט דער גאַנצער האַנד, און אויב עס לאָזט זיך איז מען זיך אומעטום נוהג צו נעהמען מיטביידע. דיא גאַנצע שווערקייט ליגט אין געבען. דאַרויף שטעלען

זיך אלע מפרשים, דריינען זענין דא מויזענט פירושים, און דאס איז דער עיקר אין דעם ספר. איך בין זיכער, אז דיא וועלט וועט פון דעם ספר א גרויסען נוטצען האבען, בפרט יענע מיני מענשעליך, וואס ווערען פלוצלים אויפגעריכט, וואס ווילען זעהר שפילען א ראליע, אין אלע זאכען נאכצומאן דיא גרויסע לייט, דיא פיינע בריות; וויא אויך יענע מיני נקבות, וואס ווארפען פלוצלים אין דיא עלטערע יאהרען פון זיך אראפ דעם שלייער, פוטצען זיך אויס נאך דער לעצטער מאדע, מאכען חן, בלאזען פון זיך זעהר שטארק און ווערען פון דער העלער הויט גאנצע דאמען!....

היינטינס מאל אבער איז מיר נישט בעשעהרט געווען הנאה צו האבען. דיא קליאטשע, וויינינג וואס זיא האט מיר נישט געדאנקט, האט זיא נאך, וויא עס האט אויסגעזעהען, אפילו נישט געוואלט הערען מיינע רייד. זיא האט זיך אוועקגעקעהרט גאר אין דער זייט און געגעסען גראז מיט אזא מינע, וויא זיא וואלט לחלוטין נישט געוואוסט אויב איך געפין מיך גאר דא לעבין איהר. דאס האט מיך אביסיל געארט, איך האב איהר נאך א מאל איבערגעחזרט מיינע פריהרדיגע ווערטער, זיא האט טאקי ווייטער זיך נישט וויסענדיג געמאכט און געטאן איהר זאך, וויא איינער רעדט: וואס ארט מיך, אז יענער פלוידערט? אז יענער וויל מיך לעהרנען? — אזא בעליידיגונג האב איך שוין נישט געקענט אויסהאלטען, וואס הייסט? עפיס נארעשקייטען דערצעהל איך דא? איך שמיעס דא מכח השכלה, מכח בילדונג!....

עס האט מיך אונטערגעטראגען, פאר וואס דאס איז ביי איהר עפיס נישט אזוי אנגעלייגט. איך האב זיך אויפגעשטעלט געשווינד אויף דיא פיס, מיך אומגעקעהרט מיט דעם פנים צו דער קליאטשע און איהר געזאגט א גאנצע דרשה.

— איטליכען איז בעקאנט, האב איך געזאגט מיט פייער, איטליכען, פון קליין ביז גרויס, איז בעקאנט, אז אלע חכמים פערגלייכען דיא בילדונג אדער געלעהרענטקייט צו דער ליכטינקייט: ותורה אור, און דיא געלעהרענטקייט איז ליכט, זאגט אויך דער פסוק. אבער דאס גראבקייט און דאס נישט־געלעהרענטקייט פערגלייכען זיי צו פינסטערנים. א געבילדעטען איז ליכטיג אין דיא אויגען, אין אלע זיינע רמ״ח אברים. דיא בילדונג גיט איטליכען, אקוראט וויא דאס ליכטיגקייט, גליק און לעבען. ווער עס איז נאר געבילדעט לעבט זעהר גליקליך אין עושר אין כבוד. ער האט תענוג פון דער וועלט און דיא וועלט האט גרויס תענוג פון איהם, איטליכער האט איהם משונה ליב, נעהם נאך איהם פשוט אויס. מען גיט איהם דאס שעהנסטע, דאס בעסטע, אפילו דאס טעלערעל פון דעם הימעל נעהמט מען איהם אראפ און מען טראגט איהם צו פון פייגעלמילך. הכלל עס איז איהם גוט, גוט, נאר גוט. גבירים, רייכע לייט, קוועלען פון איהם גאר אן, זענין פשוט זיך מחיה און לעקען דיא

פּינגער פֿון זיינס אַ וואָרט, איטליכער שלעפּט איהם צו זיך וויא אַ טהייערען בריליאַנט, און לאָזען זיי מאַכען אַ באַל, אַ סיטאַנ, אדער עפּיס אַ קעך־מעשׂיל, שטעהט ער ביי זיי אין צעטיל דער ערשטער וויא אַ שפּינעלע. זיי פאַרשטעהען, נישקשה, אַז טאַקי געלד איז שמעלט. היינט איז עס דאָ, מאָרגען נישטאָ, אָבער ער — ער אליין איז געלט, ער איז גאָלד און זילבער. וואס טויג איהם געלד? וואס טויג איהם צירונג? אַז ער אליין גילט וויא אַ מטבע, אַז ער אליין איז איין אבן־טוב! לאָז ער פּריוועט עפּיס בעטען אַ הלואה וכדומה דערפילען זיי תיכף־ומיד זיין בקשה מיט גרויס שמחה. וועלבער גביר, אַ שטיינער, וועלכער רייכער מאַן האָט אין זיין לעבען, אַ מאָל אין עפּיס אַ זאַך, אַ געבילדעטען אפּגעזאָגט? וועלכער, אדרבה וועלכער? — איך מיין טאַקי קיינער נישט! קלאָגט זיך אויף זיי גראַד אין דער זאַך עמיצער, איז ער זיכער אַ ליגנער, און אויב ער איז בעקאַנט פאַר נישט קיין ליגנער, מוז דריגנען אוראי עפּיס זיין, איינער דעם אנדערען האָט אַ פּנים נישט געמוזט פאַרשטעהען,ביידע האָבען געמוזט אַ טעות האָבען.... דיא אַריסטאָקראַטען, דאָס הייסט, דיא פיינע לייט, וואס פערדרייסען דיא נעז און בלאָזען פון זיך תמיד, גלאָט אַזוי אָהן אַ שום טעם; וואס פערלאַנגען, אַז איטליכער זאָל פאַר זיי האָבען אפשיי, צוליב זייערע מאָדנע הויזען, שטיוועלעטען וכדומה, צוליב זייער מבינות אויף שיינער סחורה און אויף אַלע געשמאַקע זאַכען, וויא אויך צוליב זייער גוטען מיטאַג, וואס אין איהם קומט אריין מעהר אביסיל פלייש מיט שמאַלץ און מעהר מיט אַ געריכט, וויא ביי דעם געמיינעם עולם — אָט דיא אפּגעפיינטע מענשעליך, זאָג איך, לויפען דעם געבילדעטען אַקעגען און גיבען איהם גרויס כבוד אפ. אפילו יענע מיני דאַמען, וואס מאַכען שטאַרק חן, אַזוי אַז ביים צוגעהען צו זיי אַ מאָל ווערט מען בטל, מען מינעט זיך עפּיס משונה, מען ווייסט נישט וויא מען זאָל שטעהען, וויא מען זאָל זיצען, וואו מען זאָל אהינטאָן דיא הענט; מען ווערט עפּיס אַזוי צומישט, אַז מען רעדט בוייבעריק און מען ווערגט זיך מיט איטליכס וואָרט, עס פאַרענדערט זיך עפּיס דאָס קול, עס רוישט עפּיס אין דיא אויערען, אַז מען הערט כמעט אליין נישט וואס מען רעדט; יענע מיני דאַמען, וואס אין זייער געזעלשאַפט בענעהמען זיך אפילו דיא גאַנץ וואוילע מיט עפּיס אַ געצוואונגענער אונגעצוואונגענהייט, דאָס הייסט אויף פּראָסט יודעש, זיי טהוען זיך אָן אַ כח, צווינגען זיך, אַז זייער בענעהמונג זאָל אויסזעהען נישט געצוואונגען, כלומר׳שט פריי; וואס מיינען, אַז זיי בעגליקען יענעם מיט אַ וואָרט, מיט אַ קוק; וואס טראָגען אויף דעם קאָפּ וויכטיגע זאַכען, גאַנצע בערג — אַ באַרג פרעמדע האָר און אַ וואַלד שמאַטעס־בלומען — אפילו זיי היינגען זיך אויף דעם געבילדעטען און קוויקען זיך מיט זיין איטליכס וואָרט. בעדאַרף עס דען טאַק

אזוי נישט צו זיין? זאגט עס דען אויך נישט דער פסוק? ער זאגט: אשרי אדם, אז וואויל איז דעם מענשען, מצא וועלכער האט געפונען חכמה, חכמה! פאר וואס? ווארום כי טוב סחרה, איהר האנדעל איז בעסער מסחר כסף, איידער מיט זילבער, בשמאלה, אין איהר לינקער האנד עושר וכבוד איז עושר און כבוד. נוא, בע־דארף מען נאך דען האבען א בעסערע ראיה וויא א פסוק?.... איך וויל דא נישט זעהר מאריך זיין, אויסצו־ווייזען פון דער וועלט וויא שלעכט, וויא ביטער און פינס־טער עס איז דיא נישט געלעהרענטע, וויא שלאף און דערשלאגען זיי זענין נעביך, וויא מען לאזט זיי ערגיץ נישט פשוט קיין קאפ אויפהייבען, וויא זיי ליידען און קומען נעביך אפ; ניין! איצט וויל איך דערפון נישט ריידען. איך וויל דא נישט מעהר בעווייזען וויא גוט דיא בילדונג איז און דערפון וויל איך ארויפקומען אויף דיר, דוא זאלסט פארשטעהען, וויא עס בעדארף ביי דיר שטארק אנגעליינט זיין דער פלאן, וואס מען וויל דיך....

נאר מיין קליאטשע אבער האט אין מיטען דעם שמיעס פלוצלים זיך אויפ געשטעלט און אוועקגעגאנגען ווייטער אביסיל, זיך גענומען עסען גראז, גאנץ קאלט־בלוטיג, קיין קוק אפילו נישט צו טאן אויף מיר. איך אבער האב נישט געוואלט שווייגען, עס איז מיר שוין געגאנגען אין נצחנות, עס האט מיך שוין טאקי גוט פאר־דראסען. עפים וואס בין איך א יונגעלע, וואס עפים בין איך? עפים פלוידער איך, וואס? איך האב איהר חאטש פון דערוויטענס, חאטש זיא האט נישט געוואלט הערען, אלץ געזאגט ווייטער מיין שמיעס מכח איהר און אויסגעלאזט אויף א קול מיט דעם פסוק: אם תאבו, אויב איהר וועט פאלגען ושמעתם און איהר וועט הע רען, טוב דאס גוטסקייט הארץ פון דעם לאנד תאכלו וועט איהר עסען!....

אפזאגענדיג דאס, האב איך מיד און פארשוויצט, מיט א פארפלאמט פנים און א געשוואלען הארץ מיך א ווארף געטאן אונטער דעם בוים.

12.

קיין טאנץ גערט נישט פאר קיין עסען.

דיא קליאטשע איז ביי מיר געווען שטארק אפגערופען נאך אזא אויפפיהרונג. איך האב זיא געהאלטען פאר א פערפא־ייניג פארפאלענע אייף אייביג. עס וועט שוין פון איהר קיין לייט נישט זיין. שונאים זענין א פנים טאקי גערעכט, א וועלט אי טאקי נישט משונע, מ תמא איז זיא טאקי א שלימזול, א פאר שלעפטע קרענק פון זיין ליבען נאמען. וואס וועל איך דא באמת טאקי זיך ניאנטשען מיט איהר? איך וועל נאר ווארטען אביסיל, האב איך געטראכט, ביז וואנען עס וועט רעכט טאנ צערען, דענסטמאל וועל איך מיר אליין אוועקגעהען, אפילו פארגעסען דעם וי־

געזונט אין מיט איהר זיך נישט געזעגנענען. לאז זיא זיך טאן וואס זיא וויל. מיר געהרען זיך מעהר שוין בכלל וכלל נישט אן.

און וויא איך בין מיר דא געזעסען אזוי אנגעבלאזען איז דיא קליאטשע דער־וויל נעהנטער אביסיל צוגעקומען, האט מיך עפים שטארק אנגעקוקט און א פרעג געטאן גאנץ רוהיג:

—יא, אין מחשבותין, פאר וואס ביסט דוא עס פריהער אזוי פון דעם פויער דארט, נישט טוט, נישט לעבעדיג אנטלאפען געווארען?

— ווער, איך? האב איך צומישט געענטפערט. איך? פאר וואס בין איך אנטלאפען געווארען, איך?

—יא, פאר וואס?

— עס! האב איך א מאך געטאן, א פויער בלייבט טאקי א פויער. ער האט מיך נאר געוואלט שלאגען!

— ווען?! האט זיא פארוואונדערט א געשריי געגעבען, דיך? סטייטש, פאר וואס האסט דוא איהם געשוויגען?

— וואס האב איך געקענט טאן? האב איך געענטפערט.

— א ז ז ז ו י! האט זיא געזאגט צוציוגען, אזוי! דוא קענסט גארנישט טאן!.... און דאס פערדיל נעביך האט ער טאקי אלץ געשלאגען! סטייטש, אויף די וועגען, אויף דיא שטרוזען זענין דען נישטא אייערע בארמהארצעדיגע חברה־לייט?

איך בין געבליבען צומישט און נישט געהאט וואס צו ענטפערען

— און דיא אומשולדיגע בעשעפעניש, דיא אומגליקליכע פערדליך ליידען א פנים אלץ טאקי נעביך! האט זיא ווייטער געזאגט, א פנים דיא דאזיגע שלימזול־ניקעס, וועלכע מען האט פריהער געפייניגט, פייניגט מען נאך אי איצינד! סטייטש, עפים איז דען הפקר א וועלט?

איך האב פון דיא ווערטער אראפגעלאזט דיא נאז.

— וואס הייסט, האט זיא גערעדט אלץ ווייטער, דאכט זיך, „היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חברה צער בעלי־החיים!“

איך האב איהר נישט געקענט קוקען אין דיא אויגען און אוועקגעדרעהט דעם קאפ.

בשעת דוא האסט פריהער ארויסגערעדט דיא דאזיגע ווערטער אויף א קול פון דעם גאנצען הארצען, האב איך, חלעבין, געמיינט, אז איצט איז זיכער משיח־צייט! אט נעהמען זיך צונויף אלע חיות און בהמות אין איינעם וויא ברידער, אט

ווערען וועלף „פאני בראמציע“ מיט שאף, לעמפערטען ווערען חבר מיט ציגען, איינער בעט דעם אנדערען מחילה פאר פריהערדיגע זינד, פאר אמאלדיגע נארעשקייטען, וואס ס'איז געווען איז געוועזן, פון היינט אן זאל געמאכט ווערען גוטע תקנות: דיא שארפע נעגעל מיט דיא שרעקליכע צייהן זאל מען אוועקליינען אויף דער פאלעצע, אויס מאדע צו פארגיסען בלוט, צו עסען יענעמס פלייש, נישטא מעהר קיין שטארקע מיוחסים, אלע זענין גלייך. מען לאזט ארויס א פרעהליך קול: אורא, אורא! עס איז משיח-צייט, און איך שלימזלדיגע קליאטשע, אט, אט וועט איך אויסגעלייזט פון אלע מיינע צרות!... בעדארף איך גאר פלוצלים דערזעהען וויא מען מאטערט, וויא מען שלאגט עפיס א פערדיל! — זאג מיר נאר, איך בעט דיך, וואס האט ער דיר געענטפערט?

— דוא שפעטסט פון מיר! רוף איך מיך אן מיט פארדראס.

— א פנים עס איז א טעות, האט זיא ווייטער געשפאסט, עס איז נאר א פורים-שפיל, א ריינע קאמעדיע, חלעבין! דא זיטצט א קאמיטעט פון א חברה „צער בעלי החיים“ זארגט זיך, שמיעסט פון רחמנות, פון מענשליכקייט, און דארט פלאגט מען טאקי דיא אומגליקליכע בעשעפעניש. ווער עס וויל לאדט אן דיא פערדליך מיט משא איבער זייערע קרעפטען און זעטצט פון זיי דיא נשמה ארויס. מען העלפט זיי נאר, וויא עס זעהט אויס, מיט א גוט ווארט, מיט א זיפץ, מיט א קרעכץ: ס'איז נאר א ריין טעאטער, חלעבין! היינטיגע צייט פארדינט טאקי מיט רעכט דעם נאמען: „דיא צייט פון קרעכצען, פון ריידן, פון פלוידערען!“

— דוא ביסט נאך צו אלע צרות א גרויסע שפעטערין. א ווערטעל זאגעריין! מאך איך מיט פארדראס. נעמוג חלעבין צו שפעטען בשעת מען רעדט מיט דיר ערענסט, בשעת מען שמיעסט מיט דיר מכח השכלה, מכח בילדונג.

— מיט מיר רעדט מען ערענסט? האט זיא מיט אימפעט א זאג געטאן. מיט מיר, זאגסט דוא, רעדט מען ערענסט? קאפ אין דער וואנד! אז דו ציהסט מיך פאר דעם צונג מוז איך דיר זאגען, אז דוא קומסט מיר פאר עפיס משונה ווילד, זעהר נארעש מיט דיינע בריוולין און מיט דיינע אלע ווערטער. נישט אנדערש טאקי, אז דוא ביסט פארריקט. מען זאגט, איך זאל מיך לאזען לעהרנען. פרעג איך דיך ערשטענס, חכם מיינער, פאר וואס הייסט מען עס דווקא מיר? ווייניג זענין דא אין דער וועלט א שטיינער נישט געלעהרענטע פערד, טאקי אמת פראסטע, נישט דערצויגען אין קיין שום זאוואד און פון דעסטוועגען, חוץ זייער שאדען, אזא לעבען אויף מיר געזאגט געווארען! צווייטענס, ווען איך קען אמת נישט דיא אנשטעלען, וויא דיא איידעלע, דערצויגענע פערד, אבער קיין גראב פערדיג קען מען מיך, דאכט זיך

פארט נישט רופען. און וואו שטעהט עס, אז איטליך פערדיל מוז דווקא האבען א דיפלאם פון א זאוואד? דריטענס, אויב איך קען נישט הייבען פיסליך און מאכען יענע אנשטעלען, וויא דיא זאוואדסקע פערד, אקעגען־זשע דערפאר האט מען פון מיר מעהר, א סך מעהר נוטצען וויא פון זיי, יענע זענין פטור פון אלסדינג, ווייסען ניט מעהר וויא דיא קארעטע, וויא דיא פאלעוואניע, מיט מיר אבער ארבייט מען מעשים, איך טראג אויף מיר אלערליי משא. וואו איז דען מיין פלייש, מיין לייב און לעבען? איך האב עס פארלארען אין דער ארבייט. וואס מען וויל מעג מען זיך זאגען, נאר איך ווייס ביי מיר, אז מיין מיה, מיין פראצע האט זעהר, זעהר פיל נוטצען געבראכט.... פערטענס, וואס פאר א שייכות, איך בעט דיך, האט עסען און דאס נעהטיגע בעדערפעניש מיט בילדונג? מיט וואס פאר א יושר קען מען יענעם נישט לאזען עסען, אטהמען פריי, סיידען ביז ער וועט זיך אויסלעהרנען עפיס קונטצען? איטליכס בע־שעפעניש, וואס ווערדט געבוירען, און קודם־כל א לעבעדיגע זאך, פארזארגט פון דער נאטור מיט אלע חושים, מיט אלע אברים, טאקי נאר פון זיינעטוועגען, בכדי דורך זיי צובעקומען אלסדינג, וואס עס בעדארף נעהטיג האבען צום לעבען. עס האט א שטייגער א מויל אויף צו עסען, עס האט א נאז, כדי צו אטהמען, עס האט פיס כדי צו נעהען, נישט כדי צו טאנצען. טאנצען וכדומה נאך שמאכטעלייען, דאס זענין נאר אויסגעטראכטע מעשיות, דאס האט מען אליין זיך אויסגעטראכט שפעטר און עס א נאמען געגעבען בילדונג. איך וויל מיך דא נישט ארייגלאזען אין חקירות אויב דיא בילדונג מיט דיא אלע קונטצען זענין גוט אדער שלעכט; אויב דאס אלסדינג, וואס מען לעהרענט, וויא אזוי מען האט עס צונויף־געשטעלט, פון וואנען מען האט עס גענומען, אויב דאס אין גאנצען הייסט גאר בילדונג. ווארעם מען זעהט דאך א סך קונטצען, וואס א מאל זענין זיי געשטאנען אין דער פראגראמע, שטארק געגאלטען און חיינט נעהען זיי מעהר נישט אן; ווידער נאך קונטצען, וואס דאס גאנצע אנהאלטעניש זייערע, מישטעהנעם געזאגט, איז אויף יענעמס געשמאק, אויף יענעמס השערות; ווידער נאך אזעלכע, כלומר׳שט ערענסטע קונטצען, וואס זענין געבויעט אויף יענעמס ווילען, אויף קאפריזען, אויף אלטע פארשימעלטע מנהגים; עס זענין דא אויך אזעלכע מעשיות, וואס לכתחלה האט מען זיי געשטעלט אויף א היהנעריש פיסעל, אויף דער פאנטאזיע, אויף דעם כח הדמיון; וויא אויך אזעלכע מעשיות, וואס זענין זיך סומך אויף פאקטען, דאס הייסט אויף דעם, וואס אין דער וועלט האט זיך פארלויפען, נאר דיא פאקטען גופא זענין אבער פארדרעהט, איטליכער דערצעהלט זיי אויף איין אנדער אופן, איטליכער קוקט אויף זיי אנדערש. חוץ דעם ווערען זיי וויא עס אין אפגעשילדערט נאר פון דרויסען, אבער [illegible]

וואס אינוועגדיג טהוט זיך ? הײנט בעדארף מען דאך טאקי נישט פארגעסען, אז יענע שוין כלומר׳שט ערענסטע מעשיות לאזען דאך נישט מעהר הערען וויא שטר־קעס, אנשטעלען, קינדערשפיל, אין גאנצען א פוף, אבער פון יענע, אין תוך אריין גוטע המצאות, שיינע־קונטצען אנטיק אין דער וועלט, פון זיי מאכען דיא מעשיות עפים נישט אזא צימעס.... נאך א מאל זאג איך, אז איך לאז מיך דא נישט אריין אין טיפע חקירות, אויב דיא בילדונג מיט אייערע קונטצען האבען א ממשות אדער נישט, אויב זיי האבען דער וועלט געבראכט גליק אדער אומגליק, אזעלכע חקירות געהען מיך אצינד נישט אן. איך וויל מעהר נישט זאגען, אז זיי זענין נאר ביי־זאכען. בשעת געבוירען ווערען האט דאס בעשעפעניש פון זיי גאר נישט געוואוסט, עס האט איהם טאקי באלד זיך געגלוסט עסען, עטהמען און זיך בעוועגען נאך איידער עס האט גאר געהאט א רמז דרמיזה פון יענע אויסגעטראכטע המצאות. מהיכא־תיתי איהר קענט איהם נישט געבען דיא שיינע נאשייניקעס, דיא טהייערע אופראזשען מיט פליטערליך וכדומה נאך ציאצקעס און שפילבעליך, וואס זענין פון אייך בעשטימט פאר יענע מיני קונטצען; אבער עסען, פריי עטהמען און אלע נעטהינע זאכען, וואס זיין גוף פאדערט און וואס אהן דעם קען עס זיך נישט בעגעהען — דאס אלסדינג מוזט איהר איהם געבען, עס האט דארויף א רעכט, איהר קענט עס ביי איהם בשום אופן נישט אוועקנעהמען. איהר קענט נישט דאס בעשעפעניש האלטען פארשפארט, עס זאל זיך נישט בעוועגען, ווארים דורך דעם מוז עס ביסליכווייס אפשטארבען — נעהמט איהר דאך צו ביי איהם דאס רעכט צו לעבען; איהר טאהרט עס נישט גלאט פייניגען, און שלאגען, ווארים דורך דעם מוז איהם נעביך וועה טאן, עס קען נאך ווערען א ביטערע קאליעקע — נעהמט איהר דאך צו ביי איהם דאס רעכט געזונט צו זיין און הנאה צו האבען אין דעם לעבען!..

אז דוא ציהסט מיך שוין יא פאר דעם צונג, וועל איך דיר טאקי בפירוש ארויסזאגען: איך בין דיר מחול דיין רחמנות! איך וויל נישט אז דוא זאלסט אויס־ארבייטען מען זאל מיך נישט אזוי פלאגען, מען זאל מיר געבען מיין בעדערפעניש צודערהאלטען דיא נשמה, טאקי נאר גלאט פאר רהמנות, ווייל עס איז פשוט א צער בעלי־החיים. איך וויל אפילו נישט, דוא זאלסט אויסבעטלען פאר מיר אלע נעהטיגע זאכען צום לעבען אי מהאי טעמא, וואס מען האט און וואס מען קען פון מיר האבען נוטצען, דאס זענין אלטע מעשיות, אלטע לידליך, וואס איך האב זיי שוין געהערט אין דער וועלט זינגען אין פארשידענע צייטען. געוועהנטליך אז דיא וועלט הויבט ערשט אן זיך ארום צו קוקען, זיך צו בעטראכטען, דעמאלט זינגט מען דאס לידעל פון הומאניזם. דאס הייסט פון מענשליכקייט, פון רחמנות,

פון באַרמהאַרציקייט ; שפּעטער אַביסיל, אַז דיאָ וועלט הויבט אָן פּאַמעליך פּראַק־טישער צו ווערען, זינגט מען שוין יענץ לידעל פון אוטיליטאַריזם, דאָס הייסט פון נוטצליכקייט, פון דעם נוטצען, וואָס מען קען פון דעם, פון יענעם האָבען. ערשט גאָר שפּעטער, דיא וועלט וועט בעקומען אי שכל, אי יושר, און וועט פאַרשטעהן בעסער דעם גאַנג פון דער נאַטור מיט אַלע איהרע בעשעפּעניש, דענסטמאָל זינגט מען דאָס לעצטע, דאָס בעסטע לידעל פון אמת, פון גערעכטיגקייט. — איך וויל גאָר נישט הערען קיין רחמנות, קיין נוטצען, איך בין וויא אַלע אַנדערע אַ לעבעדיג בעשעפּעניש און האָב וויא זיי אַ פּראַווע, דאָס רעכט צו לעבען. האָט יענער אויף מיר רחמנות, הייסט עס אַזוי פיל, וויא איך לעב נאָר אין זיין זכות, ער, האָט יאָ דאָס רעכט צו לעבען און איך נִיט, אין גאַנצען וואָס איך האַלט מיך, וואָס איך זשיפּע, האָב איך עס צו פעַרדאַנקען איהם, נאָר איהם ; אין דער צייט אַז מירביידע זענין גאַנץ גלייכע בעשעפּעניש מיט איינערליי בעדערפעניש, לאָזט מיך יענער לעבען ווייל איך בריינג איהם נוטצען, הייסט עס אַזוי פיל, ער איז דער תכלית. דער עיקר, און איך לעב נאָר, מחמת דערמיט טויג איך איהם, פאַר מיר אַליין וואָלט איך נישט בעדאַרפט נאָר בעשאַפען ווערען. איך וויל אָבער לעבען גלייך וויא אַנדערע, גלאַט ווייל איך בין אויך אַ בעשעפּעניש פאַר מיר. פאַרשטעהסט־דוא מיך, מיין מליץ יושר, מיין באַרמהאַרצעדיגער האַר ? אויף אייער באַרמהאַרציקייט און אויף דעם, וואָס איהר קענט פון מיר האָבען נוטצען, דאַרויף קען איך כלל מיך נישט סומך זיין. מאָרגען ווערט דיר, צו אַלדע שוואַרצע יאָהר, פאַרשטאָקט דאָס האַרץ, ביסט אין אַ שלעכ־טער לוינע, אָדער איך וועל דיר איין מאָל נישט קענען צושטעלען דיא צאָל ציגעל אַקוראַט, ווערסט דוא ברוגז, גיסט אויף מיר אויס דיין צאָרען — און עס ווערט פּלוצלים אַ תל פון מיר ! אַז איהר וועט מיט מיר זיך בענעהמען מיט גערעכטיגקייט אַזוי וויא איהר בענעהמט זיך מיט אַנדערע, דענסטמאָל, זעהסט דוא, וועלען מיר שמיעסען מכח קונטצען. אין גוטע אומשטענדען, אין וועהלטיג, מהיכא־תיתי קריכען אין קאָפּ אַזעלכע זאַכען. דוא ווערסט אפילו פאַרשפּאָרען מיר צו זאָגען דענסטמאָל דרשות. האַ, וואָס זאָגסט דוא דערצו, מיין האַרענקע ?

— וואָס זאָג איך ? האָב איך געענטפערט, איך זאָג: נישט אַנדערש, אַז דער רוח רעדט היינט אויס דיר, טאַקי נאָר דער רוח !

13.

אַל תּפתח פּה לשטן.

אָט בין איך ! האָט זיך אָנגערופען עפּיס איין אומבעקאַנטער פאַרשוין פון אַ בילד אויסזעהען מיט שטאַרק צושויבערטע האָר, אין אַ רויט מיטצעל ארומגע־

שטעקט מיט פעדערין פון אלע מיני עופות. אט בין איך ! האט ער געזאגט ארויסשפרינגענדיג פלוצלים פון צווישען דיא צווייגען, זיך געשטעלט אקעגען און אויסגעגלאצט אויף מיר זיינע גרויע קאטצענע אויגען.

נבהל ומשתומם בין איך געווארען, אז איך האב דערזעהען דא אין וואלד אזא מין פארשוין. אלע שרעקליכע מעשיות פון גזלנים זענען מיט א מאל מיר ארויפגעקומען אויף דער מחשבה. דאס איז זיכער א גזלן, האב איך געקלעהרט, זיין געזונטער קארק, זיין פרצוף פנים און זיין שרעקליכער בליק האבען אויסגעזעהען טאקי נאר וויא פון א מורא'דיגען גזלן, וואס האט א סך מענשען אין זיין לעבען שוין אויסגעקוילעט. עס האט מיר שוין זיך אויסגעדאכט וויא אט גיט ער מיך א ווארף און נעהמט ארויס א גרויסען חלף. מחמת מורא האט מיר שטארק געטיאכקעט דאס הארץ, געקלאפט א צאהן אין א צאהן און איך האב געפיהלט טעם מיתה, וויא דער חלף ליגט מיר אויף דעם האלז. איך האב צוגעמאכט דיא אויגען און שטילערהייט געזאגט ווידוי.

— וואס שעפשצעסט דוא עפיס יונגער מאנטשיק ? האט ער געפרעגט און זיך צולאכט מיט אזא משונה געלעכטער, אז עס האט געגרילצט אין דיא אויערן און וויט ארום אין דעם וואלד האט זיך אפגערופען א שרעקליכעס ווידער־קול, גלייך וויא עס וואלטען א לאך געטאן טויזענט אלטע מכשפהטעס אלע אין איינעם.

דאס איז, האב איך געטראכט, דאס גוטע געלעכטעריל, אט, אט עקט מיר זיך דאס לעבען, אט, אט טראג איך מיך איבער אויף יענער וועלט. עפיס וויא אויף צו להכעיס האט מיר דענסטמאל דיא וועלט אזוי שיין, אזוי גוט זיך פארגעשטעלט, אז איך וואלט באדאי אלסדינג אוועקגעגעבען, אבי לעבען צו בלייבען. קיין מלוכה פארמעגט עס נישט, וואס איך וואלט דענסטמאל אפגעצאהלט פאר א קורצער צייט לעבען. אך וואס פאר א שיינע וועלט אונזערע איז, וואס פאר א מענשען ! וויא גליקליך איז דער, וואס לעבט אויף דער שיינער וועלט, וואס לעבט צווישען לעבעדיגע מענשען ! ווען א סך אנדערע וואלטען געפיהלט דאס, וואס איך דענסטמאל, וואלטען זיי געזאגט : א כפרה גדלות, יחוס און כבוד! צו אלדע שווארצע יאהר אלע ברוגזען, אלע פלאטקעס, אלע פוסטע קריג, אלע רכילות, שנאה און קנאה ! דאס אלסדינג איז הבל־הבלים, לויטער נארעשע זאכען. אלע מענשען זענען ברידער, חברים, שטאמען אלע אייגענטליך פון איין פאטער, אלע האט אייגענטליך איין גאט בעשאפען ! ווען יענער א שטיינער וואלט זיך געזעגענט מיט דעם לעבען און געווען ביי דיא געדאנקען וויא איך, וואלט ער געזאגט: אך, פאר וואס האב איך עס פריהער נישט פערשטאנען ! אומזיסט, אומגישט זיך געבלאזען און זיך אויפגעשטויסען

ראם מיט דעם: ער איז א משלחת, א שלעפער, עפּיס פון דער פרעמד א בעט־לער, און דאס מיט יענעם: ער איז נישט פון מיין נאמנה, ער איז א שאחריי, א בזוי, קוקט נישט אויף כבוד. פע, איך בין געווען א בייזער, א שלעכטער, א פלוידער־זאק, א ליגנער, א חונף, א רכילות טרייבער, א בלבול מאכער, איין אנחאפּער מיט דעם מויל און מיט דער פען! וואס האב איך געהאט צו אנדערע — צו אומבעשי־רימטע, צו דערנידעריגטע, צו דערשלאגענע און פארוואָגעלטע נעביך? וויניג האבען דיא מענשען נעביך איינענע צרות, קארג יסורים און פורעניות פון אלע זייטען, קארג דחקות גריזאָטע און דאגות איטליבע רגע, בין איך פגע נאך אויף זיי אויך אָנגעפאַ־לען! און פאר וואס, גוואלד פאר וואס?.... בשעת מיר האט זיך געדאכט, דער חלף ליגט מיר אויף דעם האלז, דענסטמאָל האב איך מיך איבערגעבעטען מיט אלע מענשען און אמת געפיהלט, וויא נארעש דאס איז, וואס מען קריגט זיך, וואס מען בייסט און רודפט איינער דעם אנדערען ביים לעבען. עס זאָל געווען מעגליך זיין וואָלט איך אלע געהאלזט, געקושט און וויינענדיג זיי מחילה געבעטען. דיא וועלט איז מיר אזוי געפעהלען, אז אוועקגעהענדיג פון איהר האָט מיר זיך נעגלוסט, האטש נאך א מאל אויף איהר א קוק צו טאָן.

איך האָב האלב אויפגעעפענט דיא אויגען און שרעקליך צודולט געקוקט אלס־דינג האט זיך פארמישט, געגאנגען מיט דעם קאָפּ אראפּ, מיט דיא פיס ארויף. עס האט מיר נעבליצט אין דיא אויגען, גדודונערט אין דיא אויערען און גרויסע טראפּען שוויים האבען מיך בעשלאגען. עס איז מיר געווען קאלט און ווארם. פייערדיגע רע־דער, פינטליך, פינטליך פון אלערליי פארבען, פון אלע מיני געשטאלטען האבען פאר מיר משונה זיך גדרעהט, זיך געטראגען, דער רוח ווייסט וואוהין. זיי אין דערמיט איז געשטאנען עפּיס א גרויסער, א שווארצער הונט, וואס האט אלע רגע אנגענומען איין אנדער פנים, גענלאָצט מיט דיא אויגען, געקריצט מיט דיא צייהן, זיך געקרימט, נעמינעט, געצויגען ביז ער האט צום סוף אָנגענומען דיא געשטאלט פון שרעקליך א ווילדען מענשען און איך האָב איהם דערקענט מיין אומבעקאנטען פּארשוין.

— הא, הא, דוא ציטערסט! האָט ער אויס מיר געשפּעט, אָט אזוי, פיינע מענ־שעליך, האָב איך הנאה, אז איהר ציטערט און שוויינט.

איך האָב איהם שוויגענדיג אָנגעקועט, אקוראט וויא א מויז קוקט אָן דיא קאטץ וואָס שפּילט זיך מיט איהר איידער זיא דערשטיקט זיא און שלינגט זיא איין.

— נוא, אז דוא ציטערסט, האָט ער ווייטער געזאָגט, ווייס־זשע האטש פאר ועמען. איך בין דער, וואס האָב געעפענט א וועג אין א נייער וועלט אריין, כדי דיא אלטע זאל ווערען תמיד ניי; וואס דורך מיר פעקעלט מען זיך בסדר אריבער אהין

ערגיץ, אהין, כדי דאָ צו מאַכען אָרט.... איך בין דער, וואָס מיט מיין קראַפט שטעה איך תמיד ברייט אקעגען נאָך אַ קראַפט פון מיין ווידער פּאַרטיי. מיר ראַנגלען זיך, איינער וויל דעם אַנדערען איינשלינגען, און דורך דעם שפּרינגט אין דער וועלט ארויס נייעס, עס ווערט נולד אלסדינג; איך בין דער, וואָס איך בין איי־ דער דער „גאַרנישט״ איז מיר פון דער העלער הויט שיינענדיג ארויסגעשפּרונגען. ער ווערט באַלד אַ גאַנצער „יש״, וויל דעם אַלטען פאָטער זיינעם פון דער וועלט טרייבען. מיר געהען כסדר איינער דעם אנדערען נאָך פוס־טריט און וואָס אַ טריט ווערדט און וואַקסט דיא צייט. — איך בין דער שר פונ׳ם פינסטערניש, דער מלך פון דיא רוחות, איך בין דער שטן, דער אַשמדאי!

איך בין שיעור אין חלשות נישט געפאַלען פאַר שרעק, אַז איך האָב עס גע־ הערט. דער אַשמדאי האָט צו מיר מיט אַ פינגער זיך צוגעריהרט און איך האָב מיך באַלד געפיהלט שטאַרקער אַזוי, אַז איך האָב געקענט שטעהען אויף דיא פיס און אפילו אויך ריידען.

— זיי מיר מוחל, האָב איך זיך אָנגערופען מיט גרויס דרך ארץ, וואָס איך וועל דיך פרעגען. כפי איך פראַסט מענשעלע האָב פאַרשטאַנען דיינע פאַרשטעלטע ווערטער, מיינסט דוא אַזוי; אַז דיין ווידער־פּאַרטייא איז דיא קראַפט, וואָס בע־ מיהט זיך שטענדיג צו דערהאַלטען איטליכס פּיטצעלע אויף דער וועלט, דוא אקעגען בעמיהסט זיך איטליכע זאַך צו פאַרטילינגען. אלסדינג, וואָס יענער בויעט צושטערסט דוא, און דאס וואָס דוא צושטערסט, בויעט יענער אויף צוריק; יענער, אַזוי הייסט עס, איז דער בורא, דער בעשאַפער, און דוא, אַשמדאי, דער פאַרטילינגער, דער צו־ שטערער. אויף דעם שטעהט דיא וועלט מיט אַלע בעשעפעניש; אויף דעם אופן זעהט מען, פיהלט מען תמיד אין איהר אַ ניי לעבען, עס טהוט זיך און בעוועגט זיך, ויהי ערב ויהי בוקר — ס׳איז דאָ טאָג און נאַכט, אָרט און צייט. אויב אַזוי איז טאַקי, וויא איך האָב דיך פאַרשטאַנען, קומט דאָך עפּיס גאָר פון דיר אַזוי קיין שלעכטס נישט ארויס?

— אָט דאָס טאַקי האָב איך דיר געוואָלט זאָגען, אַז איך, אַשמדאי פאַר־ דאַרב נישט אַזוי דיא וועלט, וויא איהר מענשעליך. פון מיין שלעכטסקייט, וויא איהר מיינט, קומט פאַר איהר נישט ארויס צרות, אל־דאָס־בייז וויפיל פון אייער גוטסקייט. אוודאי הייס איך דאָך ביי אייך דער רשע, דער שטן. זאל עפּיס וואָס עס איז אַ מאָל זיך מאַכען, איז אַ געשריי, אַ קלאָג, איטליכער אויף מיר, האָטש אין דער וועלט זעהט זיך עס גאָר נישט אַזוי אָן. איהר אבער, מענשעליך, אַז איהר קוי־ לעט אויס מיט אַ מאָל אַ וועלט, מאַטערט, טהוט אָן גרויסע צרות, איהר הייסט

גוטע און פרומע! עס קומט אייך נאָך א גלעט אין בעקעלע, וואָרום דאָס טהוט איהר אַלסדינג מחמת גוטסקייט!.... איהר האַלט זיך פאַר דיא גרויסע חכמים, זעטצט אויס פעהלער אין דער נאַטור, אין דעם גאַנג פון דער וועלט, שמיעסט זיך איין, אז איהר וואָלט מיט אייער שכל, מיט אייער גוטסקייט בעשאַפען א וועלט גאָר איין אַנטיק — און אַז איהר האַט אין אייערע הענט גענומען א פאַרטיגע וועלט אין גאַנצען וויא זיא איז, האָט איהר זיא שרעקליך פאַרדאָרבען, אומעטום פאַרדרעהט, אומעטום קאַליע געמאַכט, זיא האַט ביי אייך א פנים אַקוראַט וויא א טהייער זייגעריל פאַלט צו א קינד אין דיא הענט אריין. איך וויא איך בין, בין איך מיר. אין דער גאַנצער נאַטור הערשען נאָר געזעטץ, וואָס גילטען תמיד פאַר איטליכען גלייך, דאָרט זעניען נישטאָ קיין מיוחסים, נישטאָ קיין חילוקים, קיין צוליב-זאַכען נישט קיין רעות און נישט קיין טובות, נישט קיין אכזריות, נישט קיין בארמהארציקייט, אַלסדינג ריהרט און בעוועגט זיך דורך אייביגע, גערעכטיגע געזעטץ. איהר גוטע מענשעליך, ווילט עס אבער נישט ליידען, ביי אייך ווילט איהר גאָר נישט ווייסען פון פּאַראַדקעס. איזור האָט זיך צוטהיילט אויף טויזענט-ערלייא פעלקער, נאַמנות, כתות, קלאַסען, סאָרטען, סאָסלאָוויעס, צעכען וכדומה, און דיא דאָזיגע ווערען ווידער צוטהיילט אין נאָך און נאָך אַזעלכע. פאַר איטליכען אַלץ אנדערע פּאַראַדקעס, אַזוי פאַרשידען, אַזוי פאַרענדערט....

אָבער אקענען וואָס, האָב איך איהם געפרעגט, זאָגסט דוא מיר דאס אַלסדינג?

— הע, הע, אקענען וואָס! איך זאג עס זיכער נישט גלאַט אַזוי, וויא דער שטיינער איז פון אייך, מענשעליך, וואָס בשעת צווייא קומען זיך צונויף, הויבען ביידע אָן צו פּלוידערען אין דער וועלט אריין, כדי ארויס צו ווייזען זייערע חכמות, זייער פילוסופיא און מישען אויס ביידעם פּאַלעצע. איך זאג עס אקענען דיין פריערדיגען שמיעס, וואָס דוא האסט געהאַט ערשט נישט לאַנג מכח רחמנות, מכח אייערע חברות. פון וואַנען, וויל איך דיר בעווייזען, האָט עס אַלסדינג בייא אייך זיך גענומען. דיא סבה דערפון איז נאָר א פּראַסטע. דאַריבער טאַקי רעדט מען ביי אייך אַלץ פון רחמנות און דאַריבער טאַקי פאַרמערען זיך אַלץ בארמהארצעדיגע חברות, ווייל ביי אייך הערשט זעהר פיל אכזריות, רדיפות און עולות; וואָרום ווען נאָר אמת און גערעכטיגקייט זאָלען געוועזן גילטען, וואָלט איהר דאָך פאַרשפּאָרט צו פאַרזוכען דעם טעם פון רחמנות און וואָלט נישט געהאַט אַזוי פיל בעלי רחמים'ס, אַזוי פיל בעלי-טובות מיט אַזוי פיל חברות. איך זאָג עס, פאַרשטעהסט דוא מיך, מכח אייער גוטסקייט, מכח אייער גערעכטיגקייט זאג איך עס, פאַרשטעהסט דוא?

עס.....בע..... האב איך געמאכט עפּיס אהן ווערטער.

זעחסט דוא, האט ער געזאָגט, אז איהר, מענשעליך, בע׳קעט׳עפּיס אָהן לשון, איז א מאל בעסער וויא גערעדט. פאר אייך רעדט איהר, דאכט זיך, א מאל וויא קלאָהרע, איהר קענט א שטייגער זאגען: נא דיר א גראָשען און גיב מיר א בייגעל. נא דיר אזוי פיל און אזוי פיל און ארבייט מיר אָפּ מיין עסק וכדומה נאָך זאכען, וואָס זענען אייך אליין נוגע. מען פארשטעהט גאנץ גוט אייער כוונה. קומט אבער א מאָל אויס צו שמיעסען, אָדער עפּיס צו שרייבען איבער כלל זאכען, ווערט איהר, צו אלדע שווארצע יאָהר, ריינע משוגעים, עכטע בהמות! איהר פלוידערט, מיש־טעהנעס געזאָגט, נישט צו דער זאך: טויזענט ליגען, טויזענט פּסוקים׳ליך און ווערט־ליך, נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, איהר נארט איינער דעם אנדערען, איהר דראפּעט זיך אויף דיא גלייכע ווענט, איהר פארדרעהט, פארפּלאנטעט אזוי, אז עס איז אומעגליך ארויסצוקריכען, מען קען נישט פארשטעהען וואס איהר ווילט, טאקי נאָר שטעהען און וואונדערען זיך מוז מען דענסטמאָל, וויא מענשען שרייבען, ריידען, שרייען און עס איז נישטאָ וואס צו הערען; וויא זיי קענען מיט זייער מתנה, מיט זייער לשון, זיך נישט פארשטעהען, ערגער חלעבין וויא דיא בהמות!

— אקעגען וואס אבער, האָב איך געפרעגט, ביסט דוא עס דאָ אזוי ארויס מיט דער שפּראכע?

— נאך א מאל אקעגען וואס? האט ער זיך אנגערופען. עס פארשטעהט זיך, אז איך רעד דאָ נישט גלאט אזוי, אבי חוזק צו מאכען. איך זאג עס א קעגען דיין קאָרעספּאנדענץ מיט דער חברה, אקעגען דיין פריהערדיגען שמיעס מיט דער קליאַט־שע זאג איך עס. איך זאג, אז דיין „עט, בע״ וואס דוא האסט פריהער געמאכט, מחילה, וויא איין אייזעל, איז חלעבין בעסער און קליגער פון אלע דיינע דרשות. בע־טראכט זיך אדרבה אליין אויב דוא ביסט נישט ריין משוגע! פאר דיר שטעהט א פארמאָרעטע, א הונגעריגע קליאטשע, וואס זיא בעדארף נעהטיג וויא אין לעבען אריין האבען חאטש אביסיל מנוחה, א מעסטעל האבער, א בינטעל הייא, וויכסט דוא איהר נאר בעווייזען א „ה״ אין סידור און אלץ אויסדריינגען וויא גוט, וויא שיין עס איז זיך אויסצולעהרנען עפּיס קונטצען! מיינסט דוא אפשר, אז נאר דוא אליין פלוידערסט אזוי דאָ? ניין! קום, זייא מוחל, וועל איך דיר ווייזען א סך, וואָס זאָגען פאר הונגעריגע, דערשלאָגענע מענשען פּונקט אזעלכע דרשות וויא דיינע. מיינע גע־שעפטען פיהרען מיך זעהר אָפט צווישען מענשען — דוא מוזט וויסען אז א שטן איין אשמדאי, איז זייער שטארק תמיד בעשעפטינט — איך מאך דארט אימליכען וויזי־ווישען. האב קענטשאפט מיט אלע גרויסע לייט. איך זעה מיך אן וואס זיי טוהן,

וואס זיי ארבייטען, און הער מיך אן זייערע אלע שמיעסען, זייערע אלע דרשות. לאמיר אנחאפען א שטיינער אזעלכע, עפיס פון אזא ארט: מאהל דיר, איינער שרייעט ביי אייך גוואלד אויף דיא מלמדים, ביז וואנען וועט מען אלץ אפגעבען קינדער צו אזעלכע קאטשענעס, וואס מאכען פון זייערע תלמידים ווילדע מענשען, טויגעניכטסען ? נאך איינער ליארעמט, ביז וואנען וועט מען אלץ חתונה מאכען יונגע קינדער ? ביז וואנען וועלען שדכנים צונויף פיהרען צוויא נפשות, וואס קענען נישט און ווייסען נישט איינעם דעם אנדערען ביז נאך דער חתונה ? א דריטער שרייעט אויף דיא בטלנים, וואס וואקסען ביי אייך וויא קראפעויע און פארפיהרען מיט זייערע נארעשע זאכען, מיט זייערע קרומע גענג דעם עולם ? ווידער א פערטער שרייעט אויף יענע, וואס פארברייננגען זייער גאנץ לעבען נאר אין דער גמרא. ביז וואנען וועט מען זיך אפגעבען נאר דערמיט אליין און פארגעסען אלע אנדערע נעה-טיגע זאכען? א פינפטער שרייעט : ביז וואנען וועלען ביי אונז זיך פרוכפערען אזוי פיל בעלי־טובות, בעלי טאקסעס, שטאדטס פערזארגער וכדומה אזעלכע מיני פאר-שיינען? — אלע שרייען, פילדערען, שוין צייט דאס אלסדינג אוועק צו ווארפען און ווערען קלינער, געבילדעטער, געניטער. נאר קומט אבער פון זייער שרייען עפיס ארויס ? אלסדינג בלייבט טאקי וויא פריהער. עס קען טאקי פון זייער שרייען נאר נישט ארויסקומען. פאר וואס ? אט מחמת דעם. מחמת אין דער וועלט הערשט איין געזעטץ פאר אלע בעשעפעניש, פאר אלע מענשען גלייך, אזא געזעטץ, וואס קיינער, יהיה מי שיהיה, איז נישט אין שטאנד עס איבערצומאכען, וואס אקעגען איהם העלפט נישט קיין שרייען, קיין ריידען, קיין דרשות און קיין שום מיטעל; אזא געזעטץ, וואס איז שטארקער פון אלע שטארקע, מעהר עקשן פון אלע עקשנים, וואס אז מען שטעלט זיך איהם אקעגען, זוכט עס זיך אויס טויזענטער אנדערע וועגען, טויזענטער המצאות און הסברות בדי זיך צו דערהאלטען — איך מיין דא דעם דא-זיגען בעקאנטען געזעטץ, וואס אלע ווילען עסען, וואס איטליכער וויל צו דערהאלטען זיין לעבען, עס מעג זיך זיין אויף וועלכען אופן, מיט וועלכע מיטעל עס וויל זיך. וואס זענין דען מלמדים ? דאס זענין ביי אייך א גרויסער, זעהר א גרויסער טהייל מענשען, וואס ווילען עסען, וואס ווילען לעבען, און וואס קענען עס אבער אין דער וועלט אנדערש נישט בעקומען נאר דורך אזא מיטעל דווקא, וואס זיי וועלען נעה-מען אייערע קינדער אין חדר אריין. אזעלכע נויטבעדערפטיגע מענשען געפינען אלע וועגען, טוהען כל א מיטעל, אז אייערע קינדער מוזען צו זיי אין דיא הענט אריינפאל-לען. אקעגען אייך ארבייט א קראפט, אקעגען אייך האלט מלחמה א געזעטץ. דיא עטליכע מענשען מיט זייערע בארדקעס און מיט זייערע דרשות וועלען עס בשום

אופן נישט בייקומען ! דעסגלייכען איז אויך מיט דיא פריהע חתונות. שרייעט דא־
רויף וויפיל איהר ווילט, אומזיסט ! עס איז דא א גרויסער טהייל מענשען, וואס
קענען ביי אייך אנדערש נישט לעבען נאר דורך צוגויף פיהרען שידוכים, און זיי
פארלייגען זיך דארויף מיט אלע כחות אונטערצוהאלטען דעם שלעכטען איינפיהר
און חתונה צו מאכען אייערע קינדער. איהר מוזט אייערע קינדער פריה פיהרען אונ־
טער דער חופה, ווארום דארויף זענין דאך דא ביי אייך גאנצע מחנות שדכנים, זיי
מוזען זיין שדכנים, ווארום דערפון קענען זיי לעבען ! אזוי געהט עס אויך מיט דיא
נארעשקייטען. לאכט דערפון איהר דרשנים, איהר וואוילע יונגען, וויפיל איהר ווילט—
אומזיסט ! וואס זענין דען יענע בטלנים, יענע הבל׳ניקעס ? דאס זענין מענשען, א
גאנץ היבשע טהייל מענשען, וואס זיי איז אוממעגליך אנדערש צו לעבען, א קיום
צו האבען, ווען נישט דיא נארעשקייטען. זיי ארבייטען מעשים, מאכען אלע קונצען,
אלע אנשטעלען צו דערהאלטען ביי אייך דיא נארעשע זאכען. איהר מוזט און דיא
נארעשקייטען זיך האלטען, ווארום דארויף זענין דאך ביי אייך דא יענע מחנות נא־
ראנים, זיי נעביך מוזען זיך מאכען צו נאראנים, ווארום דערפון קענען זיי האבען
זייער שטיקעל ברויט און שיין לעבען.... אזוי געהט עס אויך מיט דעם שטענדינען
גמרא לעהרנען. שרייעט, פילדערט דארויף וויפיל אייער הארץ גלוסט — אומזיסט,
חלעבין ! עס זענין דא א גוזמא מענשען, וואס דורך דעם האבען זיי זייער פרנסה,
וואס פאר זיי איז טאקי, וויא מען זינגט אין דעם לידעל: „תורה איז דיא בעסטע
סחורה" זיי טהון אויף כל א שפיטצליך צו דערהאלטען אזא מין געשעפט און צו
פארהאנדלען זייער סחורה. ביי אייך מוזען א שטייגער הונדערט־טויזענטער ישיבה־
בחורים פארפוילט ווערען אין ישיבות, ווארום דארויף זענין דאך דא טויזענטער
גבאים, משולחים וכדומה אזעלכע פארשוינען, זיי מוזען זיך אפגעבען מיט אזעלכע
עסקים, כדי צו האבען זייער בעדערפעניש.... דאס גלייכען טאקי איז מיט אייערע
בעלי טובות, מיט אייערע אפוטרופסים, שרייעט דארויף וויפיל איהר ווילט, עס וועט
אייך חלעבין נארנישט העלפען ! וואס זענין דען אייערע שטאדט בעלי טובות, אייערע
תכלית־פארזארגער ? דאס זענין ביי אייך א סך מענשעליך, וואס וואלטען נעביך
פשוט נישט געהאט מיט וואס א טאג איבערצולעבען, ממש געשטארבען פאר הונ־
גער, ווען זיי זאלען זיך נישט מיהען מיט אלע קרעפטען צו טאן אייך אלערליי מיני
טובות: צו דערהאלטען אייערע טאקסעס, און אויסצוטראכטען תמיד עפיס נאר
פרישע אפנאמען, וויא א שטייגער אויף מעהל, אויף זאלץ, אויף שמאלץ, אויף לעכט
וכדומה ; צו דערהאלטען ביים לעבען אייערע מקבלים אין ארץ ישראל, און אייערע
ארטע לייט דא מקבר צו זיין; צו מגדל זיין אייערע יתומים אין תלמוד תורות און

נישט צו דערלאָזען יענע מיני נחרות, בכדי יודען נעביך זאָלען מאַכן א פּנים האָבען וויא פריהער און בלייבען מאַכי דאָס, וואָס זיי זענען. זיי מוזען נעביך זיך זאָרגען, אויף אייך רחמנות האָבען, זיי מוזען נעביך אייך טובות טאָן, און איהר פון אייער זייט מוזט נעביך פון זיי מקבל טובה זיין. אקעגען אייך, זאָג איך נאָך א מאָל, אר־בייטען קרעפטען, אקעגען אייך שטעלט זיך ארויס א נאַטור געזעצין אין יענע אלע מענשען וואָס זוכען אייגענטליך עסען און טהון אלע מיטעל צו דערהאַלטען זייער פרנסה, זייער לעבען. איהר זענט זיך מפרנס און לעבט איינער פון דעם אנדערען, איהר עסט אויף און פארדארבט איינע דיא אנדערע. זאָל מען אבער געוועזן אייך לאָזען לעבען לייטען גלייך פרייא, וויא עס געהער צו זיין, וואָלטען אזעלכע זאכען ביי אייך כלל נישט געווען. לאָז מען נאָר פאַר אייך עפנען א וועלט. וועלען דיא אלע זאכען פון זיך אליין אויפהערען און איהר וועט מיט א מאָל אויסגעלייזט ווערען פון אלע צרות. נאָר כל זמן איך, אשמדאי, בין נאָך דאָ, וועל איך אזעלכס נישט צו־לאָזען. איך וועל מאַכען הוקעס־פּוקעס, אז מען זאָל נאָר שרייען. זאָגען דרשות, האַלטען ריידען און נאָר נישט טאָן, מען זאָל אייך תמיד האַלטען אין דעם מויל און מכח אייך קיינמאָל נישט קומען אויף א לאַד. נישטאָ פאַר אייך קיין אנדער וועג, נישטאָ פאַר אייך קיין אנדער מיטעל צום לעבען! עסט, פרעסט איינער דעם אנדע־רען, שלינגט זיך וויא דיא פיש איין איינע דיא אנדערע. בייסט זיך. רייסט זיך צו אלדע שווארצע יאהר!

— אך! האָב איך געקרעכצט און זיך געחאַפּט ביי דעם קאָפּ, וואָס האָסט דוא צו אונז? וואָס האָבען מיר דיר געטאָן?

— וואָס האָב איך צו אייך? האָט ער געזאָגט און געקריצט מיט דיא צייהן, איך בין אייך א דם שונא דערפאַר, וואָס איהר האָט מיך געמוטשעט.

— וואָס רעדסט דוא? האָב איך זיך אנגערופען, מיר האָבען דיך גע־מוטשעט!?

— אייער שלמה המלך, האָט ער געענטפערט מיט כעס, אייער שלמה המלך'יל האָט מיך, אשמדאי, א מאָל געחאַפּט און מיך געהאַלטען געקאָוועט אויף א קייט. ער האָט מיך שטארק געמוטשעט!

—גוואלד, האָב איך געשריגען, אבער וואָס זענען מיר שולדיג? פאַר וואָס זאָלען מיר נעביך אפּקומען פאַר א מעשה, וואָס איז געשעהען עטליכע טויזענט יאָהר צוריק? מען מוז אויסהערען ביידע צדדים, גוואלד וואָס האָסט דוא צו אונז נעביך? וואָס האָבען מיר אפּצוקומען, וואָס זענען מיר שולדיג?

שלמה המלך איז אייערער! האָט ער זיך שרעקליך צובייזערט און א זעמע

נעטאָן דיא קליאטשע נעביך, וואָס דיא גאַנצע צייט איז זיא שרימזולדיגע, גע־
שטאַנען אין איינע צרות און משונה געצימערט. איהר, איהר זענט שולדיג! איצט
ליגט אויף אייך מיין קללה: זעהט אלסדינג נאר נישט דאָס, וואס מען בעדאַרף;
הערט איטליכען, נאָר נישט אייערע אמתע גוטע פריינד; רעדט א סך איבער זייטי־
גע זאכען, נאָר וויא באַלד עס וועט אויסקומען א שמיעס איבער אייך, זאָל אייך
אָפּנעהמען דאָס לשון; טאַפּט אָן אלסדינג, נאָר נישט דעם רעכטען וועג צום גליק.
אייערע בעלי טובות זאָלען וויא דיא פּלעה אין זומער זיך פּרוכפּערען און מעהרען.
זיי זאָלען אייך אזוי פיל טובות טאָן, ביז וואַנען איהר וועט פון זייערע טובות קראַנק
ווערען און מעהר קיין כח נישט האָבען זיי צו צונעהמען. אייערע חברות זאלען
וואַקסען וויא קראַפּיווע און דיא קאָסע־ביבער זאלען פאַרשווינדען ווערען, עס זאל
פון זיי נישט זיין אפילו קיין זכר. אייערע טאַקסעס זאלען אייביג נישט אויפהערען,
דאַרט, קוואַרט, צאָהלט געלט און גריזעט ביינער! וועט איינער א מאָל פאַר אייך
זיך ארויסשטעלען, זאָלט איהר, וויא דיא משוגעים, אויף איהם אנפאַלען און וואַר־
פען אויף איהם שטיינער, אייערע גבירים זאלען אומעטום שיטען געלט פולע הויפענס,
נאָר נישט אויף וואס און נישט וואו מען בעדאַרף. דאָרטען וואו עס איז נעהטיג
זאלען זיי נישט וועלען געבען קיין גראָשען. איהר זאָלט זיין בני רחמנים דענסטמאל,
ווען אייער רחמנות טויג שוין אויף כפּרות, בשעת יענער שלעפּט זיך שוין ארום מיט
דער טאָרבע, אדער בשעת יענער איז שוין נוטה למות און פּאַכט מיט דער נשמה,
נאר בשעת יענער האלט זיך און זוכט מיטעל וויא זיך בכבוד צו דערנעהרען, זאָלט
איהר איהם רודפען, זאָלט איהם טאָן א וואָרף און צוטרעטען מיט דיא פיס. איהר
זאָלט אָנטאָן אטלעסענע לאַנגע קאַפּאָטעס און קריכען מיט זיי אין דער בלאָטע.
אפילו א קבצן זאָל בעסער אָנטאָן זיידענע שמאַטעס איידער א גאַנץ קלייד פון גע־
וואַנט. אין עולם הזה זאַבען זאָל זיך זארגען איטליכער פאַר זיך בעזונדער, נאר מכח
עולם הבא זאל איינער זיך שטאַרק זאָרגען און איין ערב זיין פאַר דעם אנדערען.
דערפאַר זאָלען פרעמדע ביי אייך איינפיהרען דעם דין פון ע ר ב ו ת אין אלע זאַכען.
וועט איינער עפּיס זינדיגען, זאָלט איהר אלע שולדיג זיין. אויב עס וועלען א מאָל
ביי אייך אויפשטעהען גאַזעטענשרייבער, צו פאַרענטפערען אייך פאַר דיא אומות־
העולם, זאל פון אלע א קיום האבען און אייך בעסער געפעהלען יענער, וואס פאַר־
שטעהט נישט זייער לשון. פאַר דעם מינסטען פון דיא אומות העולם זאָל אייערער
דער גרעסטער זיך מאַכען קליין און האלטען פאַר א כבוד מיט איהם חבר צו זיין,
אקעגען־זשע ביי אייך, זאָל דער מינדסטער פאַר דעם גרעסטען נישט האָבען קיין
שום דרך ארץ, איטליכער גאָרנישט זאל זיך האַלטען פאַר א גאַנצען יש, איטליכער

שוטה פאר א ווילדען חכם, איטליכער גראבער יונג פאר איין איידעלען מענשען; איין עם הארץ זאל א העזה האבען צו שפעטען פון א געלעהרענטען, א בור זאל זיך האלטען פאר פרום, מעהר וויא פון א למדן. איהר זאלט זיך בייסען, רייסען, איינער דעם אנדערען פרעסען צו אלדע שווארצע יאהר! רעכט אויף אייך, רעכט. איך האב הנאה, איך לאך פאר שמחה!

ער האט געגעבען א לאך און דער גאנצער וואלד איז פול געווארען מיט געלעכטער, וואוהין איך האב מיך געקעהרט און געווענדט האב איך געהערט אלץ א געלעכטער, פון איטליכס ווינקעלע האבען אויף מיר ארויסגעקוקט קעפליך פון אלערליי לצים אלע האבען שטארק געלאכט.

נישט פרעהליך, זעהר נישט פרעהליך אויף דעם הארצען!....

14.

א שיין וועלטיל חלעבין!

דער אשמדאי האט מיך נישט געלאזט לאנג טראכטען און נאך איידער איך בין צו זיך געקומען, האט ער מיך א נעהם געטאן און זיך אויפגעהויבען מיט מיר גאנץ הויך אין דער לופטען. ער האט מיך געטראגען, וויא א רוח א מלמד און זעהר ניך מיט מיר געפלויגען. נאך אונז זענין נאכגעפלויגען גאנצע מחנות רוחות, א טהייל זענין געפאהרען רייטענדיג אויף עפים מיני פלעדערמייז, וואס הייסען וואמפירען; א טהייל אויף דראקאנען, אזעלכע מיני שלאנגען מיט פליגעל, אנדערע אויף סאוועס און נאך אנדערע אויף שרעקליכע יאשטשירקעס. צווישען זיי האבען זיך געדרעהט אויך מכשפים, טאשענשפילער, פאקעסניקעס, שפרעכער פון אלערליי נאציעס. אין איינעם מיט רוסאלקעס. אלטע מכשפהטעס, קארטענווארפערענס, ציגאינערקעס פון איטליכער נאמנה האבען זיך אויפגעהויבען גאנץ הויך רייטענדיג אויף מעטלעס, עפים אויף מיני דראבעס, קאבלעפעל, אויף קאטשערעס און לאפעטעס. דיא קראנקע קליאטשע איז אויך געפלויגען אין הימעל און אויף איהר זענין וויא דיא פלעה אנגעזעצט געווען לצים, נישט גוטע גאנצע כתות. עס איז געווען א פחד, א מורא אנצוקוקען דאס שרעקליך פעקיל, וואס האט א גאנץ וועג זיך געדרעהט, אקוראט וויא שטויב דרעהט זיך פון דעם ווינט אין א רעדיל; וואס האט געטאנצט, געשטיפט, געפייפט, געפישטשעט, געשווישטשעט, נישט גערוהט קיין רגע.

דער אשמדאי האט מיך געהאלטען אין זיין האנד, וויא א פיינעלע, א ווארא־בייטשיקעל, זיך געהיט מיר חלילה קיין קוועטש נישט צו טאן, צו צייטענס זיך אונ־טערגעשפילט און געמאכט מיט מיר קוצעניו־מוצעניו.

— ישראליק! האט ער איינמאל צו מיר זיך אנגערופען, בשעת מיר זענין

הויך געפלויגען. קוק, ווייא מוחל, אַראָפּ אונטען, וועסט דוא עפּיס זעהען אין הערען.

— איך זעה, האָב איך געענטפערט, אַראָפּקוקענדיג אונטען, עפּיס זעהר א שרעקליכען טומאן, קוים, קוים וואָס איך זעה אַרומקריכענדיג דאָרט עפּיס מיני בעשעפעניש, ווילדע ברואים. זיי צאַפּלען זיך עפּיס משונה, קריכען איינער אויף דעם אַנדערען, עפּנען דאָס מויל און שרייען, דאַכט זיך, מיט בימערע קולות. דאָס מוז א פּנים זיין דער גיהנם, וואָס דאָרט מאַטערט מען זיך און מען ליידט שרעקליכע יסורים. נאָר איך זעה נישט און הער נישט אַלסדינג אַקוראַט.

— באַלד, באַלד, ישׂראליק וועסט דוא הערען און זעהען אַלסדינג, האָט דער אשמדאי געזאָגט און מיר אָנגעטאָן ברילען וויא שפּאַקטיוועס, צום אויער מיר אויך צוגעלייגט א רעהריל, נוּא, האָט ער מיך נאָכדעם געפרעגט, נוּא וואָס זעהסט דוא אצינד?

— ערד, ערד! האָב איך א געשריי געטאָן, נישט מיט יענעם פרעהליכען קול, וואָס קאָלומבוס האָט א מאָל א געשריי געגעבען, בשעת ער האָט נאָך א לאַנגער רייזע אויף דעם ים פלוצלים דערזעהען די ערד פון אַמעריקאַ; נאָר מיט אזא קול, וואָס איינער לאָזט אַרויס, ווען ער דערשרעקט זיך פאַר עפּיס א ווילדער זאַך. איך האָב דערקענט אונזער ערד מיט איהרע דערפער, מיט איהרע שטעדט און מיט אַלע איהרע מיני מענשעליך. איך האָב געזעהען און געהערט, וואָס דאָרט געהט פאָר און בין פאַרציטערט געוואָרען!

— ציטער נישט אזוי, ישׂראליק, האָט ער מיך געבעטען מיט א שמייכעלע, נישקשה, איך האַלט דיך גוט אין די הענט. קוק בעסער און גיב מיר איבער אקוראַט, וואָס עס טהוט זיך דאָרט אין דער שטאָדט איזמאַיל, איבער וועלכער מיר פליהען אצינד.

— איך זעה, האָב איך געענטפערט מיט א צובראָכען האַרץ, איך זעה מחנות מענשען לויפען, פאַלען אָן וויא די היישעריקען אויף הייזער, שלאָגען אויס פענצטער מיט שטיינער, האַקען מיט העק טהירען, חאַפּען זיך אַריין אינוועגדיג אין הייזער און האַרגענען מיט אכזריות, נאָך ערגער פון ווילדע חיות. איך זעה וויא מען קוילעט טאַטעס, מאַמעס מיט זייערע קינדער, יונג און אַלט גאָר אָהן רחמנות. איך זעה וויא מען האַפּט ביי א יונגער מוטער פון דעם שויס אַרויס איהרס א ברילאַנטען קינד, מען נעהמט עס אָן פאַר די פיסליך און מען גיט עס א זעץ מיט דעם קעפּיל שטאַרק אין א שטיין, אַז די געהירען שפּריצען גאַנץ ווייט. איך זעה, בלוט רינט אין די גאַסען און פון די אַלע לוזשעס ווערט א גרויסער בלוטיגער טייך; פון איהם זעצט אַרויס א

הייסע, א ווארמע פארע, וואס נעהט ארויף ביז צו דיא וואָלקענס, פון דארט וועט דאס אראבקאפען אין גרויסע טראָפענס, אָנצוטרינקען זאט דיא פעלדער מיט זייערע תבואות און דיא שיינע וויינגערטנער, וואס זייער וויין וועט דורך דעם געראַטען און וועט דערפרעהען מענשענס הערצער. איך זעה וויא מען ראבעוועט, וויא מען ברעכט, שטעכט און מאכט וויסט, תל פון אלע זאכען, איך הער אַ געשריי, א געבעט א גע־וויין פון דיא אומגליקליכע נעביך. איך הער א זיפצען, א קרעכטצען פון דיא נעקוי־לעטע אונטער דעם חלף. איך הער א גוסען א חאָרחלען פון דיא, וואס נעהט זיי שוין דיא נשמה אויס. איך הער א געשפעט, א געלעכטער פון דיאווילדע רוצחים.... נאָר אבער נענוג, נענוג! איך קען מעהר נישט זעהען, איך קען מעהר נישט הערען!

— חא, חא, חא! האט דער אשמדאי זיך צולאכט, אָט האסט־דוא דיר דיינע גוטע און פרומע מענשעליך! זיי פאַרדארבען און קוילען, און מיך רופען זיי נאך שטן, אשמדאי! דיא דאָזיגע באנדעס, וואס דוא זעהסט אונטען מיט העק, מיט מעסערס אין דיא הענט, דאס זיינען דיא רומיניער, און דיא נעקוילעטע, דיא דערשטאָכענע, זיינען דיינע אומגליקליכע ברידער.

— גוואלד! האָב איך געטאָן א געשריי און זיך אָנגעחאפט ביים קאָפּ, גוואלד, וואס האט מען צו זיי, צו מיינע בידנע, אומגליקליכע, שלאפע ברידערליך נעביך?

— דוא ווילסט וויסען פאר וואס? האט דער אשמדאי גאנץ קאלטבליטיג געזאָגט. שאַ, וועל איך דיר אין קורצען דערצעהלען. איינער, טאקי זייערער, האט נעגנבעט עפּיס חפצים דאָ אין דעם קלויסטער. דער היגער עולם, וואס האט דיינע ברידער פיינט און זייער גראָשען ליב, האט ארויסגעלאזט א קול, אז דאס וואקסט פון דיינע ברידערליך. מעהר האט מען שוין נישט בעדארפט, חברה איז אויף זיי אָנגעפאלען און רעכענט זיך עס איצט מיט זיי גוט אָפּ.

— סטייטש, וואו איז דיא פאָליציע? האָב איך געפרעגט שטארק פארוואונ־דערט, פאר וואס שווייגט זיא און לאזט צו אזעלכע רציחות?

— דיא פאָליציע מאכט זיך קלאָמערשט נישט וויסענדיג, האט ער געענט־פערט מיט א געלעכטעריל. שפעטער אז חברה וועט שוין אלסדינג אָפּטאָן, חא, חא, חא! דענסטמאָל וועט זיא אָנהויבען קרעכצען און זיך מתנצל זיין אין אלע נאָ־זעטען מיט זיסע, קאלעכדיגע ווערטליך, אז זיא האט דערפון לחלוטין גאר נישט געוואוסט; וועט בלומער׳שט איינזעטצען תפוס דיא רעדעלפיהרער, דערנאָך, פארשטעהט זיך, וועט זיא זיי ארויסלאזען און דיא גאנצע באָד, חי, חי, חא! וועט

זיך טאקי אויסגיסען אויף דיינע ברידערליך. נישקשה, איך קען דיא רומינישע פאָ־ ליציע ! קאָסטאָפאָרו דער פריץ דאָרט קען אָפּאַרבייטען איין עסק און זיך אויסדרע־ הען גלאַט וויא אויפן טעלער.

— טראָג מיך רוח ווייטער, ווייטער אוועק פון דאַנען ! האָב איך דעם אשמדאי געבעטען. טראָג מיך וואוהין דוא ווילסט, טראָג, אַבי לאָמיך נישט בליי־ בען דאָ.

ער האָט מיך א טראָג געגעבען ווייטער און דיא רוחות נאָך אונז. זיי זיינען אצינד מיר שוין פירגעקומען נישט אזוי ווילד, אזוי שרעקליך וויא פריהער. עפּים האב איך צווישען זיי מיך געפיהלט פרייער און היימישער וויא צווישען מענשען. מיר זיינען געפלויגען איבער גאַלאַץ, באַקען, ווילקאָוו און קאַגולע, דאָרט האבען אזעלכע שרעקליכע מעשיות זיך איבערגעהזערט ! מען האט געהרגעט, געשלאָגען מיט גרויס אכזריות און דערנאָך האט מען דיא גאַנצע שולד ארויפגעלייגט אויף דיא געשלאָגענע נעביך. זיי זיינען נאָך געבליבען אומגערעכט.... לעבין דער בוקאָווינע האב איך דערזעהען גרויסע זייכען רויך, וואס האבען זיך געטראָגען שטארק הויך אין דער לופטען מיט לאַנגע פייערדיגע צונגען אי מיט ברענענדיגע האלאָוועשקעס און געפאַרבט פייער רויט דעם הימעל, וויא אויך דיא פליהענדיגע רוחות. איך גיב א קוק אונטען, אָווא, עס איז א שרעקליכע שרפה ! א גאַנצע שטאָדט ברענט פון אַלע פיער עקען. עס איז א רעש, א מהומ:ה, א העלעש פייער וויא אין גיהנם.

— דאס ברענט דיא שטאדט מ.... האט דער אשמדאי זיך אָנגערופען. אין דער דאָזיגער שטאָדט זיינען מייסטענס געזעסען דיינע ברידער, האבען געצאָהלט תמיד אַלע אָפּגאַבען פינקטליך און געלעבט זעהער גליקליך. דער סבאָרשטשיק פון דיא פּאָדאטען, זייערער א דם שונא, איז אויף זיי שטארק אויפגעבראַכט געוואָרען דערפאַר, וואס זיי האבען איהם נישט געוואָלט געבען אין דער האנד אריין עפּיס א סומע געלט, וועלכע ער האָט פארלאַנגט. מחמת גרויס כעס האט ער געהייסען אָנ־ צינדען דיא שטאָדט פון אַלע פיער עקען. אצינד ברענט זיא עס געשמאַק, זעהר ליבטיג ! דיינע ברידערליך לויפען דאָרט ארום, וויא דיא פארסמטע מייז, און פון זייערע הייזער, פון זייער גאַנץ פארמעגען ווערט אש. גנבים, בייטעלשניידער רויבען, גזלנען, וויפיעל זייער האריַ גכוחט. דאָרט, זעה נאָר, דאָרט שטעהט דער סבאָרשט־ שיק מלא שמחה און האָט גרויס הנאה, אקוראט וויא א מאָל דער קיסר קאַלוגולאַ, וואס האט געהייסען אָנצינדען דיא גאַנצע הויפּטשטאָט רוים און קוקענדיג פון דער וויטענס, אויף זיין גאָניקעל, משונה הנאה געהאט פון דער שרעקליכער אילומינאַציע. קאַלוגולא חלעבין איז זעהר גערעכט געווען דערמיט, וואס ער האט זיך געוואונשען,

אז פון אלע מענשען אין דער גאנצער וועלט זאל ווערען איין מענש און ער זאל איהם מיט זיין שווערד דעם קאפ אבהאקען.

— גוואלד, וואס אויף דער וועלט טהוט זיך! האב איך ווען געשריגען, נעהם מיך צו, רוח, און טראג מיך פון דאנען אוועק, אוועק.

דער רוח האט מיך ווייטער געטראגען זעהר געשווינד. א גאנץ וועג האט ער צו מיר נישט גערעדט קיין ווארט. מיר זיינעןביידע געווען פארטראכט און איטלי-כער האט געטראכט עפיס אנדערש, אז מיר זיינען געפלויגען איבער דער גרויסער שטאדט יאססי האט ער מיר אנגעוויזען דארט אונטען עפיס א שטוב און מיר געהייסען אריינקוקען אינוועגדיג דורך דיא פענצטער.

— האב רחמנות! האב איך איהם געבעטען רחמים, היים מיר שוין מעהר נישט קוקען דיא גרויסע צרות, וואס אין דעם לאנד טהוט זיך, לאמיר פליהען ווייטער, ווייטער!

— חאטש נאך איין מאל, ישראליק! האט ער געזאגט, נאך איין מאל איי-דער מיר פליהען אוועק פון דעם לאנד. קוק, איך בעט דיך, קוק אריין דארט אין שטוב און זאג מיר, וואס דוא זעהסט.

— איך זעה דארט, האב איך געזאגט, אריינקוקענדיג אין שטוב, עפיס א קראנקער, א פארוואונדעטער אין דער לינקער פוס, ליגט נוטה-למות אויף א באנק-בעטיל און קרעכצט נעביך משונה שטארק פאר וועהטיג. ארום איהם שטעהען א סך גרויסע און קליינע קינדער, דארע, בלייכע, מיט פארשמאכטע ליפען, וויא הונ-געריגע, וואס האבען שוין א צייט גארנישט אין זייער מויל געהאט. זיי שטעהען און וויינען מיט בלוטיגע טרעהרען. אין שטוב הערשט א שרעקליכע ארעמקייט, א בי-טערע עלענד, אומעטום איז וויסט, פינצטער, נישטא קיין שום זאך. אין א ווינקעל, זעה איך, צוויי פיטצליך, כמעט נאקעטע קינדערליך, ביידע נעביך יאמערען: טאטע, עסען! טאטע, טאטע, מיר ווילען עסען!

— דער דאזיגער קראנקער, האט דער אשמדאי זיך אנגערופען, איז איין אומ-גליקליכער, איין ארמער טאטע, וואס פאכט מיט דער נשמה און געזעגנט זיך נע-ביך מיט זיינע וויסטע, הונגעריגע קינדער. זיי מעגען נישקשה וויינען, פארגיסען טייבען טרעהרען. דער ארמער טאטע זייערער איז געווען, מישטעהנעס געזאגט, זיי-ער גאנצער פרנסה געבער, ער פלעגט זיך פלאגען צום טויט, צו דערטאפען פאר זיי א שטיקעל ברויט וויא עס איז צו דערהאלטען דיא נשמה. נאך זיין טויט וועלען זיי בלייבען וויא אויף דעם וואסער און אויסגעהען פאר הונגער. נאר דוא האסט געזע-

הען ערשט א האלבע זאך. קום ווייטער א ביסעל, וועסט־דוא זעהען און וויסען אלסדינג אין גאנצען.

ער איז מיט מיר געשווינד אוועקגעפלויגען איבער איין אנדער גאס. דאָרט איז געשטאַנען זעהר א גרויס הויז פון א גאנץ רייכען מאַן, אהינצו האט ער מיר געהייסען אריינקוקען און זעהען, וואס עס טהוט זיך.

— איך זעה, האָב איך זיך אָנגערופען, אין א רייך אויסגעציהרטער זאַל מיט טהייער מעבּיל, מיט גאָלד און זילבער, זיצט אין א פאָטעל עפּיס א מענש, שוין אין דיא יאָהרען, לעבין איהם אויף א קאַנאַפּע זיצט צולייגט א יונגער מאַן, אנגעטאָן אין דיא קליידער פון א יעגער, ארום און ארום זיצט א גאנצע געזעלשאַפט פון יונגע לייט. מען טרינקט וויין, מען שמועסט, מען לאַכט און עס איז שטארק פרעה־ליך. דער יעגער דערצעהלט מעשיות פון דער אָחאָטע. ער דערצעהלט, וויא ער האט געשאָסען א ניי מין בעשעפעניש אויף צוויי פיס!.... אלע פּאַטשען בראַוואָ! דער אלטער מאַן האט משונה הנאה, טרינקט פאַר שמחה אויס א בעכער וויין און קוקט אויף דעם יעגער מיט ליעבשאַפט.

— דער אלטער מאַן, האט דער אשמדאי געזאָגט, דאס איז באָגדאַן, זעהר א רייכער פריץ, און דער יעגער, וואָס דערצעהלט דיא שיינע מעשיות, איז זיינס א זוהנדיל. אין דעם הויז פלעגט אפט אריינקומען צו פארקויפען קעראָסין יענער אָרמער טאטע פון א סך קינדער, וועלכען דוא האסט ערשט נישט לאנג געזעהען דאָרט, ליגענדיג טויט קראַנק אויף א ביסעל שטרוי. איינמאָל האט ער דאָ, וויא געוועהנטליך, פארקויפט קעראָסין און שוין געוואָלט אוועקגעהן; נאָר היינטיגס מאָל איז איהם נישט בעשעהרט געווען צו זעהען זיך געזונטערהייט מיט זיינע קינדער. בשעת ער האט זיך געלאָזט ארויסגעהן פון דעם הויז איז הינטער איהם נאָכגעגאַנ־גען באָגדאַנס זוהנדיל גרייט צו דער פּאָלעוואַניע, מיט א ביקס אין דער האנד. לאַ־כענדיג קומט צו איהם דאס יונגע פּריציל צו, און זאָגענדיג דיא ווערטער: „מיר וואָלט זיך זעהר געוואָלט וויסען אויב איך קען הרגנען א יודליק" האט ער זיך גע־צילט און אויסגעשאָסען. דיא קויל האט דעם יודליק געטראָפען אין דער לינקער לאָפּעטקע, ער איז באלד אנידער געפאַלען מיט א שרעקליך געשריי, וואס האט געקענט ריהרען אפילו א שטיין. אצינד, בשעת דער פּארוואונדעטער מאטערט זיך געביך שרעקליך אויף זיין הארט געלעגער און דיא הונגעריגע קינדער שטעהען ארום דעם אומגליקליכען טאטען — זיצט זיך באָגדאַנס זוהנדיל, דער רוצח, גאנץ לוס־טיג אויף א ווייכער קאנאפע און דערצעהלט זיינע גבורות ביי א גלעזיל וויין.

דער טאַטע מיט אַלע גוטע ברידער קוועלען דער פון גאָר אָן און זייגען זיך פשוט מחיה!

— גוואַלד! האָב איך געשריען, וויא שחיטם מען פאַר אַזאַ רציחה? מייכען טרעהרען און אומשולדיגע בלוט פון מענשען גיסען זיך אין דיא גאַסען וויא וואַסער און קיינער גיט דאַרויף אַפילו קיין קרעכץ נישט, גוואַלד, וואו איז דאַס געזעטץ? וואו איז דאַס מענשליכקייט?

— קום, זיי מוחל, ווייטער אַביסעל! האָט דער אשמדאי זיך אָנגערופען, קום, וועסט דוא הערען אַ תּירוץ אויף דיינע קלאָטץ קשיות! נישט ווייט פון דאַנען, זעהסט דוא, שטעהט אַ הויז, דאָס איז אַ געריכט הויז, וואָס דאָרט משפט מען אין דעם נאָמען פון אמת און גערעכטיקייט; וואָס דאָרט ווייזט אַרויס דער מענש, דער אַנטיק פון אַלע בעשעפעניש, זיין גוטסקייט, זיין פרומקייט, זיין שכל, זיין דבור — דיא גרעסטע מתּנה פון דעם, וואָס איך מאָהר נישט דערמאַהנען — און זיינע שיינע, טהייערע געזעטץ. מיר פליהען איצט אַקוראַט איבער דעם געריכט-הויז, קוק, זיי מוחל, אַהינצו אַריין און דערצעהל מיר אַלסדינג, וואָס דוא זעהסט און הערסט.

— איך זעה, האָב איך דערצעהלט, דריי רומינער שטעהען דאָרט פאַר דיא ריכטער. דיא אַלע דריי אין איינעם האָבען בעגזלט און געהרגעט אַ יודען נעביך. זייער אַדוואָקאַט, וואָס מען רופט איהם דאָרט מיט דעם נאָמען האַר ברעסקו, פאַרענטפערט דיא רוצחים מיט אַ ריידע. — רבותים! זאָגט ער צו דיא פּריסאַזשנע זאַסיעדאַטעלעס איהר מוזט קודם כל וויסען, וואָס זענען אַזוינס יודען. איהר בעדאַרפט האָבען אין זינען, אַז יודען זענען פּיאַווקעס, וואָס זויגען ביי אונזער פאָלק אויס דאָס בלוט. איך קען עס אייך אויסווייזען פון זייער תּלמוד, אַז יודען טרינקען זיך אָן מיט אונזער בלוט, אַז זיי האָבען אונז פיינט. אין דיא יודישע געבאָט שטעהט אַזוי: אמתע קריסטען מוזען מיט יודען זיך בעגעהען וויא מיט ווילדע חיות. איך בין זיכער, אַז איהר וועט גערעכט געבען מיינע דריי לייט, פאַר וועלכע איך נעהם מיך דאָ אָן — דיא כוונה זייערע איז געוועזען זעהר אַ גוטע: צו בעפרייען אונזער אַרעם לאַנד פון דיא פּיאַווקעס.

— יישר-כח ברעסקו! האָט דער אשמדאי געזאָגט מיט גרויס שמחה, דיין דרשה האָט מיך פשוט מחיה געוועזען. דוא האָסט דערמיט געוויזען, וואָס איז אַזוינס אַ מענש, וואָס זיין ציינגעל בעטייט!

און אין דעם וויא ער האָט מיט אַ געשפּעט גערעדט איבער דיא מענשען, געלאַכט פון זייער יושר, פון זייער ליבע און פון זייער פרומקייט, איז ער דערווייל געפלויגען, געפלויגען, ביז מיר זענען געקומען צו עפּיס אַ הויז.

— ישראליק ! האט ער געזאגט, נאכדעם וואס דוא האסט דא געזעהען און געהערט, מוזט דוא, איידער מיר פליהען פון דעם לאנד אוועק, האטש איין מינוט אריינקוקען אין דעם הויז, וואס דארט אויף א שטוהל זיטצט מיין מיניסטער קאסטאפארו, ארום איהם זיין גאנצע כנופיא גרויסע לייט און גאזעטען שרייבער. קוק אריין און דערצעהל, וואס דוא זעהסט.

— איך זעה, האב איך געזאגט, דער מיניסטער הייסט אנשרייבען א פאפיר, אויף וועלכען מיינע אומגליקליכע ברידער זאלען זיך חתמה'נען, אז ס'איז אין גאנצען א ליגען, וואס דיא וועלט טראכט אויס, אז מען מארטערט זיי דא צום טויט. אדרבה זיי איז דא זעהר גוט, און זיי האבען דא, נישט צו פארזינדיגען, זעהר פיל גוטע פראוועס....

— זיי געזונט, מיין טהייערער קאסטאפארו ! הלוואי א סך אויף דער וועלט וויא דוא, וואלט איך מיר שוין געשלאפען רוהיג. זיי געזונט, מיין פריינד ! דיין געזונט איז זעהר נעהטיג, בכדי דורך דעם זאלען טויזענטער אנדערע פארילרען זייער געזונט און לעבען. קאסטאפארו, סערדצע, זיי מיר געזונט ! אויך איהר, רעדאקטארען, טהייערע מענשליך, זייט געזונט ! דערפרעהט מיך אפט מיט אייער שרייבען און קארגט נישט, שפארט נישט קיין טינט !.... אזוי האט מיט א געלעכטער דער אשמדאי זיך געזעגענט און אוועקגעפלויגען ווייטער.

א היבשע צייט זענין מיר געפלויגען איבער טהאלען איבער בערג, איבער דערפער און איבער שטעדט, איבער אזעלכע, וואו מיין פוס טאהר זיך נישט געפינען דארט, פון דער ערד ביז צו דיא שפיטצען דעכער. פליהענדיג איבער סמירנא האבען מיר אונטען געזעהען א שרעקליכע סצענע, א גרויסע מחנה גרעקען האבען וויא חיות רעות נאכגעיאגט עפיס א מענשען, וואס ער איז געלאפען נעביך און זיך ארויסגעשלאגען במעט פון דיא כוחות. אט, אט, האב איך געמיינט חאפען זיי איהם און צורייסען איהם אויף שטיקער.

— דאס לויפט איינער פון דיינע ברידערליך. האט דער אשמדאי זיך אנגערופען. ער וועט, דאכט זיך מיר, באלד אנידערפאלען און אייביג שוין מעהר נישט אויפשטעהען.

דער אומגליקליכער נעביך איז געווארען מיד לויפענדיג, קוים וואס ער האט זיך געהאלטען אויף דיא פיס. דיא גרעקען זענין שוין געווען גאנץ נאהענט פון איהם, האבען משונה געשריגען און אויסגעשטרעקט דיא הענט. פלוצלים אבער האט ער זיך געשטארקט געלאפען מיט דעם גאנצען כח און זיך אריינגעחאפט צום סוף ערגיץ אין א הויז. א טהייל פון דיא גרעקען זענין איהם נאכגעלאפען אהינצו, א טהייל

זענין געבליבען אין דרויסען און האָבען געשריגען: נעהמט איהם ארויס אהער, לאָמיר איהם הרגנען!

אין מיטען דער שרעקליכער מהומה איז פון דעם הויז ארויסגעגאנגען א מיט־ראַפּאַליט, זיך געשטעלט אין דער טהיר מיט דעם פּנים צום עולם און געזאגט אויף א קול: וואס האט איהר דא זיך פארזאמעלט? ווילט איהר עמיצען הרגנען, הרגעט־זשע מיך. כל־זמן איך לעב וועל איך, פאר קיין שום זאך אין דער וועלט, נישט ארויסגעבען אייך דעם אומגליקליכען מענשען, וואס איז געקומען אין מיין הויז אריין, צו בעטען ביי מיר הילף פאר זיך און פאר זיינע אומגליקליכע ברידער, נעביך. וויא האט איהר פאר גאט קיין מורא נישט אויסצוטראכטען אויף זיי נעביך איין עלילת־דם, וואס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, און אנצופאלען וויא דיא לייבען אויף אומשולדיגע מענשען? בעטראכט זיך נאר, וואס איהר טהוט!

טרעהרען האבען מיר זיך געשטעלט אין דיא אויגען פאר פרייד, אז אויף דער וועלט איז נאך פאַרט דא א גוטער, עהרליכער מענש.

— אנקוקען קען איך נישט אט דיא פראוואסלאווגע ארכירייען! האט דער אשמדאי א זאג געטאן מיט כעס און געמאכט א זויערע מינע. עס איז מיט זיי גאר נישט צו מאכען. פע, פע, וויא א ביין שטעהען זיי מיר שוין אין דעם האלז! א נס חלעבין, וואס עס איז נאך געבליבען אויף דער וועלט רעכטע מענשעליך אונטער דיא יעזואיטען. בשעת זיי האבען געוועלטיגט ביד רמה האבען זיי געפרעגעלט אפט אויף דעם פייער אייך, מענשעליך! עס האט געשמעקט געבראטענס פון מענשען פלייש. אך, וויא געשמאק אזא געבראטענס איז! לאמיר נאך ווייטער פליהען, צווישען מיינע לייט, אפשר וועלען מיר דארט דאס מאכל בעקומען. ריידענדיג אזעלכע ווערטער, האט ער שטארק געמאכט מיט דיא פליגעל און איז מיט זיין גאנצער קאמאנדע ר חות אריינגעפלויגען געשווינד אין דייטשלאנד.

אז מיר זענין געפלויגען דארט איבער דער שטאדט ניי־הויצעל האב איך גע־זעהען וויא א יודישער סוחר בעט אין דעם נאמען פון אלע זיינע ברידער דעם דאר־טיגען גלח, ער זאל אויף זיי רחמנות האבען או אויסווייזען זיין פראסטען עולם. אז עלילת דם איז א שקר בלבול. באם ער וועט עס נישט טאן, איז דער עולם, זייער גרייט באלד אויף זיי אנצופאלען און גאט ווייסט, וואס פון זיי נעביך קען ווערען. דער גלח האט גאנץ קאלטבלוטיג געענטפערט: חלילה, איך וועל אזא נארעשקייט נישט טאן, פון מיינעטוועגען ווערט חאטש דיא כפרה!

— א, דער רוח זאל איהם חאפּען! האב איך געזאגט מיט כעס.

— האָב צייט ישראליק! האט דער אשמדאי געענטפערט, שפּעטער וועט

איהם טאקי דער רוח האפען, אצינד אבער זאל ער לעבען און געזונד זיין, ער ניטצט מיר צום עסק. קוק בעסער ווייטער, וואס אונזטען טהוט זיך, דוא ווערסט נאך עפּיס שעהנערס זעהען.

—נענוג, נענוג! האב איך געשריגען אין איין אטהעם, דער קאפּ דרעהט זיך מיר. איך קען אסור מעהר נישט צוזעהען דיא עולות, דיא פאלשקייטען און דיא רציחות אויף דער ערד.

— עט, האט ער געזאגט, דאס וואס דוא האסט געזעהען איז נאך נארנישט, ערשט א טראפּען פונ׳ם ים. אויב דיר איז נמאס געווארען צוזעהען דיא צרות, וואס פרעמדע טהון אייך אן, וועל איך דיר ווייזען דיא גרויסע צרות, וואס איהר אליין טהוט איינער דעם אנדערען, איך וועל דיר ווייזען אייערע אלע תכשיטליך, אייערע מיוחסים׳ליך אייערע בעלי טובות׳ליך, אייערע אלע אפּוטרופּסים׳ליך.

— נענוג, האב איך איהם געבעטען רחמים, איך קען זיי שוין גאנץ גוט.

ער האט א פליה געטאן שרעקליך געשווינד, וויא א פייל אויף דעם בויגען, דערנאך האט ער פּאמעליך געשוועבט אין דער לופטען און זיך אנגערופען צו מיר:

— איך וועל דיר ווייזען אייערע ספּאדיקליך, אייערע ציגאנערליך, טהו מיר צו ליב ישראליקיל, קעטצעלע, מוצעניו, און קוק נאך אביסיל. איך וועל דיר ווייזען פּיי־קעליך, נערגעליך, אוחניאקעליך, מרידינגליך, שיך און זעקעליך, פּיאטקליך, פּאטשיי־לעבליך, פּושקעליך, קעסטעליך, קאראפּקעליך און קאבלעפּעליך. איך וועל דיר וויי־זען אייערע דרעהדליך, שרייערליך, גראגערליך, שטארקע העמערליך, נייא מאדנע נלות ליכטליך, קארפּירער אתרוגים׳ליך און אייערע כפּרה־היהנדליך!....

איך בין פארצאפּעלט געווארען אז איך האב, איהם צוליב טהוענדיג, אראפּ־געקוקט און גלייך אונטער מיר דערזעהען עפּיס א ספּאדיקעל.

— צאפּעל זיך נישט אזוי, ישראליק לעב! האט דער אשמדאי נעלאכט. דוא קענסט נאך ארויספאלען חלילה פון מיין האנד און אריינפאלען גלייך יענעם ספּאדיק אין דיא הענט.

— איידער אין אזא ספּאדיקס הענט אריינצופאלען, איז שוין א סך בעסער אין דיין האנד. איך בעט דיך, רוח, האב רחמנות און טראג מיך אוועק ווייטער.

— האטש נאך א קוק, ישראליק! מיר צוליב, טהו נאך איין קוק. איך, אשמדאי, איך בעט דיך.

— ניין, ניין! האב איך געשריגען און זיך בעהאלטען ביי איהם אין דער האנד, אין א ווינקעלע. איך קען נאך חלילה משוגע ווערען, צוזעהענדיג אזעלכע זאכען. דוא ווערסט עס אסור ביי מיר בשום אופן נישט פּועלין. גענוג געקוקט, איין עק, א סוף.

— דוא ביסט נישקשה א גוטער עקשן, ישראליק, דער רוח אפילו קען מיט דיר גארנישט מאכען! האט דער אשמדאי געזאגט און ווייטער געשווינד אוועקגעפלויגען.

15.

ישראליק מיט דער שקאפע צווישען דיא לצים.

וויפיל דיא רייזע אין דער לופטען האט געדויערט קען איך בעשטימט נישט זאגען, מחמת איך בין געוועזן שטארק צוטראגען פון אלסדינג, וואס איך האב געזעהען און וואס מיט מיר האט זיך פאסירט. איך ווייס נישט מעהר, אז א לאנגע צייט בין איך געפלויגען ביז מיר זענין צום סוף געקומען אין א גאנץ גרויסען און שרעקליך א טיפען טהאל, ערגיץ אין א העק, צווישען משונה הויכע בערג, וואס גרייכען ביז דעם וואלקען. עס געהט מיר נאך איצט א גרויל איבער דעם לייב, אז איך דערמאהן זיך אן דעם טהאל, אזוי ווילד, אזוי וויסט איז ער געוועזן. פון גראז און ביימער האט מען נישט געהאט אפילו קיין סימן. אויף איטליכען טריט האט מען געזעהען נאר דערנער און הויפענס שטיינער. צווישען זיי האבען געשוויבעלט און געריבעלט שלאנגען, פיפערנאטערען און עקדישען, עס האט געגרילצט אין דיא אויערען, הערענדיג דאס געשריי, וואס ווילדע חיות און עופות האבען פון זייערע נארעס ארויסגעלאזט אויף אלערליי טרויערדיגע און וויינענדיגע קולות. עס האט אויך געשטונקען עפים א ריח פון שוועפעל מיט טייפעלסקייט אין איינעם, און ערטערווייס האט פון דער ערד ארויסגעזעטצט וואלקענס רויך, וואס זענין וויא א טומאן זיך צרגאנגען אין אלע זייטען. אט אזא טהאל האבען דיא רוחות זיך אויסגעוועהלט, דא איז זייער וואהנונג!

פון דארט האט מיך דער אשמדאי געפיהרט דורך א שפאלט צווישען סקאלעס און מיט מיר אריינגעגאנגען אין א גאנץ גרויסער הייל, וואס איז גאר אוממעגליך צו בעשרייבען אפילו א טויזענט חלק פון איהר ווילדקיים. דארט האט געפלייצט א טייך שווארצער טינט און אויף זיינע ברעגען האבען געוואקסען וועלדער פענעס, אין דיא וועלדער ווידמען זיך לצים, אזעלכע מיני בעשעפעניש, עפים מאלפעס, וואס האבען א געשטאלט נאר טאקי וויא פון מענשען. פון דערווייטענס האב איך געזעהען וויא לצים האבען אין דעם טייך אנגעטרונקען מיין בידנע קליאטשע נעביך, זיא דערנאך געבאדען און אונטערגעטוקט א סך מאל אין טינט אזוי, אז זיא איז פון דארט ארויסגעגאנגען שווארץ וויא א רוח....

— דאס איז מיין קאנצעלאריע! האט דער אשמדאי צו מיר געזאגט. דעם

דאזיגען טייך און דיא וועלדער, וועלכע דוא זעהסט דא, האב איך אנגעגרייט פאר דיינע ברידערליך. מען וועט אויף זיי שרייבען און שרייבען כל־זמן עס וועט נישט אויסגעהען דער טינט פון דעם טינטער און דיא פענעס פון דיא וועלדער. פון דעם טינטער געהען ארויס קאנאלען, טשערנילא־פראוואדען, גאנץ ווייט אין פארשידענע מקומות, אין דיא רעדאקציעס און אין דיא קאבינעטען פון געוויסע מענשען. דער דאזינער קאנאל, נומער 999,999, וואס דוא בעטראכסט איהם איצט, ער געהט אין דעם טינטער פון דעם דניעפּראווער גאזעטענשרייבער. טינט און פענעס איז דא א ים און שרייבער וויא זאמד.

ער האט א שמוטצער געטאן און דיא לצים האבען פון דיא וועלדער זיך א שאט געגעבען צו איהם וויא דיא פליגען, זיך אויסגעשטעלט אין א גלייכער שורה, איטליכער מיט א פען אין דער האנד און מיט א קיווער פאפיר אויף דעם קאפ.

— דאס זענען מיינע שרייבער! האט ער צו מיר זיך אנגערופען און מיך דערביי אנגעקוקט מיט א שמייכעלע.

וויא א יענעראל האט ער זיך דערנאך געזדראווסטוועוועט מיט דעם פאלק פּי־סאקעס. עס איז געווארען א געשריי: אוררא, אוררא! אז עס איז שטילער געווא־רען, האט ער אנגעהויבען זיי צו מושטירען. דער מושטיר איז בעשטאנען אין ארויס־שטעקען דיא צונגען, מאכען א פייג און לאכען. נאכדעם האט ער הויך געקאמאנ־דעוועט: צו האלטען וויא מען בעדארף דיא פענעס! צו טונקען!... פארטיג מיט דעם, האט ער צוציוגען אויף א קול א געשריי געגעבען: ש ר ר ר ר ר י י ב ט!

דיא קאמאנדע האט זיך א נעהם געטאן שרייבען, אלע כמעט דיא זעלביגע זא־כען און דיא איינענע ווערטער. דיא האר האבען מיר זיך געשטעלט לייענענדיג דיא אנגעשריבענע ווערטער, זיי זענען געווען אי שפּיטצעבדיג, אי מיט קרוטשקעס און גע־שטאכען וויא שפּיזען. ביי א מהייל האט שרייבענדיג געציטערט דיא הענט און געטיאכקעט דאס הארץ. וויא איך בין שפּעטער זיך דערגאנגען זענען דיא דאזיגע געווען רעקרוטען, ערשט וואס אנגעקומען אין דעם פאלק. זיי איז נאך שווער געווען אזעלכע זאכען.... חוץ דיא האבען נאך א מהייל געארבייט וויא דיא פאזשארנע קאמאנדע און געשפּריצט פשוט בלאטע.

נאך דער סמאטרע האט דער אשמדאי וויטער א שמוטצער געטאן איז אריינ־געקומען עפּיס א רוח, א ריז, אנגעטאן אין דער פאלנער פארמע, בעהאנגען ארום דעם קאפ מיט פעדערען, מיט פענעס און מיט פלעדערווישען.

— וואס האסט דוא אין דער צייט וואס איך בין נישט היע געווען, עפּיס געטאן? וויא שטעהען אונזערע עסקים? האט דער אשמדאי דעם רוח געפרעגט. אגב אונז

ביידע פאַרנעשטעלט איינעם דעם אנדערען: דאס איז מיין סעקרעטאַר, האר לוצי-פער, און דאס איז רב ישראליק!

דער סעקרעטאר לוציפער האט נעמאכט א זויערע מינע און מיך נישט געוויר-דיגט אפילו מיט א בליק. ער האט באלד ארויסגענומען זיין ראפאָרט און געלייענט:

„אייער אשמדאיסקע פינצטערנעס! מלך פון אלע רוחות און מחבלים, פרינץ פון אלדע שווארצע יאהר, הערצאג פון שבעה מדורי גיהנם, גראף פון סדום און עמורה, ערץ פאסטיך פון אלע זינדענבעק און עזאזל, א. ז. וו

אונזערע אגענטען, דיא בעלי טובות אין אלע שטעדט, זענין אין זייערע ראפאָר-טען מודיע: „אז דורך זייערע גרויסע סטאראַניעס אומעטום, וואו מען בעדארף איז זיי צום סוף געראטען, אז דיא טאקסע פון פלייש זאל נישט בטל ווערען".

דער אשמדאי האט געשמאָכט פאר שמחה. איך דאנק אייך, האט ער געזאגט צום סעקרעטאַר, איך דאנק אייער טונקעלע שווארציבטיגקייט, דוקעם לוציפער, דערפאר וואס איהר האט מיר צום ערשטען ראפאָרטעוועט אזא וויכטיגע זאך. ער האט דערנאך זיך געווענדט צו מיר מיט דיא ווערטער:

— זעהסט דוא, דאס איז ביי מיר א בשורה, איינמאל ווענען דיינע ברידערליך עסען מכות פלייש און דורך דעם תמיד קריינקען; דיא היינטיגע גרויסע דאקטורים ווילען האבען, אז פון וויינינג פלייש עסען פוילען דיא ביינער. קריינקט, פוילט צו אלדע שווארצע יאהר! צוויי טענס איז דיא טאקסע מיר פשוט נעהטיג צום עסק. דורך איהר בילדעט זיך ביי אייך דיא גאנצע באנדע בעלי־טובות, וואס פיהרען איטליבען ביי דער נאז און לאזען אייך קיין קאפ נישט אויפהייבען; פון איהר האבען אלע מיינע אגענטען, זשאלאָוואניע און זייער פרנסה בכבוד; דורך איהר האבען אייערע פוסטע מענשעליך אין דיא הענט סומעס געלט, אויסצוגעבען אויף אלסדינג, וואס מען טאר נישט זאגען; דורך איהר האט איהר דעם בעסטען סימן, אז מיט אייערע הוצאות אויף אלע נעהטיגע בעדערפעניש און בכלל זאכען זענט איהר אפגע-שיידט פון דיא אומות העולם, דעריבער איז גאר אונמעגליך, אז איהר זאלט זיך פאראייניגען מיט זיי אין דיא זעלביגע געפיהלען פאר דער מדינה, און דעריבער טאקי ווע:ען שלעכטע מענשעליך תמיד געפינען א געלעגענהייט דערפאר אויף אייך אנצופאלען. אייער „פּאָלאָזשענע" וועט זיין פארפלאנטעט, פארדרעהט, הלואי איך זאל שוין מיט אלע אנדערע מענשעליך האלטען אויף דער מדרגה, וויא איך האלט מיט אייך!... איצט פארשטעהסט דוא, פאר וואס דאס איז ביי מיר אזא בשורה? חלילה וחס, דיא טאקסע זאל געוועזן בטל ווערען, וויא עטליכע האבען עס פאר-לאנגט, וואלט איהר — נישט דערלעבען זאלט איהר דאס! — מיט א מאל פטור

נעווארען פון א סך צרות. נו מיינע אנגעמען פארשטעהען דיא פאליטיק, זיי פאר־דינען א נאגראדע פאר זייער סטאראניע.

„לויט ריכטיגע ידיעות, האט לוציפער ווייטער ראפארטעוועט, זענין בשעת דער חלי־רע מייסטענס געשטארבען דיא דאזיגע, וואס מחמת גרויס ארעמקייט קענען זיי קיין פלייש נישט עסען. עס איז שרעקליך טהייער און דורך דער סטאראנ־ניע פון אונזערע אנגעמטען הייבט זיך דער מקח וואס א טאג אלץ מעהר."

— גוט! האט דער אשמדאי געזאגט, זעהר גוט! בשעת דער חלי־רע ווייזט דיא טאקסע ארויס איהר כח צווישען דעם ארמען עולם. ערשט נישט לאנג האב איך ערגיץ אין א שטאדט געלייענט איין אנגעקלעבט צעטיל אין דער גאס. אויף דעם צעטיל איז אונטערגעשריבען „דברי המבקשים לטובת אחב"י". דארט איז מען מודיע דעם עולם, אזוי וויא אין דער וועלט הערט זיך דיא חלי־רע, בכן זאל מען למען־השם עסען פלייש, אפילו אין דיא ניין טעג. בשעת לייענען האב איך געלאכט, וויא מען ראטה צועסען פלייש, אלץ לטובת אחב"י, לטובת אחב"י און אליין הע־בערט מען דעם מקח!

„קאנדידאטען אויף בעלי טובות, האט לוציפער ווייטער געלייענט, זענין דא זעהר פיל פון אלערליי סארטען מענשען. עס איז נאר נישטא אזוי פיל שטעלען. סיידען מען זאל צו איטליכען „פאמאשטשניק" פון א גלאוונעם בעל טובה צוזעצען נאך אקעגען א הונדערט אונטער־פאמאשטשניקעס און זיי אליין וועלען זיך שוין זארגען צו געפינען נייע „איסטאטשניקעס" פון וואנען צו בעקומען זייער געהאלט, עטליכע האבען מכח דעם שוין אריינגעשיקט גאנץ שיינע פראיעקטען. איך האב עס איבערגעגעבען א בעזונדער קאמיסיע, וואס בעשטעהט פון שמחזאי ועזאל, פון אחרימאן, אחעראן, טיפהאן, שיווא, בעלצעבוב. — אין גלופסקער בקור חולים געהט איצט דיא הנהגה דורך א פאר פון אונזערע אגענטען, נאר קיין חיות נישט. בשעת דער חלי רע האט מען אהינצו געבראכט א פערצעניעהרענדיג מיידעל. דער משמש האט זיא געריבען, און דערנאך, אז זיא איז צו זיך געקומען, האט ער זיך מיישב גע־ווען און זיא דארט מאנס געווען. דאס מיידעל האט געשריגען, געוויינט, נעחלי־פעט, זיך פארעסען און געשטארבען. דיא מעשה מעג זיך שוין גלייכען צו דיא אלטע מעשיות, וואס זענין זיך פארלאפען א מאל אין אונזער סדום. מיר האל־טען שוין מיט גלופסק אויף א שטיינער! — רעקרוטען זענין אין דער צייט אנגעקר־מען אין דיא פאלקען „פיסאקעס" דריי טויזענט דריי הונדערט מיט דריי און דריי־סיג. זיי זענין נאך לעת עתה נישט פארטיג, וויא עס געהר צו זיין. בעלצעבוב האט זיי געגוטען צו זיך אויף דער „אוטשעניע". — פינס איז אין דער לעצטער צייט

פארברויכט געווארען זיבען טויזענט, פינף הונדערט, ניין און ניינציג אייטער מיט אנדערהאלבען קוואַטירליך".

— אזוי ווייניג! האט דער אשמדאי זיך אנגערופען און געמאכט א מינע, אז ער איז נישט צופרידען.

לוציפער האט געוואלט עס דערקלעהרען, נאָר וויא באַלד ער האט געעפענט דאס מויל צום ריידען איז אריינגעפלויגען א רוח מיט דיפּעשען. דער אשמדאי האט א ווינק געגעבען, לוציפער זאל ביי דעם „דעזשורנע" צונעהמען דיא דיפּעשען און לייענען.

— דיא דאזיגע דיפּעשע, האט לוציפער געמעלדעט, איז פון רומיניען, מען בעט רחמים ארויסצושיקען טינט, וויא צום גיכסטען: עקזעמפּליארען פון איטליכער זאך, וואס מען וועט דארט אנשרייבען, זענען זיי זיך מתחייב צו שיקען תמיד פּינקטליך אין אונזער ביבליאָטיקע.... דיא צווייטע איז פון עסטרייך. מזל־טוב אייך, גרוי־סער אשמדאי, מיט א גוטער בשורה! האט לוציפער פרעהליך געזאגט מיט א שמיי־כעלע און ארויסגעשטעלט זיינע שפּיצעכדיגע הינטעשע צייהן. דער קארדינאל שוואַרצענבערג בעט עפּיס נאָר א נחמא טינט פאר זיין גאזעטע. ער וויל מיט אונז מאכען א געשעפט, אז חוץ דעם טינט וואס ער אליין בעדארף האבען צו זיין גע־ברוך, זאלען מיר איהם נאך געבען אין קאָמיסיע פאר אלע קאטוילעשע גלחים אין בעהמען און אין מעהרען, וואס האבען דארט זיך גענומען געשמאק צום שרייבען, נאָר וויא אין דיא אלטע יאהרען.

— לעבען זאָלען מיר טאקי מיינע געטרייע געזעלען, האט דער אשמדאי א זאג געטאָן גאנץ לוסטיג. כל־זמן אין זיי קלאפּט זיך נאך א דפק האב איך ניש־קשה נישט וואס צו זארגען. לוציפער! מען וועט בעדארפען אונטערגעבען אביסיל אין דעם טינט פון יענע מאטעריאלען: בלוט, גאל, גרינע ווערים, יאשטשערקעס, טייפעלסקייט וכדומה, כדי ער זאל ארויסקומען עכט גוט.

— דאס אלסדינגס האב איך שוין אליין אריינגעטאן, האט לוציפער געענטפערט און זיך גענומען לייענען דיא איבעריגע דיפּעשען. ער האט איבערגעלייענט וואס דער רעדאַקטאָר פון „גאזעטאַ נאַראָדאָווא" אין גאליציע פאדערט. דערנאך האט ער מיט א רחמנות־פּנימעל א מאך געגעבען: אַ, דאס איז פון אונזער דניעפּראָוויצער! ער קלאגט זיך נעביך, אז ביי איהם איז שוין כמעט אויסגעטריקענט דאס טינטעריל. ער האט פּשוט נישט שוין וואס צו שרייבען און דאָ בעדאַרף מען אין דער געהערי־גער צייט ארויסגעבען אַ נומער! אַ רחמנות חלעבין!

— נעשווינד עפענען דיא קראנעס ! האט דער אשמדאי נעקאמאנדעוועט מיט א נעשרייא.

אפשר א ראָטע רוחות האבען זיך א ווארף נעגעבען צו דיא קראנעס. דער פינט האט געפּליצט דורך דיא „מטשערנילאָ-פּראָוואָדען“ אין פארשידענע ערטער.

פּלוצלים איז אריינגעפּלוינען א הוילע, א נאקעטע נשמה, האט געשוועבט ארויף און אראפּ וויא א באבעטשקע און זיך אלץ געשלאגען אָן דער ערד מיט איהרע פלאם-פייערדיגע פליגעליך, העל בלויא, וויא דער פלאם פון אנגעצונדענעם שפּירט. אליין האט זיא אויסגעזעהען וויא א גרויסע, זעהר א דינע בולבע פון זייף, געשפּילט פון אלערליי פיינע קאָלירען, וואס האבען פארנומען דיא אויגען. אז מען האט גוט זיך צוגעקוקט האט מען קוים געקענט דערקענען עפּיס א געשטאלט פון לויטער גאז.

— אך ! האט דער אשמדאי א געשריי געטאָן און זיך אנגעחאפּט ביי דיא האָר, אז ער האט זיא דערזעהען. עס איז נסתּלק געוואָרען א גרויסער בעל טובה, א גרויסער בעל רחמים, איינער פון מיינע בעסטע אגענטען ! דאס איז זיין נשמה, וואס איז איצט נאָך דער פּטירה, געקומען, צו וואוינען ביי מיר אין איינעם מיט דיא נשמות פון אלע בעלי-טובות....

איך האב מיך צו דער נשמה שטארק צוגעקוקט און זיא דערקענט. — דאס איז געוועזען דיא נשמה פון באמת משונה א ווילדען בעל טובה אין מיין שטאדט !

— קלאָג, וויין ישראליק ! האט דער אשמדאי צו מיר געזאגט מיט א טרויער-דיגען קול. דיין שטאָדט האט פארלוירען א גרויסע אבדה, דיין קהל האט אָנגעוואָרען א גרויסען בעל רחמים, א מצאצקעלע ! יאָמערט, קלאגט טייפער, רוחות ! איך, אייער מלך, האב פארלוירען דעם בעסטען בעל-עצה, דעם געטרייסטען סאָוויעטניק, אהן איהם בין איך וויא אהן דער רעכטער האנד !

אין דער גאנצער הייל, אין דעם גאנצען טהאל האט זיך געלאזט הערען א שרעקליכער יאָמער אויף אלערליי ווייעדע קולות. עס האט זיך געהערט א היילען, וויא א הונט היילט א מאָל שרעקליך ביי דער נאכט הינטער דעם פענסטער, אויף א מיוקען, א וויינען, וויא קעטץ וויינען, בשעת דער פּרוכפּערונגס-צייט, אויף דיא דע-כער. עס האט זיך געהערט א טרויערדיגער הספד פון סאָוועס, א קראקען פון פּאראָקעס, א קוואקען פון זשאבעס. עס האט זיך געהערט אויך א שמוטצערען פון שלאנגען, א פּישטשען פון שצערעס, א מריקען פון ביקעס, א ברומען פון בערען, א ברילען פון לעמפּערטען און א סקריפּ וויא פון א ריק-בעט. גלייך וויא אלע ווילדע בעשעפעניש האבען געוויינט, געקלאָגט אויף אזא בעל טובה, אויף אזא כשרה נשמה.

איך בין שיעור אין חלשות נישט נעפאלען. שיעור נישט טויט נעוואָרען פון אזא שרעקליכען הספד.

דער אשמדאי האט קוים מיט צרות איינגעשטילט דעם עולם, נעהאפט דיא נשמה אין זיין האנד, וויא מען האפט א פליג, און זיא מקבר נעווען טיף אין דער ערד מיט דיא ווערטער:

— וואס העלפט דאס וויינען, א מענש מוז שטארבען! פריהער אדער שפּע-טער דער רוח האט דיך נעמוזט האפען. ווער־זשע טאקי בענראבען ניין איילען אין דער ערד און נעה צו אלדעשווארצע יאהר! איך וועל מיך מוזען בענעהען אהן דיר און נעפינען נישקשה איין אנדער שלאק אויף דיין ארט.... ישראליק לעב! האט ער נאך דעם מין הספד זיך נעווענדט צו מיר, עס וועט דיר נאר נישט העלפען, דוא וועסט מיר מוזען אין דיין שטאדט ווערען א בעל־טובה אויף זיין ארט.

— איך וויל נישט, איך קען נישט זיין קיין בעל טובה! האב איך נעשריגען נישט מיט מיין קול. האב רחמנות, שיק איין אנדערען אויף זיין ארט. עס זענין דא א סך בעלנים, א סך קאנדידאטען אויף בעלי־טובות. שיק וועמען דוא ווילסט און בעפריי מיך פון אזא התמנות!

— זאג מיר, איך בעט דיך קיין דעות נישט, האט ער נעענטפערט, מסתמא ווייס איך וואס איך טהו.

— וואס האסט דוא אין מיר אזוינס דערזעהען? האב איך נעשריגען. איך בין חלעבין א שלימזולניק און וועל נאר נישט טויגען צו אזעלכע נעשעפטען. איך וועל דיר רעקאמענדירען קליגערע, בעסערע און נעניטערע פון מיר. שיק לייבעלע רב אבעלעס. משה'לע רב בינם'ס, טרייטעל רב יוסילעס, פישקע רב ניסעלעס, אדער איינעם פון זייערע בנופיות, איטליכער פון דיא לייט, אין זיין נראד, פארשטעהט זיין עסק און ארבייט אפּ א זאך וויא א מייסטער. וויא קום איך צו זייא?

— דיא דאזינע אלע לייט זענין שוין פארנומען, איטליכער פון זיי האט א שטעלע. עס וועט דיר נאר נישט העלפען, ישראליק, זאג איך, אשמדאי, דיר נאך א מאל. שוויינ בעסער און זיי נישט קיין עקשן, אויב עס נלוסט זיך דיר צו לעבען און אויב דוא פארלאנגסט נישט, איך זאל דיר דאס עקשנות מיט נוואלד ארויס־טרייבען. קיין ווארט נישט מעהר, שא! ווארום....

ער האט נעמאכט אזא שרעקליכע מינע און אזוי נעשאקעלט אויף מיר מיט א פינגער, אז דיא הויט האט אויף מיר נעציטערט און פאר שרעק בין איך נעבלי־בען שטום וויא דיא וואנד.

— אט אזוי, ישראליק, האב איך דיך טאקי ליב, אז דוא שוויינסט, האט ער

זיך אנגערופען, שוין מיט אַ זיס שמייכעלע, און אַ גלעט געגעבען מיר אין בעקעלע. דוא ביסט נישקשה, אַ גאַנץ קלוגעטשקער, ישראליק! קיין פינגער אין מויל בעדאַרף מען דיר אויך נישט אריינלייגען. איך פיהל, אז דוא וועסט טויגען און מיט דער צייט זיין אַ כלי־שלמה. נאָר איידער איך וועל דיר געבען אזא טהייערע שטעלע פון אַ בעל־טובה, מוז איך דיך אביסיל קלאהר מאַכען אין עסק און דיר געבען אַן אינס־טרוקציע, וויא אזוי דוא זאלסט זיך נוהג זיין.

„העך, ישראליק לעב! ראשית חכמה איז אַ יראת־שמים פנימעל! יראת־שמים איז ביי אַ קלוג מענשיל אַ גוטע־קיה, זיא גיט איהם אַ סך מילך און פוטער, וויא דיא בעסטע האָלענדערקע. אזא קאַפּיטאַלנע קיה מוז מען דאַריבער שטאַרק פּילעווען, מען בעדאַרף איהר עפּטערס אונטערוואַרפען אַ בינטעל כפול שמונה ציצית, זיא האָדעווען מיט רבינו תם׳ס תפילין, פאַרמישען איהר אַ גרויסען טלית־זאַק מיט פאַרשידענע מיני בלעטליך און ש ות, זיא זאל טאַקי אוועקשטעהען אי־בער דעם צעבער עטליכע שעה אלע טאָג; מען בעדאַרף זיא לאָזען לעקען מזוזות און פּאָיען זיא מיט מציצה, מיט חברה־קדישא מעד, מיט יאָהר־צייט בראַנפּין, וכדומה אזעלכע געטריינק. אזוי־איז יראת־שמים ביי מיינע אַגענטען פון דער פּרו־מער קלאַסע. מיינע אַגענטען פון דער הייגטיגער וועלט נעהמען אויך אַן אַ יראת־שמים פּנימעל, נאָר עפּיס אויף איין אנדער אַרט. זיי מאַכען זיך געוועהנטליך צום תם, לעבען מיט איטליכען גוט, שמייכלען זעהר זיס, דרעהען דאָס צינגעל אַהין און אהער, טראָגען זיך געקליידט עפּיס נישט קורץ נישט לאַנג, זייער באָרד איז עפּיס נישט גאַנץ און נישט געגאָלט, וואַרפען זיך אין אלע זייטען און ווילען פאַר איטליכען יוצא זיין. עטליכע זענען צווישען דער כתה דאָ, וואָס האָבען לחלוטין נישט אַזא יראת שמים. דערפאַר בעשטעהט זייער גאַנצע חכמה נישט מעהר וויא אין כח, אין שטאַרקייט, אין אַ קולאַק.... זיי זענען אָבער טאַקי נאָר עטליכע. פון אַזעלכע אַרץ־פּיאַסקע־עזות פּנימער בעדאַרף מען נישט נעהמען קיין ראיה. לאו כל אדם איז זוכה צו אזא מדרגה. — מיין צווייטע געבאָט איז: ר ח מ נ ו ת! דער פּירוש דערפון איז, מען דאַרף טאָ כל הפּסלנות, רייסען פון טויטע און פון לעבעדיגע און אַלץ זאָ־גען אַ רחמנות! שטיערהייט בעדאַרף מען אַ קניפּ טאָן, אַ ביס טאָן, און פאַר דעם עולם אַלץ זאָרגען, קרעכצען, זיך אַלץ מישתדל זיין לטובת הכלל, — מיין דריטע געבאָט איז: ד י א ש ט א ר ט — דאָס בין א י ך! דער פּשט דערפון איז נאָר פּראָסט: זיך און זיין כנופיא זאל מען האַלטען פאַר דער שטאָרט. און אלע אַנדערע טויזענ־טער מענשען זאָלען גערעכענט זיין אַזוי פיל וויא גאָרנישט. אז מען אַרבייט אָפּ עפּיס איין עסק׳ל, זאל עס הייסען, אַזוי האָט געוואָלט דיא שטאָרט, האָט דער עולם

האָט אַפילו נישט געוואוסט אויף וואָס ער האָט זיך גענחתמעט. — מיין פערטע נעבאָט איז : י ד א ח ת ! דאָס הייסט : בלאָט צו שליסען תמיד מיט דעם שטאַרקען. מען בעדאַרף זיין פאַרקניפּט און פאַרבונדען, אַ שטיינער, מיט דעם בעל־טאַקסע. ווארום ער איז דיא סבה פון אַלע סבות, דער מקור פון אַלע טובות, ער איז דיא טובה אליין. ער איז פ־ייש פון אייער פלייש, ביין פון אייער ביין ; דאַריבער זאָל מען פארלאזען באָדאי דעם טאַטען אי דיא מאַמען און זיך בעהעפטען מיט דעם בעל־טאַקסע, צו זיין מיט איהם איין לייב און לעבען. זיי מבטל דיין רצון פאַר זיין רצון. כדי ער זאל מבטל זיין א מאָל זיין רצון פאַר דיין רצון. פון אייך ביידע קען ערשט זיין אגיל ואשמח, קאַלעכדיג און שפּיצעכדיג. — מיין פינפטע נעבאט איז : פּ ר י ט ע נ צ י ע ! דאס טייטש : וויפיל מען זאל נישט שטילערהייט נעהמען, וויפיל מען זאָל נישט רייסען און פאַרדינען, זאל מען פאַר דעם עולם אַלץ זיך קלאַגען, נישט זיין צופרידען און האבען שטענדיג פּריטענציעס צו דער שטאָדט, אז מען ווערט אָן, מען דערלייגט, עס איז נישט כדאי, וואָס מען פייניגט זיך אזוי לטובת הכלל. — מיין זעקסטע געבאָט איז : ל י ו ל ע ! פּשוט איז פּשוט, מען בעדאַרף דעם עולם פאַרווינגען און איהם זינגען עפּיס לידליך, ער זאָל שלאָפען. דער עולם איז א קינד, אז מען זינגט איהם א לידעל, דערצעהלט איהם אַ מעשה, מאַכט ער צו דיא אייגליך און של פט; אז מען מאַכט איהם בוא, מיינט ער, מען איז אַ בער; שמייסט מען איהם, קושט ער דיא רוט. דאָס בעסטע לידעל צו פאַרווינגען דעם עולם, איז דאס אַלטע לידעל מיט דעם ק ע ע ס ט ע ל ע, נאַכדעם געהט יענץ לידעל : „תורה איז דיא בעסטע סחורה‟, דיא אַלטע מעשה „אַ רב מיט א רביצין‟, א מעשה פון דער ווייסער חברה, פון בעלי שמות וכדומה נאך אזעלכע מעשיות. מיין זיבעטע נע־באָט איז: ע ט, ב ע, דער פּראָסטער פּשט פון דיא האַלבע ווערטער איז: באַם עס טרעפט זיך אַ מאַל, אז דער עולם — דאָס נאַרעשע קינד צושרייעט זיך גוואַלד, איז נגייבער אין דער הייסער מינוט גאָר נישט צו טאָן, עס גרימט איהם זיכער אין ביי־כעלע, עס טהוט איהם שוין נעביך שטארק וועה. עט, בע ! זאל מען דענסטמאָל מאַכען עפּיס אָהן ווערטער. נישקשה, דאָס קינד וועט זיך איבערשרייען און וייטער אנשלאָפען ווערען, נאך געשמאַקער וויא פריהער. — מיין אכטע געבאט איז: מ ב ט ל צ ו ז י י ן ! דאס הייסט ; ווען איינער הייבט נאר אָן פלוצלים צו פרעגען עפּיס קשיות, עס איז איהם קשה דאס אדער יענץ, זאָל מען איהם פּשוט מבטל זיין, ער איז איין אפּיקורוס, אַ הילטיי, אַ נאָר ניכטס, עס איז גאָר נישט רעכט מיט איהם צו־ריידען. — מיין נייַנטע געבאָט איז: א נ צ ו ר י י צ ע ן ! דאס טייטש : ווען איינער נעביך שרייעט, ווייגט אַ מאָל מיט בכוחינע טרעהרען : גוואַלד מען קוייעט, מען

צופט, עס טהוט וועה! בעדארף מען אויף איהם אנרייצען דיא אינגליך, זיי זאלען איהם מאכען: בע, בע, שיינער בחור! ער זאגט אוים פון דעם חדר! — מיין צעהנטע געבאט איז: באבסקע מיטעל! אז דאס דאזיגע קינד ווערדט פארשלאפט, אוים מענש און פאכט מיט דער נשמה, זאל מען נישט לאזען רופען א דאקטאר, מען זאל הייסען בעסער טאן אלטע, באבסקע מיטעל, פאהרען צו א שפרעכער, צו א ציגאנער, צו א זנאחער וכדומה."

אט דיא דאזיגע צעהן געבאט זאלסט דוא היטען. — דורך דעם ווערסט דוא מיר געפעהלען, וועסט לעבען גליקליך אין וועהלטיג, דוא מיט דיין ווייב, מיט דיינע קינדער און זיך קונה זיין עולם-הזה. מיט עולם-הבא זאלסט-דוא מסלק זיין אנדערע. זאג זייא צו פלייש און וויין אויף יענער וועלט, נאך דעם טויט; דוא אבער עס פלייש און טרינק וויין דא אויף דער וועלט.

איך האב אויפגעעפענט דאס מויל, אויסגעשטעלט דיא אויגען, געשטאנען און געקוקט וויא א גולם פון דיא דאזיגע צעהן געבאט.

— דוא מוזט טאקי באלד פאהרען, ישראליק! האט דער אשמדאי ווייטער געזאגט דיין שטאדט איז דערווייל געבליבען אהן א בעל-טובה. עס קען דערווייל חלילה דערפון עפיס ארויסקומען גאר נישט קיין גוטס פאר מיר. איך וועל דיר מיט-געבען דיא קליאטשע, זאלסט אויף איהר פאהרען רייטענדיג.

— אך! האב איך א געשריי געטאן, אז ער האט מיר ארויסגערעדט דיא קליאטשע. איך קען נישט, חלעבין, איך קען נישט פאהרען רייטענדיג!

— עט, האט ער געמאכט, וועסט קענען נישקשה! מיר וועלען דיך אויסלעהר-נען. דיא קליאטשע איז זעהר א פאקארנע, מען קען אויף איהר זעהר גרינג פאהרען רייטענדיג. קוק נישט דארויף וואס זיא זעהט אוים נישט אזוי שיין, דערפאר האט זיא אין זיך אנדערע מעלות, זיא וואקסט פון א גאנץ גרויס ארט. וועסט מיט איהר צופרידען זיין, נישקשה, און נישט וועלען שפעטער ארויסצולאזען זיא פון דיא הענט. איך פארזיכער דיך!

אויף זיין בעפעהל האט מען געבראכט צו שלעפען דיא אומגליקליכע קליא-טשע נעביך. עס איז מיר געווארען א לאך אין הארצען א קוק געבענדיג אויף איהר. פארוויסט, פארפינסטערט איז זיא נעביך געווארען. איין גאט ווייסט, וואס זיא האט געמוטט אין יענער צייט פון דיא לצים אויסשטעהען נעביך! איך האב אראפגע-לאזט דעם קאפ, זיך געשעהמט, וויא א גנב, איהר צו קוקען אין דיא אויגען און מיך בעוואשען מיט טרעהרען, דערמאהנענדיג זיך, אז איך וועל אויך מוזען פאהרען אויף אייער רייטענדיג און ליגען אייך אויף דעם האלז וויא א משא. קיין אנדער [illegible], האב

איך פאר מיר נישט געזעהען, וויא זיך דערפון אויסצודרעהען....

— לאָמיר קרוינען ישראליקען! האט דער אשמדאי א זאג געגעבען. לאָמיר איהם אָנקוקען אין שלייער, וואס פאר א פנים ישראליק האט אין דער פארמע פון א בעל־טובה און וויא אזוי ער רייט אויף דער קליאטשע. עולם צום עסק!

עס האט נישט געדויערט קיין מינוט האבען זיינע משרתים אריינגעבראכט א גוזמא קליידער פון פארשידענע קאסטיומען און אלערליי פארמעס. איינער פון דיא לייט, א ממונה אויף דער גארדעראבע, דעם אשמדאי׳ס קאמערדינער, האט מיך גענומען אין זיינע הענט און אנגעהויבען כסדר מיך אנצוטאן. ער האט מיך פאר־קעמט מיט א טשוב, אויסגעשמירט דיא האר מיט א סך פאמאדע, מוס צטאף, צו־געפוצט מיט חכמות דאס בערדיל, אנגעטאן מיר דערנאך א מאנישקע מיט פיער קליינע מוטערפערעלנע קנעפעליך אויף דעם הארצען, א מאנטינען טיכעל אויף דעם האלז, דערנאך א פאר געזונטע שטיוועל געקאוועטע מיט א סך אייזערנע שטיפטען, מחילה א פאר געוועגטענע הויזען, וואס זענען געהאנגען וויא דיא טארבעס, א קאמ־לעטענע קאמזעלקע און א סורדוט לאנג ביז איבער דיא קניע, אויף דעם קאפ א קאשקעט גענעהט עפיס מיט קונטצען.

— א, האט דער אשמדאי זיך אָנגערופען, אז ער האט מיך בעטראכט פון קאפ ביז דיא פיס, דאס איז דיא פארמע פון א קהל׳ישען שרייבער! צו אלדע שווארצע יאהר דיא קהל׳ישע שרייבער! ישראליקען פאסט נישט אזא מין קאסטיום. זוך אויס עפיס איין אנדער פארמע.

דער קאמערדינדער האט מיך געשווינד איבערגעקעמט, אונטערגעשוירען דיא האר, אויסגעצויגען דאס בערדיל, אנגעטאן מיר איין אנדער וועסטיל, דאכט זיך פון אטלעס, פארשפילעט העט ביז דעם האלז, א קארטענעם סורדוט הינטען מיט א שפאלט און היבש לענגער פון דעם פריהערדיגען אזוי, אז דיא מאיטקעס האבען אונטען זיך ארויסגעזעהען נאר אויף א צוויי, דריי פינגער. אויף דעם קאפ א סער־יאזנע, א סטאטעטשנע היטעל.

— נוא וואס איז דאס פאר א מין? האט דער אשמדאי ווייטער געזאגט, מיך אנקוקענדיג. א, דיא פארמע פון קהל׳ישע דעפוטאטען! האפען זאל זיי דער רוח מיט זייערע שפאכטען הינטען און מיט זייערע גוזמות טיפעקעשעניעס! ניין, ישרא־ליק בעדארף האבען עפיס איין אנדער פארמע, קוק אן דאס רחמנות־פנימעל זיינס. וועסט דוא שוין פארשטעהען וועלכע עס וועט איהם פאסען.

נאך און נאך פארמעס האט דער קאמערדינער מיר אנגעמאסטען, און בשעת מיך אנטאנדיג, קעמענדיג אלע רגע אנדערש, האט ער מיך געפוצט, געצויגען, גע־

ריסען דיא האָר, אזוי אז טרערען האבען מיך זיך געשטעלט אין דיא אויגען. נאָר אויף דעם סוף האט ער מיך אין גאנצען אפגעשווירען, איבערגעלאזט א פאר שיינע פאות, מיר אנגעטאָן א יארמילקע, אויבען א גרויסען ספּאָדיק, א העמד מיט א גרויסען, אויסגעלייגטען קאָלנער, פארבונדען מיט בענדליך אהן א האלז טיכעל, א לאנגען טלית קטן, קורצע שאמענע פליודערען, שיך און זאקען, א לאנגע אטלעסענע קאפּאָטע מיט א גארטעל און א טוליפעל פון פעה. דער קאמערדינער האט מיך אנ־געקוקט, זיך משונה פארקרימט, געמאכט א וויינשעל און אויך ארויסגעשטעכט דעם צונג.

— דוא שיינסט, ישראָליק! האט דער אשמדאי געלאכט פאר פרייד, אז ער האט מיך דערזעהען. איך בין פשוט זיך מחיה דיך צוזעהען אין דיא בגדים! דיין פנים איז אויסגעפריעט וויא א צימעס, דוא שוויצסט אין דעם פעלץ, דוא לויכסט ארויס פון דעם ספּאדיק, וויא דער ליכטיגער מאָרגענשטערען. שוויץ, שוויץ, ישראָ־ליק, זעהר גוט!.... עס געהט נאך עפּיס אפּ צו דער פאלנער פאָרמע, האט ער געזאגט, זיך אומקעהרענדיג צו דעם קאמערדינער, דוא געדיינקסט וויא יוסיל־דינט־שעם פלעגט מקבל פנים זיין א נייעם גובערנאטאָר?

— גערעכט, גערעכט! האט דער קאמערדינער געענטפערט, איך האב אן דעם זיך גאָר פארגעסען, אָ־וואה, אָ־וואה! באלד אבער וועט עס געטאָן ווערען.

מען האט מיר באלד טאקי הינטען אויף דער פאטיליצע אויסגענאָלט עטליכע קאלעכדינגע רעדעליך און דארט צוגעשטעלט אויף עטליכע מינוט באנקעס, פון שיינקייט וועגען.

— איצט איז ישראָליק אין דער פאָלנער פאָרמע. האט דער אשמדאי געזאָגט, אצינד קען ער שוין רייטען אויף דער קליאטשע....

מיט גרויס פאראד האט מען מיך געשלעפּט צו דער קליאטשע. „רייט ישראָליק, רייט! האט חברה צו געזונגען. אז וואויל איז דיר, וואס דוא האסט זוכה געווען צו רייטען אויף אזא קליאטשע. אויף דער וועלטס־קליאטשע! קריך ארויף מיט דיא הענט, מיט דיא פיס, און פאָהר אויף איהר, וויא א פריץ, רייטענדיג ביז הונדערט און צוואנציג יאהר, ביז דער רוח וועט דיך חאפּען און עמיצער אנדערש וועט ארויף אויף דיין ארט“!

— זיי מיר מוחל, בידנע קליאטשע! האב איך זיא מחילה געבעטען, אז איך בין שוין געזעסען אויף איהר ריקען, מיט פארוויינטע אויגען און מיט א פארקלעמט הארץ. וואס זאָל איך טאָן, וואס קען איך מאכען? אז לצים צווינגען מיך אויף דיר צו רייטען.... אז אָך און וועה איז אונז ביידע! אָך און וועה איז דיר

נעביך וואס דוא ביסט א קליאַטשע, וואס דוא בעדאַרפסט מיך טראגען, און וועה איז מיר, אז איך, דיין פריינד, בין געצוואונגען צו זיטצען דיר אויף דעם קאַרק ! וואס זאָלען מיר בידנע טאָן, אז מירביידע נעביך זענין אין דער קלעם, אז מיר ביידע זענין אזוי אומגליקליך און געצוואונגען דערצו....

דיא לצים האבען דער קליאַטשע נעביך מיט כח דערלאנגט א שמיטץ אזוי, אז זיא האָט מיט אימפעט א לויף געטאָן. עס איז געוואָרען א מהומה, א געשריי: אוררא, אוררא ! לויפענדיג האָט ביי איהר טיף פונ'ם הארצען זיך ארויסגעכאפט א זיפץ. איהר זיפץ האט מיר דיא נשמה ארויסגענומען, איך בין געוואָרען צומישט און אראפגעפאלען אויף דער ערד וויא א סנאָפ.

— נישקשה, פאל נאר ביי זיך נישט אראָפ, וועסט נישקשה טויגען, ישראליק ! האט דער אשמדאי געלאכט און מיך צוריק ארויפגעזעטצט אויף דער קליאַטשע. לאָ־מיר קיין סך שיהות נישט מאכען, שוין צייט צו פאָהרען, חזר ביי דיר נוט איבער מיינע עשרת הדברות, שים נאָ ידך תחת ירכי און שווער מיר, דוא זאָלסט זיי מקיים זיין.

איך בין געזעסען וויא א לעהמענער גולם און האב נישט געוואוסט וואס מיט מיר טהוט זיך.

— האיע נישט, האיע נישט, ישראליק ! האט דער אשמדאי א זאג געטאָן, גיכער טהו וואס מען הייסט דיר; גיכער, דיא צייט איז טהייער.

נישט ווילענדיג האב איך אויסגעשטרעקט מיין האנד און זיא ארונטערגעלייגט דעם אשמדאי תחת ירכו. ער האט א ווינק געגעבען צו דעם סעקרעטאר, און לויט־פער האט מיר באלד אָנגעהויבען פאָרצולייענען זעהר א שרעקליכע שבועה.

— וואס שווייגסט דוא, ישראליק ? האט דער אשמדאי מיט פארדראָס צו מיר געזאָגט. פאר וואס זאגסט דוא נישט נאָך, וואָרט פאר וואָרט, דיא שבועה ? ביי מיר מיינסט דוא וועט אנגעהען שטוקעס, מסירת מודעהליך, וויא ביי אייך, שיינע מענשעליך ? ניין ! זאג איך דיר, מסירת מודעהליך געהען ביי מיר נישט אָן, ביי מיר העלפט נישט, זיך מאכען וויא געפגערט. שווער !

— איך קען נישט שווערען. האב איך געענטפערט מיט א ציטערדיג קול.

— וואס ? הא ! האט דער אשמדאי מיט כעס א געשריי געטאָן, אזוי אז דיא ערד האט אונטען געציטערט.

דיא קליאַטשע האט עפיס א שאָקיל געטאָן מיט דעם קאָפ, גלייך וויא זיא וואָלט דערמיט געזאָגט : יהודי בלא ! האלט זיך מאקי יהודי, אלץ אייערם, לא, לא אך לא !

— איך קען נישט שווערען. האב איך איבערגעהזערט מיינע פריהערדיגע רייד שוין מעהר בעהארצט.

— שווער! האט דער אשמדאי א געשריי געגעבען נאך שרעקליכער אין כעס, אזש פונקען זענען איהם געפלויגען פון די אויגען און פון דעם מויל האט ארויס־געזעמצט א רויך.

מיין קליאטשע נעביך האט א זיפץ געטאן. איהר זיפץ האט מיך דערמאהנט איהרע אלע גרויסע צרות, וועלכע זיא האט אין איהר לעבען איבערגעליטען. סטייטש, סטייטש, האב איך מיך בעטראכט, וויניג שטעהט זיא, שלימזול, אויס פון אנדע־רע, זאל איך מיך נאך אויף איהר נעביך אויף אנלייגען! וואס עס וויל מעג זיך מיט מיר זיין, איך בעדארף אזא זאך נישט טאן, אויסהאלטען מוז איך דעם נסיון, טאקי וויא איין עהרליכער מאן.

— בשום אופן נישט! בשום אופן וועל איך דיר נישט שווערען! האב איך דעם אשמדאי קאלטבליטיג געענטפערט, און ארויסגענומען מיין האנד מתחת ירכו. בשעת ארויסנעהמענדיג האב איך איהם נאך, מעשה־שטן, בעדארפט גראד א גראבעל טאן דארט.

דער אשמדאי איז געווארען פלאם פייער, א מורא איהם געווען דענסטמאל אנ־צוקוקען. ער האט מיט א משונה געשריי א שפרונג געטאן אין דער לופטען, זיך אויסגעצויגען שרעקליך הויך, געשטעלט איין פוס אויף דער ערד, די אנדערע אויף דעם הימעל, מיך אנגענומען ביי די האר און א שליידער געטאן, וויא א האלעשקע מיט איטפעט.

איך בין אראפגעפאלען וויא פון דעם הימעל! ביי דעם אנהויב פאלען האב איך געהערט זעהר א ווילד געלעכטער פון אלע לצים אין איינעם. די קליאטשע, האב איך געזעהען, שוועבט אויך אין דער לופטען, דרעהט זיך און פאלט נאך מיר.

— אך, מיר פאלען, מיר פאלען!.... האב איך קוים מיט צרות א געשריי געטאן.

— נישקשה! האט מיר די קליאטשע נאכגעשריגען, אז איך פאל, שטעה איך אויף, נישט איינמאל בין איך שוין אזוי געפאלען און פארט נישט פארפאלען...

איך בין געפאלען אלץ נידרינער, נידריגער ביז איך האב צום סוף אנגעריהרט די ערד מיט דעם קאפ, זיך געטאן א זעטץ און פאר גרויס ווהתטיג ארויסגעלאזט א שרעקליך געשריי.

איך האב געפיהלט, אז עפיס עמיצענס הענט האבען מיך ארומגענומען. דאכט זיך מען וויינט איבער מיר און הייסע טרעהרען קאפען מיר אויף דעם פנים.

16

טראַסצאַ איח מאַטערי!

אויפעפענענדיג דיא אויגען האָב איך געזעהען, איך ליג אויסגעצויגען אויף דעם פּאָל לעבין בעט, בייא מיר אין חדר. מיין מאַמע וויינט און העלפט אונטער עפּיס מענשען, מיך פון דאָרט אויפצוהייבען.

אז איך בין שוין געלעגען אין בעט האָב איך אָנגעהויבען מיך צובעטראַכטען, וואָס טהוט זיך דאָ מיט מיר אזוינס? פון וואַנען האָב איך פּלוצלים מיך אהער גע־נומען? איך האָב מיך געטאַפּט און געקוקט זעהר פאַרוואונדערט אין אלע זייטען. אין שטיבעל בייא מיר האָב איך ווייטער דערזעהען דעם בעל־שם און דיא אלטע מכשפה׳טע, וואָס האָבען זיך עפּיס געפּאָרעט און געשפּראָכען. דיא מאַמע האָט מיך געטאַפּט בייא דעם קאָפּ און געוויינט.

— וואָס וויינסט דוא מאַמע? האָב איך זיא געפרעגט און פאַר ליבשאַפט זיא אַ קוש געטאָן.

— אַך, ישראַליק, ישראַליק! האָט זיא געחליפּעט, אַך, וויפיל צרות איך בין פון דיר אויסגעשטאַנען! געדאַנקט און געלויבט איז השי״ת אבי דוא האָסט שוין געעפענט דיא אויגען. — דוא האָסט אַ גוטען זעטץ זיך געגעבען אראָפּפאַלענדיג פון דעם בעט?

— מאַמע! האָב איך מיך אָנגערופען, וואָס איז ווייטער אזוינס געשעהען?

— אָט פרעג גאָרנישט, פרעג גאָרנישט! אַלץ טאַקי דיינע ביכליך.

— וואָס ביכליך? וואָס מיינע ביכליך?

— אָט יענע נאַרישע מעשיות, מיט וועלכע דוא האָסט דיר דעם קאָפּ פאַר־שלאָגען. האָט דיא מאַמע אַ מאַך געגעבען מיט דער האַנד. מיילא דוא האָסט זיך איינגעשפּאַרט דווקא צו שטודירען דיא דאָקטאָריע. נוא, וואָס האָב איך געקענט מיט דיר טאָן? אין ברירה. אָבער צו וואָס נאָך אזעלכע ביכליך, אזעלכע מעשיות. אזעלכע שמאָכטעס? וואָס פאַר אַ שייכות האָבען זיי מיט דאָקטאָריע? איינער וויל לעהרנען דאָקטאָריע, נוא, נעה דיר לעהרנען וויפיל דאָס האַרץ דיינע גלוסט, וועסט דוא זיך אויסלעהרנען און קענען, טאַקי וואָס קענען הייסט, נאַ דיר אַ בלעטיל, אז דוא קענסט היילען, חאָטש דוא ביסט ווייטליך פון יענע מיני מעשיות. אלא נייו, זאָלען דיר נישט העלפען אלע מעשיות. דאַכט זיך, אזוי האָט בעדאַרפט צו זיין, נאָך מיין ווייבערשען שכל, ווערליג וויא מיין ווייבערשער מוח נעהמט. וואָס טענהן זיי אבער? וואָס האָבען זיי געענטפערט? אז איך האָב, נישט היינט געדאַכט, געהאַט

דאָס לויפעניש צו איטליבען בעזונדער. ניין ! מענסט דיר האבען א גרויסען קאָפּ, מעגליך אפילו, אז פון דיר זאל אויסוואקסען א גרויסער מענש, א בעריהמטער דאָקטאָר, אבי דוא ביסט נישט אזוי קלאָהר אין יענע מעשיות, אין יענע מיני היס־טאָריעס, וויא זיי רופען עס עפּיס, איז אינה מקודשת, שטעהט מען נישט אן דיר ! נאט אייך היסטאָריעס, נאט אייך מעשיות אויף מיין קאָפּ ! א ניחייא וואָלטען זיי רבוני של עולם, פערהאַפּט געוואָרען, וואָלט איך, נעביך, פארשפּאָרט אזעלכע גרויסע צרות !

— וואָס צרות, מאַמע ?

— וואס צרות, פרעגסט דוא, ישראֵליק. סטייטש, וויינינ צרות, וועה איז מיר, האבען זיי, נישט היינט געדאַכט, מיר אנגעמאַכט !

אָט וואָס דיא מאַמע האָט מיר מיט אַ וויינענדיג קול דערצעהלט :

,,אז איך האב מקבל געווען דיין בריף פון דניעפּראָוויץ, דוא האסט עפּיס נישט גוט געענטפערט אויף דעם עקזאמענט פון יענע היסטאָריעס, און דאריבער איז איין עק פון דיין דאָקטאָריע — האָב איך גערעכענט, אז באלד וועסט דוא צוריק א היים קומען, וועסט צו אלדע שווארצע יאהר, אוועקוואַרפען אלע דיינע נאַרעשע פלאַנען, בעסער חתונה האָבען, און לעבען, וויא גאָט האָט געבאָטען, וויא יודען בעדאַרפען צו לעבען. איך וואַרט אבטאג — דוא קומסט נישט, נאָך אבטאָג — ביסט נישטאָ, דוא שרייבסט נישט אפילו קיין אות. דער קאָפּ ווערדט מיר צושפּאָלטען טראַכ־טענדיג, וואָס קען עס זיין ? איך רוה נישט, איך שלאָף נישט, עס נעהמט זיך מיר נישט אין דעם מויל קיין עסען, רוא ביסט דאָך ישראֵליק, מיין איינציג קינד, איין אויג אין דעם קאָפּ ! וואָס טויג מיר דאָס גאנצע לעבען אהן דיר ? אין דער שטאדט האבען דערווייל וועגען דיר זיך ארויסגעלאזען א סך פארשידענע גמרות. א טהייל האבען געזאגט, דוא ביסט געשטאָרבען ; נאָך א טהייל — זאל זיי נאר דאס מויל אפּנעהמען — האבען געזאגט, יאָקבי דוא האסט זיך געשמדט און ווייס איך נאָך זאכען, וואס שונאים האבען אויסגעטראַכט. איך האָב שוין מעהר נישט געקענט אויסהאלטען און בין אליין געפאָהרען קיין דניעפּראָוויץ. קומענדיג אהינצו, וויסט אין פינסטער איז מיר, האָב איך דיך געטראָפען אין א שרעקליכער לאגע ! דוא ביסט שווארץ וויא דיא ערד, אויסגעדאַרט, אויסגעדייוועֿרט, אָהן א לויט פלייש אויף דעם לייב, נאר הויט און ביין. — איך פרעג דיך, וואס דו מאכסט ? ענטפערסט דוא מיר, נישט היינט געדאַכט, עפּיס בוּיבעריק. איך רייד דאס און דוא עפּיס לאקש, בוידעם, א קוה איז געפלויגען איבער דעם דאָך ! קוקענדיג אויף דיר איז מיר גע־וואָרען א לאָך אין האַרצען, איך האב געמיינט, אַז פאַל איך אנידער און שטארב,

לייט האבען מיך געראַטהען צו געהען בעטען דיא לעהרער, זיי זאָלען מיט דיר מטיב זיין, טאָמיר וועט דיא גוטע בשורה אויף דיר ווירקען און דוא וועסט צו זיך קומען. איך בין, פארשטעהסט זיך, געגאנגען, געוויינט, געבעטען, אבער אומזיסט! זיי האבען מיר געענטפערט ; נייו, אוממעגליך! איך האב געדונגען א פוהר און דיך געבראכט צופיהרען א היים. וואס א טאג ביסט דוא אלץ ערגער מרה שהורה'דינער געווארען, פלענסט זיין אלץ פארטראכט. נאר אז דוא האסט זיך שוין צורעט האסט דוא, רחמנא ליצלן, גערעדט פאר פייער, פאר וואסער, געבטעלט חלומות אויף אלע פיינע לייט, אויף אלע אונזערע שיינע, כשרה מענשען, אין דער שטאדט. נאך גוט, א נס חלעבין, וואס חוץ היימעשע מענשען, האב איך צו דיר קיינעם נישט צו געלאזט, האבען לייט חאטש נישט געהערט און ווייסען נישט, וואס דוא האסט, נישט היינט געדאכט, אויף זיי אויסגערעדט. דוא ביזט געוואָרען אלץ שלאפער, שלאפער און זיך אריינגעלייגט צום סוף אין בעט. אקעגען צוויי וואכען ביסט דוא וויא אין היחנערפלעט געלעגען מיט פארמאכטע אויגען, כמעט אהן א סימן לעבען, נאר וואס צו צייטענס האסט דוא פון דער היטץ גערעדט, דערצעהלט ווילדע מעשיות. אך, ישראליק, מיין טהייערער ישראליק, וואס דיינע ביכליך, דיינע מעשיות האבען אנגעמאכט! זאל חלעבין שוין זיין גענוג, גענוג! הלוואי וואלסט דוא פריהער נעפאלגט א מאמען און חתונה געהאט וויא דער סדר־העולם איז, וויא עס פיהרט זיך ביי אונז יודישע קינדער, וואלטען מיר ביידע דאך בעהיט געוועזן פון אזעלכע יסורים, אך, ד י י נ ע מ ע ש י ו ת. דיינע מעשיות! אך ד י י נ ע ה י ס ט אָ ר י ע ס, דיינע היסטאָריעס!"....

— דאָס וואקסט אלץ פון זיי, פון זיי, פון דיא גוטע לייט, מיין איך! האט דער בעל שם זיך אנגערופען. ערשט נישט לאנג האב איך געהאט מיט זיי פונקט אזא מעשה. דיא ערל'טע ווייסט אויך פון דער מעשה, וואס איך האב געהאט. נוא, א שטשאָ, דאָברע בילאָ? האט ער א פרעג געטאָן דיא גויע.

— דאברע, יאק־זשע.... האט מיט א געניץ געענטפערט דיא גויע, וואס איז געוועזן בעשעפטיגט מיט דעם שפרעכען. ווין מאיע פראווע. עטא איחנע דיעלא, טראָסצא איח מאטערי!

אנקעל טאָם׳ס קעבין

— אָדער —

די שווארצע שקלאַווען אין אמעריקא

— פון —

העררִיעט בִּיטשער סטאָו

איבערזעצט אין אידיש

פון י. יאָפפא.

אַנקעל טאָם׳ס קעבין איז געשריעבען געוואָרען מיט פופציג יאָהר צוריק, אין דער צייט ווען דער האנדעל מיט שווארצע שקלאַווען האָט עקסיסטירט אין אמעריקא.

די פּערפאסערין, העריעט ביטשער סטאָו, האָט מעהר ווי אַ העלפט פון איהרע יאָהרען פערבראַכט צווישען די שקלאַווען, און אזוי ווי זי איז געוועזן אַ הויף־בעגאַבטע און געבילדעטע פרוי מיט גרויסע מענשליכע גע־פיהלען, האָט זי שרעקליך געליטען פון די גרויל־טהאַטען, וועלכע זיינען בע־גאַנגען געוואָרען געגען די אונגליקליכע, און זי האָט בעשלאָסען דיעזע גרויל־טהאַטען בעקאַנט צו מאַכען פיר דער וועלט.

זי האָט יאָהרען־לאַנג געקליעבען מאַטעריאַל פאַר איהר בוך, און אַז זי האָט געזעהען, דאָס זי האָט שוין גענוג פאַקטען אויף ארויסצוטרעטען פאַר דער וועלט און בעווייזען ווי ווייט מענשען קענען ווערען חיות רעות געגען אונגליקליכע, אונבעשיצטע מענשען, וועלכע זיינען מיט געוואַלד צו־גענומען געוואָרען פון זייער לאַנד און האָבען דאָס אונגליק צו האָבען אַ שווארצע הויט, האָט זי דאַן איהר בוך ארויסגעגעבען.

ווען דער בוך איז ארויס, האָט ער אָנגעמאַכט אַ שרעקליכען שטורם אין דער גאַנצער וועלט. מען האָט געוואוסט אַז יעדער וואָרט איז אמת, אבוואָהל אַזעלכע שרעקליכע פאַקטען, ווי אין איהם ווערען געבראַכט, זיינען געוועזן קוים גלויבליך. מיט וועלכער היץ דער בוך איז געכאַפּט גע־וואָרען, ווייזט דער פאַקט, אַז אין עטליכע טעג זיינען איבער צעהן טויזענד

ביכער פערקויפט געוואָרען און איבער דריי הונדערט טויזענד אין א יאָהר. אכט גרויסע דרוק מאשינען האָבען געארבייט טאָג און נאכט און האָבען קוים געקענט נאָכקומען דעם פערלאַנג פון די ביכער. אין א פּאָאר יאָהר איז עס איבערזעצט געוואָרען אין נײַנצעהן שפּראכען און פינף מיליאָן עקזעמפּלארען זיינען פערקויפט געוואָרען. אזא גרויס פערברייטונג האָט נאָך קיין בוך ניט ערגרייכט.

די ווירקונג פון דעם בוך איז געוועזען אזוי ווי דער גליהען פון א פייער'ל אונטער א וואַלד מיט טרוקענע האָלץ. דער הימעל האָט געגליהט מיט די שטורמישע געפיהלען, וועלכע האָבען געשוועבט איבעראל און זיינען זאָגאר אריבער דעם גרויסען אָקעאַן, ביז עס האָט געשיינט, אז די גאנצע וועלט האָט מעהר ניט גערעדט ווי נור אַרום דעם בוך

אָנקעל טאָם'ס קעבין

דער געפיהל געגען שקלאַווערײַ, אז שקלאַווערײַ זאָל אָבגעשאַפט ווערען איז שוין לאַנג געווען אין אַמעריקא, און פיעלע גרויסע מענער זיינען אויפגעטרעטען געגען דעם, אָבער די פיהרער פון די שקלאַווען שטאאטען אין די סאָוטה זיינען געווען זעהר מעכטיג און עס איז געווען שווער עטוואָס אויסצופיהרען ; אויסער דעם האָבען זיי געהאט א גרויסע מאכט אין דעם קאָנגרעס פון די פעראייניגטע שטאאטען.

עס פערשטעהט זיך פון זעלבסט, אז ווען „אָנקעל טאָם'ס קעבין" איז אַרויס אין דער וועלט און האָט אויפגערודערט אַלע נאציאָנען, האָבען די פערטהיידיגער פון דער שקלאַווען סיסטעם, וועלכע זיינען דאמאלס געווען אין פולער מאַכט, ניט געשוויגען און האָבען געטהאָן אַלעס מעגליכע אָפּצושוואכען די שרעקליכע שילדערונג אין דעם בוך, זיי זיינען אויף דער פערפאסערין אַרויפגעפאַלען מיט זלזולים און פערליימדונגען, אז די בילדער וועלכע זי האָט געמאָהלען זיינען פאַלשע און אויסגעטראכטע, און זיינען גאָר קיין מאָל ניט פאָרגעקומען. די פּאָליטיקער און זייערע גלחים האָבען זי פערדאמט, און אין פערשיעדענע סאָוטה שטאאטען האָט מען דאָס בוך פערבאָטען צו פערקויפען.

איהר ענטפער צו איהרע אנגרייפער פערנעהמט א גאנצען בוך מיט פאַקטען פון פערשיעדענע געריכטען און געזעץ-ביכער, מיט וועלכע זי אי־בערצייגט אז אַלעס וואָס זי האָט געשריעבען האָבען אין דער ווירקליכקייט פּאסירט. דיעזע אַלע פאַקטען זיינען איהר געשיקט געוואָרען פון אדוואָ־קאטען און ריכטער, וועלכע זיינען געווען געגען שקלאַווערײַ און האָבען פאַר איהר אויסגעזוכט דעם בעסטען מאַטעריאַל אויסצופיהרען איהר צוועק.

א וועלט מיט מענשען איז איהר געשטאַנען צו הילף מיט ראטה און טהאַט און דאָס האָט איהר געהאָלפען צו מאַכען איהר בוך ניט נאָר פאַר איין אינטערעסאנטע און הערצרייסענדע ערצעהלונג, זאָנדערן פאַר א

פייערדינען רוט געגען א סיסטעמע, וועלכע מען האט שוין מעהר ניט נור קענט פערטראגען.

א יאהר שפעטער נאכדעם ווי עס איז ערשיענען דאס בוך

אָנקעל טאָם'ס קעבין

איז אייברעהעם לינקאָלן ערוועהלט געוואָרען אלס פרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאאטען, און ער האט ארויסגעלאָזען א פראָקלאמאציאָן אָפּצושאפען די שקלאַווערייי, און ווען דאס איז געוואָרען א געזעץ, איז גלייך ענטשטאַנען דער בירגער־קריעג, צווישען די נאָרטה און סאוטה שטאאטען.

א הייליגע בעגייסטערונג האט דאן ארומגענומען די איינוואָהנער פון דער נאָרטה, יעדער איינער איז געוועזען בערייט זיין לעבען אוועקצוגעבען פיר די בעפרייהונג פון די שקלאַווען, מוטערס האבען זייערע קינדער ארויסגעשיקט, פרויען זייערע מענער, כלות זייערע חתנים אין קאמפף פאר די בעפרייאונג פון די נעגערס און געגען מענשען־שקלאַווערייי.

דיעזער שרעקליכער ברודער־קריעג האט געדויערט איבער פיער יאהר, איבער א מיליאָן מענשען לעבענס זיינען פערלאָרען געגאנגען און די לאנד איז כמעט פערוויסטעט געוואָרען, אבער די פערפלוכטע שקלאַווערייי איז אָפּגעשאפט געוואָרען.

און דאס אלעס האט פעראורזאכט מיסעס סטאָו מיט איהר בוך

אָנקעל טאָם'ס קעבין

אין וועלכען זי האט ענטדעקט פיר דער גאנצער וועלט די מערדערייען און שוידערליכע פייניגונגען, וועלכע זיינען בעגאנגען געוואָרען צו די שקלאַווען.

מיסעס סטאָו איז געוואָרען בעריהמט איבער דער גאנצער וועלט, און איהר נאָמען ווערט עד היום דערמאָנט מיט גרויס עהרע און ווירדע ביי אלע מענשען, וועלכע ליעבען פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט.

די אידישע איבערזעצונג פון אָנקעל טאָם'ס קעבין איז ארויסגעגעבען געוואָרען אין א פראכט־אויסגאבע. א גרויסע צאהל בילדער קומען אין בוך אריין, וועלכע שטעלען פאר די פערזאָנען און די סצענעס, וועלכע ווערען דאָרטען געשילדערט, און דאס מאכט דעם בוך אויסערגעוועהנליך רייך און שעהן.

א פראכט־אויסגאבע פון „אָנקעל טאָם'ס קעבין" אין אנדערע שפראַכען קאסט ניט וועניגער ווי 2 דאָלאר. אונזער פרייז פיר א פראכט־אויסגאבע אין אידיש איז

בלויז 1 דאָלאר

(פארטא פריי).

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.

טוביה חייקעל שלים־מזל.

א בוך פול מיט הומאר.

פון א. ד. אגוז.

דער פערפאַסער פון „חנה פעסיל'ס מענה=לשון", האט אונז יעצט מופה געווען מיט א נייע ווערק וועלכע הייסט „טוביה חייקעל שלים־מזל". אין דיעזע ווערק גיט ער אונז אַ טיפּ פון אַ רוהיגען און געלאַסענעם מענשען, וועלכער איז צופריעדען מיט גאָט'ס וועלטעל און מיט אַלעם וואס אויף איהר איז, און אויף אלע אונגליקען און פורעניות'ן וואס אויף איהם קומט, זאגט ער „גם זו לטובה". ער שרעקט זיך פאר קיין זאך ניט אָפּ און ווערט אויך פון קיין זאך ניט איבערראשט; ער קוקט אויף אלעם גלייכגילטיג, ער איז ניט פערזאָרגט און ניט פערהאַוועט, ער איז גיט קיין אָץ להעשיר, ער וויל ניט נעהמען דאס גליק מיט גוואלד, ער טהוט זיין ארבייט און פיהרט זיין ביזנעס גאנץ געלאסען, טרייעט זיין בעסט אויף א נאַטירליכען וועג צו מאכען אַן ערפאָלג, און ווען עס געהט שלים=מזל'דיג ווערט ער ניט פערצווייפעלט און זוכט עפּעס אנדערש. ביי איהם איז ניט דאס, איז יענעס, איז ניט היינט, איז מארגען, איז ניט היי=יאהר, איז איבער אַ יאָהר. ער גיט קיין מאָהל זיין האפנונג ניט אויף.

„טוביה חייקעל שלים־מזל"

האט זיין נאמען „שלים־מזל" כשר פערדיענט, ווייל ער איז נעבאך אַ שלים=מזל פּיעלייכט איינער אין דער וועלט, עס איז גאר זיין גלייכען ניטאָ. צו וואס ער נעהמט זיך און וואס ער טהוט און עס דוכט זיך אז אָט, אָט ווערט ער שוין אן עושר, לאזט זיך דערפון אוים א בוידעם, ער טהוט — דוכט זיך — גלייך און עס לאָזט זיך אוים קרום, עס פאלט אלעם ביי איהם מיט די פוטער אראָפּ.

„טוביה חייקעל שלים־מזל"

איז אַ בוך פול מיט הומאָר און וויטץ, אבער אין דער זעלבער צייט איז דאָס אויך אַ קריטיק איבער אונזערע איינגעוואנדערטע ברידער, וועלכע האַפען זיך אלע ווייזע צו אנדערע פרנסות.

קויפט און לעזט דיעזען בוך און איהר וועט זיך גוט אמוזירען, אויב איהר האט הנאָה געהאט פון דעם פערפאַסערס ערשטען בוך „חנה פעסיל'ס מענה=לשון", וועט איהר יעצט מעהר הנאה האבען פון זיין צווייטען בוך „טוביה חייקעל שלים=מזל".

פרייז 30 סענט.

צו בעקומען אין אלע בוכהאנדלונגען ווי אויך ביי די פערלעגער:

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.

אלעקזאנדער'ס מעטהאדע,

פון אלכסנדר הארקאווי,

איז א ניצליכער בוך גרינדליך אויסצולערנען דיא ענגלישע שפראַכע

א בוך פון 600 זייטען.

זיין ריכטיגער פרייז אין אַללע שפּראַכען איז 3 דאָלאַר,

אין אידיש נור 1 דאָלאַר.

אַלענדאָרפ'ס מעטהאָדע איז אנערקענט אין דער גאנצער וועלט פיר דיא בעסטע, ווייל דיא פּראַקטיק האט בעוויזען, דאס זיא איז זעהר לייכט און גוט פיר יעדען וואס וויל זיך אויסלערנען דיא ענגלישע שפּראַך אָהן א לעהרער.

אלענדארפ'ס מעטהאדע

איז אויף אזא ארט, דאס דיא שפּראַך איז איינגעטהיילט אין לעקציאָנען, אין יעדער לעקציאָן קומען פאָר ווערטער, געשפּרעך און גראַמאַטישע רעגעלן.

פאר דיא לעקציאָנען קומט א בעזונדערע אבטהיילונג צו לערנען זיך לעזען און ספּעלען, אום דיא ווערטער און גראַמאַטישע רעגעלן זאָלען מעהר פערשטארקט ווערען אין דיא געדאַנקען, ווערען אם ענדע פון יעדער לעקציאָן געגעבען שטיקער לעזע־שטאָף צום איבערזעטצען. דיא זעטצע פון דיא שטיקער לעזע־שטאָף, זיינען צוזאַמענגעשטעלט פון דיא ווערטער, וואס זיינען פריהער פאָרגעקומען. דער לערלינג וועט זייא קענען איבערזעצען. יעדע שטיק לעזע־שטאָף טראָגט א נומער.

צום לעהר־בוך קומט א בעזונדער בוך, א שליסעל, וואס ענטהאלטעט דיא ריכטיגע איבערזעצונג פון יעדען זאַץ. דיא איבערזעצונגען זיינען בעצייכענט מיט דיא זעלבע נומערן וויא דיא שטיקער לעזע־שטאָף בייא דיא לעקציאָנען. דער שילער קען אלזאָ מיט'ן שליסעל אָבשטימען אויב זיין איבערזעצונג איז ריכטיג אָדער ניט.

אלענדארפ'ס מעטהאדע איז איינגעטהיילט אין

78 לעקציאנען.

דיא אבטהיילונג צו לערנען זיך לעזען, איז זעהר פּראַקטיש. דיא רעגעלן ווערן ערקלערט איינפאַך און דייטליך. אין דיא לעקציאָנען ווערען געגעבען דיא אויס־שפּראַכע פון יעדען ענגליש וואָרט מיט אידישע בוכשטאַבען.

דאס בוך ענטהאלט איבער 600 זייטען, אין גרויסען פאָרמאט און עלעגאנט געבונדען.

פּרייז 1 דאלאר.

צו בעקומען בייא אלע בוכהענדלער, וויא אויך בייא

היברו פּאַבלישינג קאָמפּאַני

52-50 עלדרידזש סט., ניו יאָרק.

יעקב גאָרדין'ס ווערקע

אין 4 פראכטפאָלע בענדער

די בעסטע פון זיינע ראָמאנען, סקיצען, רייזע־בילדער, קריטי־
קען, סאטירעס, דראמאטישע און פילאָזאָפישע אבהאנדלונגען און
פאנטאסטישע ערצעהלונגען, צוזאמענגעקליבען און קלאסיפיצירט
אונטער דער רעדאקציאָן פון מאָררים ווינטשעווסקי. דאָס איז א
זאמלונג פון ווערק וואָס ווערט בעטראכט אין דער גאנצער וועלט
אַלס די העכסטע, שעהנסטע און ערהאבענסטע אין דער אידישער
ליטעראטור.

פרייז בלויז 2 דאָלאר

(פאָרטא פריי).

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.

ש. פרוג׳ס שריפטען

אין 3 פראכטפאָלע בענדער

א זאמלונג פון אלע זיינע ליעדער, פאעמען און שריפטען וועלכע האָבען איהם בעריהמט געמאכט איבער דער גאנצער וועלט.

פרייז בלויז 2 דאָלאר

(פּאָרטא פריי).

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.

געקליבענע שריפטען

פון דעם גרויסען רוסישען שרייבער

איוואן טורגעניעוו

איבערזעצט פון לעאן קאברין

אין 4 פראכטפאלע בענדער.

אינהאלט פערצייכנים פון די פיער בענדער:

1טער באנד

1. אסיא
2. די ערשטע ליעבע
3. דער רופא
4. א צוזאמענקונפט
5. די טאגע־בוך פון א איבעריגען מענשען

2טער באנד

1. פאעזיע און פראזא 1טער טהייל
2. פאעזיע און פראזא 2טער טהייל
3. צוויי פריינד
4. קלארא מיליטש

3טער באנד

1. מומו
2. וואלד און סטעפע
3. דריי פארטרעטען
4. אין א פערווארפענעם ווינקעל
5. דריי מאל בעגעגענט
6. טוק... טוק... טוק

4טער באנד

1. טשערטאפכאנאוו און נעדאפיוסקין.
2. טשערטאפכאנאוו'ס סוף.
3. דער הונד
4. א הפקר מענש
5. א חלום
6. א לעבעדיג הייפעל ביינער
7. יאקאב פאסינקאוו
8. אנדרעי קאלאסאוו

פרייז בלויז 2 דאלאר

(פארטא פריי)

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.

געקליבענע שריפטען

— פון —

אנטאָן טשעכאָוו

איבערזעצט פון לעאָן קאָברין

אין 4 פראַכטפאָלע בענדער

אינהאלט פערצייכניס פון די פיער בענדער:

1טער באַנד

1. די נקמה.
2. וואָס אן אַנגעקלאַגטער האָט דערצעהלט.
3. א בעקאַנטער מאַנספּארשוין.
4. א גליקליכער מענש.
5. א רפואה געגען שכרות.
6. א טהעאַטער דירעקטאָר אונטער א זאָפע
7. די ענגלענדערין.
8. דער אויסרופונגס־צייכען.
9. דער רעדנער.
10. א קונסט־ווערק.
11. דער נצחון פון א זיעגער.
12. דער ממזר.
13. אן עלענדע בעשעפּניס.
14. א טהייערער קינד.
15. אויס די שריפטען פון א אויפ־גערעגטען מענשען.
16. זומער געסט.
17. א רעטהזעלהאפטע נאַטור.
18. דער טוידט פון א בעאַמטען.
19. די מכשפה.
20. נערווען.
21. דאָס איז געווען זי.
22. איבערגעזאלצען.
23. איבעריגע מענשען.
24. דער שלעכטער אינגעל.
25. א מעשה מיט א שוהל־אינגעל.
26. א שריפטשטעלער.
27. אן אונגעוועהנליכער מענש.
28. דער קרומער שפּיגעל.
29. א פאַמיליען־פאָטער.
30. א גוטער סוף.
31. אין באָד 1.
32. אין באָד 2.
33. דאָס לעזען.
34. דער ערשטער ליעבהאָבער.
35. די פאַסירונג.
36. דער פאַססאַזשיר פון דעם ער־שטען קלאַס.
37. אונפאָרזיכטיגקייט.
38. דער קלוגער וועכטער.
39. די שטיוועל.

2טער באַנד

1. דער אַנטלאָפענער.
2. אַ בלבול.
3. פינסטערניש.
4. לעבעדיגע סמנים.
5. דעם קאַפּיטאַן'ס יוניפאָרם.
6. דער מאַן.
7. די פּאַלאַטע נומער זעקס.
8. אַן אונגליק.
9. די אַרומשפּרינגערקע.
10. אַריאַדנאַ
11. גנבים
12. נו, פּובליקום !

3טער באַנד

1. די ליידענדע
2. די דאַמען
3. אין דער פּאָסט אַבטהיילונג
4. ביים באַרבער
5. דער שפּיעגעל
6. די שכנים
7. דער אונטערזוכונגס-ריכטער
8. שונאים
9. די דאַמע מיט'ן הינטעל
10. אַ צרה
11. ווייבער
12. אַ פּאַל פון פּראַקטיק
13. וואָלאָדיאַ דער גרויסער און וואָ-לאָדיאַ דער קליינער
14. שטאַרקע געפיהלען
15. שווערע מענשען
16. אַננאַ אויף דער האַלדז
17. אַ נערוועזער אַנפאַל
18. קליינינגקייטען פון לעבען

4טער באַנד

1. וואַינקאַ
2. שלאָפען ווילט זיך
3. אַניוטאַ
4. וואָס זי האָט דערצעהלט
5. דער געבורטס-טאָג
6. די פּויערים
7. וואָלאָדיאַ
8. נשמה'ניו
9. אָהן אַ נאָמען
10. דער פּאָטער
11. קעסטניקעס
12. די אַפּטהעקערקע
13. דאָס ווייב
14. די מוהמע
15. די כאָריסטקע
16. די פאַרבלאָנדזשעטע
17. בענקעניש
18. אַגרעסען

פּרייז בלויז 2 דאָלאַר

(פּאָרטאָ פריי)

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., NewYork.

א פראכט אויסגאבע פון

גראף לעאָ טאָלסטאָי׳ס

געוועהלטע ווערקע

אין צוויי דיקע פראכטפאלע בענדער.

ענטהאלטען פאָלגענדע ווערקע:

1. טאָלסטאָי׳ס ביאָגראפיע.
2. די קרייצער סאָנאטא.
3. איך און מיין מאַן.
4. מיין פריינד׳ס פרוי.
5. איוואַן איליאיטש׳עס טויט.
6. צוויי דורות.
7. פאָליקושקא.
8. אננא קארעניגא.
9. דער נסיון.
10. די פערפיהרונג.
11. איוואַן דער נאַר.
12. מיין וידוי.
13. קריעג אין פריעדען.

גראף טאָלסטאָי איז געוועז דער גרעסטער רוסישער שרייבער און זיינע ווערק זיינען איבערזעצט געוואָרען אין אַלע אייראָפּעאישע שפּראַכען און זיינען איבעראַל פערקויפט געוואָרען אין די מיליאָנען; עס איז כמעט ניטאָ איין ציוויליזירטער מענש, וואָס זאָל ניט האָבען געלעזען טאָלסטאָי׳ס ווערק.

טאָלסטאָי׳ס גרויסקייט ליעגט אין דעם, וואָס ער גיט איבער זיינע הויכע אידעאַלען און פילאָזאָפישע געדאנקען אין אינטערעסאנטע און שפּאַנענדע ראָמאַנען. און אַז מען לעזט זיינעם א ראָמאַן איז אויסער וואָס מען איז זעהר שטאַרק פעראינטערעסירט אין די ערד־צעהלונג, לערנט מען אויך דערביי פיעלעם וועגען געוויסע פראַגען אין לעבען.

טאָלסטאָי׳ס געוועהלטע ווערק זיינען געדרוקט אויף טהייערען פאַפּיער און פראַכטפאָל געבונדען.

א פראכט־אויסגאבע פון „טאָלסטאָי׳ס געוועהלטע ווערק" אין אידיש איז א ציערונג צו האָבען אין הויז.

פרייז בלויז 2 דאלאַר

(פּאָרטא פריי).

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

50-52 Eldridge St., New York.